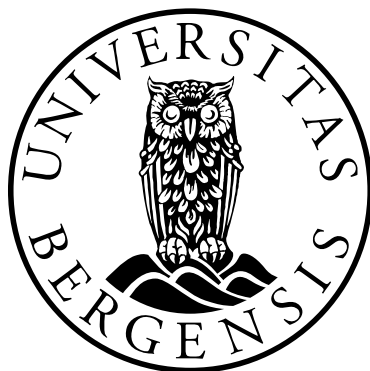

Koinéforming av industristedtalemål

En sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene

Randi Neteland

Avhandling for graden philosophiae doctor (PhD)

Universitetet i Bergen, Norge

2014

Disputasdato: 28.11.2014

Fagmiljø

Denne avhandlingen ble skrevet mens jeg var ph.d-student ved Universitetet i Bergen (september 2010 til april 2014) tilknyttet Forskerskolen i språkvitenskap og filologi, ved det Humanistiske fakultet. Stillingen min har vært finansiert av Norsk Forskningsråd gjennom prosjektet *Språkutvikling på industristader – Ei longitudinell sosiolingvistisk gransking av talemåla i Årdal, Odda, Tyssedal og Sauda dei siste hundre åra*, ledet av professor Gunnstein Akselberg, professor Helge Sandøy og Edit Bugge ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier.

Forord

Dette prosjektet har vært kjekt å jobbe med fra start til slutt, både takket være de hyggelige informantene og intervjuerne i Sauda og Årdal som inkluderte meg i lokalmiljøet, og takket være mine gode kolleger på Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved Universitetet i Bergen som inkluderte meg i fagmiljøet.

Jeg vil spesielt takke veilederne mine, Gunnstein Akselberg (hovedveileder) og Agnete Nesse (biveileder), for det gode samarbeidet, for alle gjennomlesinger og for at dere har hatt tro på meg. En stor takk til lederne i NFR-prosjektet, Helge Sandøy og Edit Bugge, for godt samarbeid og inspirerende samtaler. Jeg vil også takke de anonyme fagfellene som har lest artiklene mine og gitt meg gode innspill til forbedringer. Takk til Gjert Kristoffersen og andre fagpersoner som har gitt meg gode innspill underveis i arbeidet. Mine med-doktorander er også flinke til å diskutere, inspirere og støtte hverandre på formelle og uformelle lunsjer og møter: Takk for at dere har vært her i arbeidshverdagen min!

Jeg vil takke Paul Kerswill for at han hadde Mesterklasse med meg og for at han har vært så oppmuntrende. Takk til Forskerskolen i språkvitenskap og filologi ved Victoria Rosén for at de arrangerte Mesterklassen, og for at de har arrangert relevante og inspirerende kurs og seminarer. Takk til Bente Selback, Øystein Reigem og Paul Meurer som har stått for den tekniske håndteringen av talemålsdataene mine. Takk også til alle som har vært involvert i transkribering av talemålsdataene, og til alle som møtte opp på de ukentlige fellesmøtene for ansatte og studenter i *Talemålsprosjekta (Språkutvikling på industristader og Dialektendringsprosessar)* for at de gjorde møtene til en god kombinasjon av faglige diskusjoner og hyggelig samvær.

Jeg vil rette en spesiell takk til alle informantene mine i Sauda og Årdal. Uten dere hadde det ikke blitt noen avhandling! Mange i lokalmiljøene hjalp meg med å finne intervjuere, komme i kontakt med informanter, eller med å dele sin kunnskap om dialektene og lokalsamfunnene. I den sammenheng vil jeg spesielt takke Tone Årtun og Sverre Almenningen. Jeg vil også takke Sigmund Andersen, Jørgen Asperheim, Leiv Arild Berg, Rolf Breisnes, Ernst Åge Johnsen, Geir Kjødenes, Torunn Todal Laberg, Linda Merete Lie, Torhild Lindland, Anne-Grete Lægred,

Steinar Læg Reid, Gro Melstveit, Olav Midtun, Jan Ringstrand, Joacim Styve, Carolin Sparchholz og Åshild Øverland.

Det er mange andre som også har hjulpet meg i ulike faser av arbeidet. De har hjulpet meg med å lese tekstene mine, med praktiske spørsmål og med å tilby moralsk støtte og godt humør. Jeg vil derfor også takke Anne Berit Apold, Jorunn Brækhus, Siri Fredrikson, Ann-Kristin Helland Gujord, Helene Hildremyr, Hilde Johansen, Helga Mannsåker, Ann-Kristin Molde, Else-Berit Molde, Johan Myking, Elinn Devold Myklebust, Jorunn Nedreberg, Marte Nordanger, Silje Ragnhildstveit, Margunn Rauset og Nina Schjetne.

Kjære Irene, takk for at du har støttet og oppmuntret meg i alle faser av arbeidet, og takk for at du er den du er.

Bergen, 16. juni 2014

Randi Neteland

Abstract

In this sociolinguistic dissertation I investigate how the dialects in Sauda and Årdal have changed over the last hundred years. Sauda and Årdal are two large industrial towns in Western Norway, and are, among other things, characterized by a rapid and concentrated population growth in the industrialization period. I argue that Norwegian industrial town dialects should be examined as koines that develop due to the dialect contact between the original inhabitants and the many in-migrants. Accordingly, dialect changes should be examined in the context of macro social changes that occurred in these towns as a consequence of the industrialization. This dissertation is therefore written in a koine formation perspective, where the traditional model of koine formation (also called ‘new-dialect formation’) (Trudgill 1986, Siegel 1985) is supplemented with the perspective of language evolution (Mufwene 2001).

These theoretical perspectives are accounted for in the introduction. Furthermore, the first article, article I, is a theoretical discussion of the term ‘koine’ and a comparison of koine formation in Norwegian industrial town dialects and other dialect changes. The three other articles, article II, III, and IV, are empirical investigations where language change and variation in the industrial town dialects of Sauda and Årdal are examined from different perspectives. The main purpose of these three articles is to address the question of how language structural and language social factors play a role in koine formation processes in Norwegian industrial town dialects. The introduction to the dissertation accounts for the main findings in the articles, and discusses the articles in light of the main research question. The introduction also adds further information on the methods of collecting and analyzing speech data used in this dissertation, and a description of the industrial towns Sauda and Årdal.

The empirical basis for the current study is a large collection of speech recordings from Sauda and Årdal (in total 47 informants from Sauda and 60 informants from Årdal). The recordings can be grouped in three: Recordings from the 1960s (only Årdal), from the 1980s (both towns) and from 2011 (both towns). I use written descriptions of the dialects in Sauda and Årdal and a range of other dialects, in addition to these recordings. The hundred year period described in this dissertation

has to be investigated with an apparent time method, but I also describe some of the dialect changes investigated with a real time method.

Article II, III, and IV, approach the subject of koine formation in industrial towns from different perspectives. In article II, I focus on grammatical simplification, and the relationship between simplification and other changes, based on a statistical comparison of simplification in 43 town dialects and a quantitative comparison of simplification and other language changes in 8 industrial town dialects. Article III is centred around the levelling process between the dialects in contact in the industrial towns Sauda and Årdal. I show how the dialects of Sauda and Årdal have changed, and then analyse each variable and discuss if the variant used today might have “won” as a result of this variant being the most frequent when the original inhabitants’ and in-migrants’ birth place dialects are taken together. In article IV, I focus on the social conditions in Sauda and Årdal, and discuss if there are any social structures that can promote or restrict the introduction of new variants to these industrial town dialects.

The main findings from these empirical investigations are that the language structural aspects of the dialects in contact in the industrial towns, both determine which language features are used in the industrial towns’ dialects in the hundred year period, and determine which grammatical simplifications occur in these koines. However, the simplification and levelling processes also seem to be governed by regional and national norms for language use. In addition, the unique historical macro social conditions in the industrial towns, create different conditions for interaction between the inhabitants, and therefore create different conditions for the introduction and spread of new variants to the speech society. The comparison between the dialect in Sauda and the dialect in Årdal accentuate that the two towns’ different industrialization histories as well as different geographical conditions, influence how these industrial towns’ dialects change.

In this dissertation I argue that the factory has a social core function in industrial towns and that the factory is a central social factor in the koine formation processes both on the social level and on the individual level. However, these processes take place in a close interplay between the language structure of the

dialects in contact in the industrial towns and the social conditions for language use and interaction in the towns and the region. Accordingly, this creates unique and different conditions for the formation of each industrial town dialect.

Publikasjonsliste

Listen gir en oversikt over artiklene som inngår i avhandlingen.

Artikkel I

Neteland, Randi. 2013. ”Industristedtalemål og dialektendring.” *Norsk lingvistisk tidsskrift* 1: 76–97.

Artikkel II

Neteland, Randi og Edit Bugge. [under publisering] ”Språkendringer de siste to hundre år i byer og på industristeder.” [Antatt for trykking i antologien *Norsk talemål etter 1800 – jamført med nabospråka*]

Artikkel III

Neteland, Randi. [under publisering]. ”Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder.” [Antatt for trykking i *Maal og Minne* nr. 1/2014].

Artikkel IV

Neteland, Randi. [upubl.] Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle språklige variasjonsmønstre i industristedene Sauda og Årdal.

Tillatelse til å gjengi artiklene er innhentet fra utgiverne av tidsskriftene *Norsk lingvistisk tidsskrift* og *Maal og Minne* og antologien *Norsk talemål etter 1800 – jamført med nabospråka*.

Innhold

FAGMILJØ	3
FORORD	4
ABSTRACT	6
PUBLIKASJONSLISTE	9
INNHold	10

INTRODUKSJON TIL AVHANDLINGEN

1. INTRODUKSJON	21
1.1 FORSKNINGSMILJØ	22
1.2 MÅL OG PROBLEMSTILLINGER	23
2. TEORETISK GRUNNLAG FOR AVHANDLINGEN	26
2.1 KOINÉFORMINGSPERSPEKTIVET	26
2.1.1 <i>Modell av koinéformingsprosessen</i>	27
2.1.2 <i>Sammenhengen mellom endringer på individ- og samfunnsnivå</i>	29
2.1.3 <i>Normer for talemålsbruk – talt riksmål</i>	35
2.2 TIDLIGERE FORSKNING OM TALEMÅLENE I SAUDA OG ÅRDAL OG ANDRE NORSKE INDUSTRISTEDTALEMÅL.....	36
3. METODISKE AVVEIINGER OG INNSAMLING AV TALEMÅLSMATERIALE	41
3.1 LONGITUDINELLE UNDERSØKELSER AV TALEMÅLSENDRING	42
3.2 INNSAMLING AV DATA OG INFORMANTUTVALG	47
3.2.1 <i>Innsamling av gamle opptak</i>	48
3.2.2 <i>Utvalg av informanter i de gamle opptakene</i>	49
3.2.3 <i>Utvalg og rekruttering av nye trendinformanter</i>	51
3.2.4 <i>Utvalg av panelinformanter</i>	53
3.2.5 <i>Oversikt over talemålsmateriale</i>	53
3.3 INTERVJUMETODER	56
3.3.1 <i>Gjennomføring av intervju i de gamle opptakene</i>	56
3.3.2 <i>Gjennomføring av intervju i 2011</i>	57
3.4 VURDERING AV SAMMENLIKNBARHET	59
3.5 UTVALG AV SPRÅKLIGE VARIABLER	61
3.6 ANALYSEVERKTØY	65

4. PRESENTASJON AV SAMFUNNENE SAUDA OG ÅRDAL	68
4.1 ENDRINGER I NÆRING	68
4.2 ENDRINGER I BEFOLKNING.....	72
4.3 SOSIALE OG MATERIELLE FORHOLD I SAMFUNNENE SAUDA OG ÅRDAL	75
5. SAMMENFATNING OG OVERORDNA DRØFTING AV ARTIKLENE	79
5.1 SAMMENFATNING AV ARTIKLENE	79
5.2 ENDRINGENE I SAUDA- OG ÅRDALSMÅLET.....	86
5.3 DRØFTING AV DEN OVERORDNEDE PROBLEMSTILLINGEN.....	90
LITTERATUR	94
ARTIKKEL I	
INDUSTRISTEDTALEMÅL OG DIALEKTENDRING.....	101
1. BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLINGER.....	101
2. BEGREPER OG AVGRENSNINGER.....	103
2.1 INDUSTRISTED OG INDUSTRISTEDTALEMÅL	103
2.2 INDUSTRISTEDTALEMÅL OG ANDRE TALEMÅL	104
2.3 KOINÉ OG KOINÉFORMING	105
3. KOINÉ OG KOINÉTYPEN	106
3.1 ULIKE TYPER KOINÉER.....	107
4. KOINÉFORMINGSPROSESSEN	110
4.1 TRUDGILLS MODELL AV KOINÉFORMINGSPROSESSEN	110
4.2 MUFWENES MODELL AV TALEMÅSENDRINGER SOM FØLGE AV SPRÅKKONTAKT	111
4.3 MER OM BEGREPENE 'UTJEVNING' OG 'FORENKLING'	114
4.4 DEMOGRAFISKE FORHOLD OG KOINÉFORMINGSPROSESSEN.....	116
5. DRØFTING AV HOVEDSPØRSMÅLENE	118
5.1 IHVILKEN GRAD ER KOINÉFORMINGSPROSESSER OG DIALEKTENDRINGER FORSKJELLIGE? ..	118
5.2 ER DET HENSIKTMESSIG Å UNDERSØKE INDUSTRISTEDTALEMÅL SOM EN SPESIFIKK TYPE DIALEKTENDRING?	120
5.3 HVILKE UNDERSØKELSESMETODER ER HENSIKTMESSIGE NÅR EN VIL UNDERSØKE TALEMÅSENDRING PÅ ET INDUSTRISTED?	121
6. OPPSUMMERING.....	123
LITTERATUR	124

ARTIKKEL II**SPRÅKENDRINGER DE SISTE TO HUNDRE ÅR I BYER OG PÅ INDUSTRISTEDER ... 127**

INNLEDNING.....	127
1. HVA ER INDUSTRISTEDTALEMÅL OG BYMÅL?	128
1.1 DEFINISJON AV BYER OG INDUSTRISTEDER	129
2. SAMMENLIKNING AV MORFOLOGISK KOMPLEKSITET MELLOM BY- OG OMLANDSMÅL	130
2.1 DEMOGRAFISKE OG GEOGRAFISKE VARIABLER.....	131
2.1.1 Fylke og region	132
2.1.2 Tettstedtype etter næring.....	132
2.1.3 Stedets alder	133
2.1.4 Folketall og folkevekst.....	133
2.2 PRESENTASJON AV FUNNENE OG DRØFTING	135
2.3 MULIGE ÅRSAKER TIL IKKE-FUNN.....	143
3. ENDRINGSPROSESSER I BYMÅL OG INDUSTRISTEDTALEMÅL	144
3.1 MODELLER FOR ENDRING I INDUSTRISTEDTALEMÅL OG BYMÅL	145
3.2 SAMMENLIKNING AV ÅTTE INDUSTRISTEDTALEMÅL.....	148
3.3 ANDRE FAKTORER I ENDRINGSPROSESSER I BYMÅL OG INDUSTRISTEDTALEMÅL.....	153
3.3.1 Talt riksmål i bymål og industristedtalemål – påvirkningskraft og bruksmønstre	153
3.3.2 Oppvekststed, flytting og talemål	156
3.3.3 Oppsummering om endringsprosesser i industristeder og andre byer	158
4. UTVIKLINGSTENDENSER I BYMÅL OG INDUSTRISTEDTALEMÅL	159
LITTERATUR.....	161

ARTIKKEL III**INNFLYTTERTALEMÅLS INNVIRKNING PÅ TALEMÅLSEENDRINGER I INDUSTRISTEDER**

.....	165
1. INNLEDNING	165
1.1 TIDLIGERE FORSKNING PÅ INDUSTRISTEDTALEMÅL	166
1.2 TEORETISKE OG METODISKE AVVEIINGER	169
1.2.1 Språkevolusjonistiske perspektiver	171
1.2.2 Sammenhenger mellom fødested og talemål	172
1.3 METODISKE VALG	174

2. OM SAUDA OG ÅRDAL.....	177
2.1 SAUDA	177
2.1.1 Industrietablering	177
2.1.2 Befolkningsvekst og innflytting	177
2.1.3 Regionen Rogaland.....	180
2.2 ÅRDAL	181
2.2.1 Industrietablering	181
2.2.2 Befolkningsvekst og innflytting	181
2.2.3 Regionen Sogn	184
2.3 DE PRE-INDUSTRIELLE TALEMÅLENE I SAUDA OG ÅRDAL (TIDLIGERE FORSKNING).....	184
3. TALEMÅLSENDERINGER I SAUDA OG ÅRDAL	186
3.1 EMPIRISKE DATA OM TALEMÅLENE I SAUDA OG ÅRDAL	186
3.2 SPRÅKLIGE VARIABLER.....	188
3.3 ENDRING OG BEVARING I SAUDAMÅLET	189
3.4 ENDRING OG BEVARING I ÅRDALSMÅLET.....	194
3.5 HØY GRAD AV INNFLYTTING.....	198
4. ER MAJORITETSARIANTENE BRUKT I DE STABILISERTE TALEMÅLENE?... 200	
4.1 DEMOGRAFISKE FORHOLD OG TALEMÅLSENDERINGER I SAUDA	201
4.1.1 De uendrede variablene i Sauda.....	201
4.1.2 De endrede variablene i Sauda.....	204
4.1.3 Foreløpig oppsummering.....	210
4.2 DEMOGRAFISKE FORHOLD OG TALEMÅLSENDERINGER I ÅRDAL	211
4.2.1 De uendrede variablene i Årdal.....	211
4.2.2 De endrede variablene i Årdal.....	212
4.2.3 Variablene som varierer blant de yngste informantene fra Årdal.....	216
4.2.4 Oppsummering av endring og variasjon i Årdal	220
5. OPPSUMMERENDE DRØFTING	220
5.1 OPPSUMMERING.....	220
5.2 FORENKLING OG REGIONALISERING.....	222
5.3 PRESTISJETALEMÅL?.....	223
5.4 AVSLUTNING	226
LITTERATUR	228

ARTIKKEL IV

ORDEN I KAOSSET? OM RELASJONENE MELLOM SOSIALE STRUKTURER OG INDIVIDUELLE SPRÅKLIGE VARIASJONSMØNSTRER I INDUSTRISTEDENE SAUDA OG ÅRDAL	233
1. INNLEDNING	233
1.1 VARIASJONSMØNSTRER I KOINÉFORMING PÅ NORSKE INDUSTRISTEDER	235
1.1.1 Tidlige brukere	237
1.1.2 Variasjonsmønstre i virkelig tid	238
1.2 SOSIALE STRUKTURER I INDUSTRISTEDENE	240
1.2.1 Befolkningsøkning og kjønnsfordeling i industristedene	241
1.2.2 Yrkesstruktur på industristedene	242
1.2.3 Integrering av innflytterne i industristedene	246
1.2.4 Boligstruktur i industristedene	246
1.3 SPRÅKLIGE VARIABLER	250
1.3.1 Merknad om leksikalske bindinger på variasjonen	253
2. VARIASJON I SAUDA	255
2.1 VARIASJON I HOVEDVARIABLEN M7:SOLÅ	255
2.2 TIDLIGE BRUKERE AV IKKE-LOKAL VARIANT	262
2.3 TIDLIGE BRUKERE AV ANDRE IKKE-LOKALE VARIANTER	263
2.4 DRØFTING AV RELASJONER MELLOM INDIVIDUELL SPRÅKBRUK OG SOSIALE STRUKTURER I SAUDA	268
3. VARIASJON I ÅRDAL	271
3.1 VARIASJON I HOVEDVARIABLEN M1:TEK'E	271
3.2 TIDLIGE BRUKERE AV IKKE-LOKAL VARIANT	276
3.3 TIDLIGE BRUKERE AV ANDRE IKKE-LOKALE VARIANTER	279
3.4 DRØFTING AV RELASJONER MELLOM INDIVIDUELL SPRÅKBRUK OG SOSIALE STRUKTURER I ÅRDAL	283
4. SOSIALE STRUKTURER I INDUSTRISAMFUNNENE OG INDIVIDUELLE SPRÅKLIGE VARIASJONSMØNSTRER	285
4.1 TALEMÅLSENDRINGER PÅ SAMFUNNSNIVÅET OG INDIVIDENES TALEMÅLSBRUK	286
4.2 RELASJONENE MELLOM INDIVIDENES SPRÅKBRUK OG DE SOSIALE STRUKTURENE	289
4.3 AVSLUTNING: FABRIKKENS KJERNEFUNKSJON	292
LITTERATUR	295
LITTERATUR, SAMLET LISTE	299

VEDLEGG**VEDLEGG A. DOKUMENTER KNYTTET TIL INNSAMLING AV LYDMATERIALET.. 309**

1. INFORMASJONSSKRIV MED SAMTYKKEERKLÆRING TIL TRENDINFORMANTER.....	309
2. INFORMASJONSSKRIV MED SAMTYKKEERKLÆRING TIL PANELINFORMANTER	311
3. INTERVJUGUIDE SAMTALEBASERTE INTERVJU	313
4. INTERVJUGUIDE PANELINTERVJU (SAUDA).....	315
5. SPØRRESKJEMA SAUDA	316

VEDLEGG B. VEDLEGG TIL ARTIKKEL III. TRENDUNDERSØKELSE MED STATISTISKE TESTER (ALLE DE SPRÅKLIGE VARIABLENE)..... 323

1. TRENDUNDERSØKELSER	323
1.1 ÅRDAL	323
1.2 SAUDA	327
2. SIGNIFIKANSTESTER	331
2.1 ÅRDAL	332
2.2 SAUDA	333

VEDLEGG C. VEDLEGG TIL ARTIKKEL IV..... 335

1. VARIASJON PÅ ORDNIVÅ	335
1A, SAUDA: VARIASJON PÅ ORDNIVÅ I HOVEDVARIABLEN M7:SOLÅ	335
1B, ÅRDAL: VARIASJON PÅ ORDNIVÅ I HOVEDVARIABLEN M1:TEK'E	336
1C, SAUDA: VARIASJON PÅ ORDNIVÅ I VARIABLEN M9:HESTADN	337
1D, ÅRDAL: VARIASJON PÅ ORDNIVÅ I VARIABLEN F1:BAOT	337
1E, ÅRDAL: VARIASJON PÅ ORDNIVÅ I VARIABLEN F2:HAUST	337
2. SAUDA	338
2A. HOVEDVARIABLEN PÅ SAMFUNNSNIVÅ	338
2B. HOVEDVARIABLEN PÅ INDIVIDNIVÅ	339
2C. TIDLIGE BRUKERE, HOVEDVARIABLEN	340
2D. M9:HESTADN	341
3. ÅRDAL	342
3A. HOVEDVARIABLEN PÅ SAMFUNNSNIVÅ	342
3B. HOVEDVARIABLEN PÅ INDIVIDNIVÅ	344
3C. TIDLIGE BRUKERE, HOVEDVARIABLEN	346

VEDLEGG D. INDIVIDUELL VARIASJON (SUPPLERENDE INFORMASJON TIL VEDLEGG B OG C)..... 347

1. SAUDA	347
2. ÅRDAL	381

Oversikt over figurer

FIGUR 1: OPPBYGGING AV TALEMÅLSMATERIALET (IDEELT)	48
FIGUR 2: OVERSIKT OVER LYDMATERIALET FRA ÅRDAL, INFORMANTKODER MED KJØNN OG TALETID I PARENTES.....	55
FIGUR 3: OVERSIKT OVER LYDMATERIALET FRA SAUDA, INFORMANTKODER MED KJØNN OG TALETID I PARENTES.....	56
FIGUR 4: BEFOLKNINGSUTVIKLING, SAUDA 1875–2011.....	73
FIGUR 5: BEFOLKNINGSUTVIKLING, ÅRDAL 1865–2011	74
FIGUR 6: SENTRUM AV SAUDA KOMMUNE (FRA WWW.TEMAKART-ROGALAND.NO).....	77
FIGUR 7: DE TO SENTRALE TETTSTEDENE I ÅRDAL KOMMUNE (FRA WWW.SOGNEKART.NO).....	78
FIGUR 8: HISTORISKE OG SOSIALE FAKTORER SOM BETINGER TALEMÅLSENDRINGER	88
FIGUR 9: ILLUSTRASJON AV IMMIGRANTKOINÉ OG REGIONAL KOINÉ.	108
FIGUR 10: ILLUSTRASJON AV HVORDAN INDUSTRISTEDTALEMÅL KOMBINERER TREKK FRA IMMIGRANTKOINÉER OG REGIONALE KOINÉER.....	109
FIGUR 11: FOLKETALL OG FOLKEVEKST I TELEMAR (MYKLEBOST 1960: 242).	135
FIGUR 12: SOSIALE VARIABLER SOM STRUKTURERER VARIASJONEN I DE SEKS SPRÅKLIGE VARIABLENE	138
FIGUR 13: UAVHENGIGE VARIABLER SOM STRUKTURERER VARIASJONEN I DE SPRÅKLIGE VARIABLENE PÅ ØSTLANDET	140
FIGUR 14: UAVHENGIGE VARIABLER SOM STRUKTURERER VARIASJONEN I DE SPRÅKLIGE VARIABLENE PÅ VESTLANDET	141
FIGUR 15: UAVHENGIGE VARIABLER SOM STRUKTURERER VARIASJONEN I DE SPRÅKLIGE VARIABLENE I NORD-NORGE	142
FIGUR 16: ILLUSTRASJON AV TRUDGILLS KOINÉFORMINGSMODELL (KERSWILL 2010: 234).....	146
FIGUR 17: BEFOLKNING, SAUDA 1875–2011	178
FIGUR 18: INNBYGGERE I SAUDA I 1928, FORDELT ETTER FØDESTED. (BASERT PÅ TALL FRA SKAGEN 1977.)	179
FIGUR 19: BEFOLKNING, ÅRDAL 1865–2011	182
FIGUR 20: INNBYGGERE I ÅRDAL I 1960, SORTERT ETTER FØDESTED. (BASERT PÅ TALL FRA BERG 1965.)	183
FIGUR 21: OPPBYGGING AV TALEMÅLSMATERIALET.	187
FIGUR 22: TALEMÅLSENDRINGER I SAUDA, PROSENTVISE REALISASJONER AV TRADISJONELL VARIANT, PER FØDSELSÅRSGRUPPE	193
FIGUR 23: TALEMÅLSENDRINGER I ÅRDAL, PROSENTVISE REALISASJONER AV TRADISJONELL VARIANT, PER FØDSELSÅRSGRUPPE	197
FIGUR 24: DEN NORSKE TREKANTEN, TRE SAMFUNNSNIVÅ	245
FIGUR 25: BYDELER I SAUDA. (KART FRA WWW.TEMAKART-ROGALAND.NO)	248
FIGUR 26: BYDELER I ÅRDAL. (KART FRA WWW.SOGNEKART.NO).....	250
FIGUR 27: SPREDNINGSDIAGRAM, INDIVIDNIVÅ, M7:SOLÅ, SAUDA	258
FIGUR 28: SPREDNINGSDIAGRAM, INDIVIDNIVÅ, M1:TEK'E, ÅRDAL	274

Oversikt over tabeller

TABELL 1: OVERSIKT OVER SPRÅKLIGE VARIABLER SOM UNDERSØKES I SAUDA.....	62
TABELL 2: OVERSIKT OVER SPRÅKLIGE VARIABLER SOM UNDERSØKES I ÅRDAL.....	63
TABELL 3: ESTIMERT EFFEKT AV SEKS SOSIALE FORKLARINGSVARIABLER FOR SEKS SPRÅKLIGE VARIABLER, 84 NORSKE TALEMÅL, HVORAV 43 BY- OG TETTSTEDSTALEMÅL.....	137
TABELL 4: OVERSIKT OVER SPRÅKLIGE VARIABLER.....	189
TABELL 5: ENDRING OG BEVARING I FONOLOGISKE, MORFOLOGISKE OG LEKSIKALSKE VARIABLER I SAUDA.....	190
TABELL 6: ENDRING OG BEVARING I FONOLOGISKE OG MORFOLOGISKE VARIABLER I ÅRDAL.....	195
TABELL 7: PROSENTANDEL BRUK AV PRE-INDUSTRIELL VARIANT BLANT DE YNGSTE INFORMANTENE.....	217
TABELL 8: OVERSIKT OVER SOSIALE VARIABLER.....	240
TABELL 9: OVERSIKT OVER SPRÅKLIGE VARIABLER OG VARIANTER.....	252
TABELL 10: M7:SOLÅ, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	255
TABELL 11: M7:SOLÅ, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE OG INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR.....	256
TABELL 12: M7:SOLÅ, PANELINFORMANTER I BEGGE OPPTAKSÅR.....	260
TABELL 13: M1:TEK'E, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	271
TABELL 14: M1:TEK'E, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE OG INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR.....	272
TABELL 15: M1:TEK'E, PANELINFORMANTER I BEGGE OPPTAKSÅR.....	275
TABELL 16: FORKLARINGSNØKKELE FOR SYMBOLER I TABELLENE.....	323
TABELL 17: F1:BAOT, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	323
TABELL 18: F2:HAUST, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	324
TABELL 19: F3:BRAUT, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	324
TABELL 20: M1:TEK'E, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	324
TABELL 21: M2:KASTAR, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	324
TABELL 22: M3:TALDE, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	325
TABELL 23: M4:TALT, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	325
TABELL 24: M5:SOLI, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE.....	325

TABELL 25: M6:DRONNINGI, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	325
TABELL 26: M8:BRAKKEDN, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	326
TABELL 27: M9:HESTADN, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	326
TABELL 28: L1:EG-TRYKKSTERK, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	326
TABELL 29: L2:EG-TRYKKSVAK, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	326
TABELL 30: L3:ME, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	327
TABELL 31: L4:IKKJE, ÅRDAL, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	327
TABELL 32: F2:HAUST, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	327
TABELL 33: F3:BRAUT, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	327
TABELL 34: M1:TEK'E, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	328
TABELL 35: M2:KASTAR, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	328
TABELL 36: M2:KASTAR, TILLEGG, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VOKAL FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	328
TABELL 37: M3:TALDE, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	328
TABELL 38: M4:TALT, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	329
TABELL 39: M7:SOLÅ, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	329
TABELL 40: M8:BRAKKEDN, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	329
TABELL 41: M9:HESTADN, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	329
TABELL 42: L1:EG-TRYKKSTERK., SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	330
TABELL 43: L1:EG-TRYKKSTERK., SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	330
TABELL 44: L2:EG-TRYKKSVAK, SAUDA, GJENNOMSNI TT LIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	330

TABELL 45: L2:EG-TRYKKSVAK, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	330
TABELL 46: L3:ME, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	331
TABELL 47: L4:IKKJE, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	331
TABELL 48: FORKLARINGSNØKKELE FOR SYMBOLER FOR PROBABILITETSNIIVÅ.	331
TABELL 49: ANOVA, SIGNIFIKANSTEST, ÅRDAL.....	332
TABELL 50: SIGNIFIKANSTEST, TUKEY POST HOC, ÅRDAL.....	332
TABELL 51: ANOVA, SIGNIFIKANSTEST, SAUDA.....	333
TABELL 52: SIGNIFIKANSTEST, TUKEY POST HOC, SAUDA.....	333
TABELL 53: FORKLARINGSNØKKELE FOR SYMBOLER I TABELLENE.....	335
TABELL 54: FORKLARINGSNØKKELE FOR SYMBOLER FOR PROBABILITETSNIIVÅ.	335
TABELL 55: M7:SOLÅ, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	338
TABELL 56: M7:SOLÅ, SAUDA, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE OG INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR.....	338
TABELL 57: M7:SOLÅ, SAUDA, SIGNIFIKANSTEST (ANOVA) AV FORSKJELLER MELLOM FØDSELSÅRSGRUPPENE I TILSYNELATENDE TID.....	339
TABELL 58: M7:SOLÅ, SAUDA, SIGNIFIKANSTEST (INDEPENDENT SAMPLES T TEST) AV FORSKJELLER MELLOM SAMME FØDSELSÅRSGRUPPE PÅ TO OPPTAKSTIDSPUNKT (TRENDUNDERSØKELSE).....	339
TABELL 59: M7:SOLÅ, SAUDA, INDIVIDUELE GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV DE TRE VARIANTENE, INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR OG FØDSELSÅRSGRUPPE	340
TABELL 60: M7:SOLÅ, SAUDA, OPPLYSNINGER OM INFORMANTER MED UNDER 50 % / ω /	341
TABELL 61: M1:TEK'E, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE	342
TABELL 62: M1:TEK'E, ÅRDAL, GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV TRADISJONELL VARIANT FORDELT PÅ FØDSELSÅRSGRUPPE OG INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR.....	343
TABELL 63: M1:TEK'E, ÅRDAL, SIGNIFIKANSTEST (ANOVA) AV FORSKJELLER MELLOM FØDSELSÅRSGRUPPENE I TILSYNELATENDE TID.....	343
TABELL 64: M1:TEK'E, ÅRDAL, POST HOC TEST (TUKEY) AV SIGNIFIKANSTEST (ANOVA) AV FORSKJELLER MELLOM FØDSELSÅRSGRUPPENE I TILSYNELATENDE TID	343
TABELL 65: M1:TEK'E, ÅRDAL, TRE T-TESTER AV PARVISE FORSKJELLER MELLOM FØDSELSÅRSGRUPPENE I 80-TALLETE (TILSYNELATENDE TID)	344
TABELL 66: M1:TEK'E, ÅRDAL, SIGNIFIKANSTEST (ANOVA) AV FORSKJELLER MELLOM SAMME FØDSELSÅRSGRUPPE PÅ TRE OPPTAKSTIDSPUNKT (TRENDUNDERSØKELSE)	344
TABELL 67: M1:TEK'E, ÅRDAL, POST HOC TEST AV (TUKEY) SIGNIFIKANSTEST (ANOVA) AV FORSKJELLER MELLOM SAMME FØDSELSÅRSGRUPPE PÅ TRE OPPTAKSTIDSPUNKT (TRENDUNDERSØKELSE)	344
TABELL 68: M1:TEK'E, ÅRDAL, INDIVIDUELE GJENNOMSNIITTLIG BRUK AV SVARABHAKTI-E, INNDELTE ETTER OPPTAKSÅR OG FØDSELSÅRSGRUPPE	345

TABELL 69: M1:TEK'E, ÅRDAL, OPPLYSNINGER OM INFORMANTER MED MINDRE BRUK AV SVARABAKTI-E ENN GJENNOMSNTTLIG BRUK I FØDSELSÅRSGRUPPEN.....	346
---	-----

Introduksjon til avhandlingen

1. Introduksjon

Denne artikkelbaserte avhandlingen tar for seg endringer i talemålene i Sauda og Årdal de siste hundre årene. I denne perioden gikk Sauda og Årdal fra å være jordbruksbygder til å bli tett befolkede industristeder. Den store innflyttingen som skjedde i forbindelse med industrialiseringen av stedene, førte til en rekke endringer i talemålene. Målet med avhandlingen er å gjøre rede for disse talemålsendringene. Ved å bruke empirisk materiale vil jeg videreutvikle eksisterende teorier om hvilke språklige og sosiale faktorer som spiller inn i talemålsendringer på steder som har høy grad av innflytting over en kort periode. Til tross for at talemålene i Sauda i Ryfylke og i Årdal i Indre Sogn både *var* og *er* forskjellige, legger jeg vekt på å sammenlikne endringsprosessene i de to industristedtalemålene. Avhandlingen er skrevet i et koinéformingsperspektiv, og jeg drøfter koinéforming på industristeder både ved å fokusere på teoretiske spørsmål, på konkrete språklige endringer og på sammenhenger mellom sosiale faktorer og språkendring på industristedene.

Denne innledningen (heretter kalt 'kappa') gjør rede for den teoretiske og metodiske bakgrunnen for prosjektet, presenterer de overordnede problemstillingene, og sammenstiller og drøfter de fire artiklene i lys av problemstillingene. I del 1 gjør jeg rede for prosjektets mål og overordnede problemstilling, samt problemstillingene i de fire artiklene. I artikkelformatet er det liten plass til å greie ut om teorigrunnlag og tidligere forskning om industristedtalemål. Det er også begrenset hvor mange opplysninger som kan inkluderes om undersøkelsesmetodene jeg benytter og nødvendig bakgrunnsinformasjon om industrisamfunnene. Derfor er disse forholdene utdypet i kappa i delene 2, 3 og 4 som henholdsvis gir informasjon om teorigrunnlaget for avhandlingen (del 2), metodene som er brukte (del 3) og industrisamfunnene Sauda og Årdal (del 4). I del 5 presenterer jeg hovedfunnene og konklusjonene i de fire artiklene og ser disse i sammenheng med avhandlingens overordnede problemstilling.

1.1 Forskningsmiljø

Denne avhandlingen er skrevet ved Universitetet i Bergen, som en del av det NFR-finansierte prosjektet *Språkutvikling på industristader* med undertittelen *Ei longitudinell sosiolingvistisk gransking av talemåla i Årdal, Odda, Tyssedal og Sauda dei siste hundre åra*. Prosjektet ble ledet av professor Gunnstein Akselberg i perioden 2010 til 30.09.2012, og professor Helge Sandøy har ledet prosjektet siden 01.10.2012. Sandøy var leder i samarbeid med universitetslektor Edit Bugge i perioden 01.11.2012 til 31.07.2013. NFR-prosjektet har som hovedmål ”å kartlegge og forstå språkutviklinga dei siste hundre åra på fire industristader (Årdal, Odda, Tyssedal og Sauda) for å utvikle innsikt i sosiale og språklege faktorar som gjeld generelt i språkendringsprosessar” (Hildremyr m.fl. 2010: 2).

Selv om jeg har hatt frihet til å utvikle doktorgradsprosjektet etter egne forskningsinteresser og -perspektiv, har prosjektskissen til NFR-prosjektet lagt noen føringer når det gjelder forskningsspørsmål og undersøkelsesmetoder. Jeg vil derfor gjengi disse føringene kort her.

Det var forhåndsbestemt hvilke industristeder som skulle undersøkes i NFR-prosjektet (Sauda, Odda, Tyssedal og Årdal). I samråd med prosjektlederen ble jeg og min kollega, doktorgradsstipendiat Helene Hildremyr, enige om at hun skulle undersøke talemålsendringer i Odda og Tyssedal med et nærkomparativt perspektiv, mens jeg skulle undersøke talemålsendringer i Sauda og Årdal med et fjernkomparativt perspektiv.¹

NFR-prosjektet legger opp til longitudinelle undersøkelser av talemålsendringene, og det var allerede samlet inn en del gamle opptak fra industristedene da jeg ble ansatt. I tillegg var det forventet at alle medarbeiderne i prosjektet skulle legge opptakene inn i databasen Talebanken (se del 3.6). Prosjektskissen nevner også en rekke problemstillinger som kan være aktuelle å undersøke, men det har ikke vært stilt noe krav til stipendiatene om å bruke noen av

¹ Vi fikk også med oss to mastergradsstudenter i prosjektet: Elinn Devold Myklebust som gjorde en undersøkelse av årdalsmålet (undersøkelse av endringer i tilsynelatende tid over tre generasjoner) (Myklebust 2012) og Randi Ødegård som gjorde en undersøkelse av talemålene i Odda og Tyssedal (undersøkelse av endringsmønstre ved økt kontakt mellom barn/ungdommer i Odda og Tyssedal) (Ødegård 2013).

disse forslagene.²

Innenfor disse definerte rammene har jeg fått utvikle prosjektet mitt slik jeg selv ønsket, og jeg har valgt ut de teoretiske og faghistoriske perspektiver, språkendringsmodeller og problemstillinger som jeg selv mener er de mest relevante og forskningsmessig interessante.

1.2 Mål og problemstillinger

Avhandlingen er skrevet i et koinéformingsperspektiv og problemstillingene er nært knyttet til dette perspektivet. Disse teoretiske forutsetningene gjør jeg rede for i del 2. Jeg har brukt teori og empiri om en rekke norske og internasjonale industristeder og andre koinéer som a) hypotesegenerering og b) grunnlag for drøftinger og generaliseringer utover mitt eget datamateriale. Hypotesegenereringen har spesielt gått ut på å se på hvilke faktorer (språklige og sosiale) som er framstilt som relevante i koinéformingsprosesser og vurdere hvordan jeg kan teste ut faktorene på mitt empiriske materiale. Dette vil jeg også komme nærmere inn på i del 2.

Problemstillingene i avhandlingen er formulert som en overordnet problemstilling og de fire artiklene har ulike tilnærminger til den overordnede problemstillingen. Den overordnede problemstillingen er:

Hvordan er relasjonen mellom de språkstrukturelle aspektene ved talemålene som kom i kontakt og endringer i de språksosiale forholdene i koinéformingsprosessene på norske industristeder?

Med *språkstrukturelle aspekter* mener jeg de deler av koinéformingsprosessen som henger sammen med språkstrukturen til talemålene som kom i kontakt på stedet, for eksempel grad av ulikhet mellom talemålene som kom i kontakt eller hvilke talemål innflytterne hadde med seg. *Språksosiale forhold* står for andre faktorer som også kan spille inn i koinéformingsprosessene, for eksempel endringer i normer for språkbruk

² Prosjektskissen til NFR-prosjektet *Språkutvikling på industristader* er tilgjengelig på nettadressen <http://folk.uib.no/hnohs/IP/>.

(på lokalt/regionalt/nasjonalt nivå) eller endringer i den lokale samfunnsstrukturen på grunn av industrialiseringen.³ Som det framkommer av den teoretiske drøftingen i del 2, mener jeg at både språkstrukturelle og språksosiale forhold spiller en vesentlig rolle i koinéformingen. Hvilke(n) av disse forholdene som får størst innvirkning i koinéformingen er imidlertid kontekstavhengig. For det første er det avhengig av faktorer ved språkstrukturene i seg selv. For eksempel er ikke språkstrukturelle forhold så viktige hvis talemålene som kommer i kontakt er forholdsvis like i utgangspunktet. For det andre er det avhengig av samspillet mellom de språkstrukturelle og språksosiale forholdene. For eksempel kan innflytternes talemål få mindre innvirkning på prosessen hvis innflytterne bare bor på stedet en periode og ikke slår seg ned permanent. Det er derfor mitt mål at denne avhandlingen, gjennom en sammenlikning av endringene i sauda- og årdalsmålet, skal bidra til å belyse hvilke språkstrukturelle og språksosiale forhold som er virksomme, og å spesifisere hvordan relasjonen mellom disse forholdene er, i konteksten norske industristeder.

Den overordnede problemstillingen belyses gjennom fire artikler som fokuserer på ulike aspekter ved koinéformingsprosessen. I det følgende vil jeg gi en kort innføring i disse artiklenes tema og problemstillinger. Drøftingen av den overordnede problemstillingen, samt en gjennomgang av hovedfunnene i artiklene, kommer i slutten av denne kapp (del 5).

Artikkel I, *Industristedtalemål og dialektendring*, er en teoretisk drøfting av hvilke teorier som best forklarer henholdsvis koinéforming og dialektendring. Problemstillingene i denne artikkelen er: *Hva er teoretiske skiller mellom koinéformingsprosesser og andre talemålsendringer? Og er talemålsendringer i norske industristeder så forskjellig fra talemålsendringer i andre dialekter at det er hensiktsmessig å behandle det som talemålsendringstypen koinéformingsprosesser?* I denne artikkelen klargjøres de teoretiske perspektivene som utforskes i resten av avhandlingen.

³ Betegnelsen 'normer for språkbruk' og 'språkbruksnormer' er brukt i denne avhandlingen om normer for hvordan man tilpasser og bruker språket i talesituasjonen. Kunnskapen om språkbruksnormene kalles gjerne for 'kommunikativ kompetanse' (etter Hymes 1972). Betegnelsene 'samfunnsstruktur' og 'sosial struktur' er brukt som overbegrep for sammensetningen av befolkningen på et sted, der sammensetningen kan beskrives med ulike inndelinger i sosiale kategorier (for eksempel alder, kjønn, utdanningsnivå, yrkesgrupper, innflyttere) (se del 4 for en beskrivelse av Sauda og Årdals sosiale struktur).

I Artikkel II, som er skrevet i samarbeid med Edit Bugge, *Språkendringer de siste to hundre år i byer og på industristeder*, går jeg fra det teoretiske til det empiriske. Her drøfter vi talemåsendringer i tettstedstalemål med spesiell vekt på om det er mulig å påvise sammenhenger mellom grammatisk forenkling og makrososiale forhold (for eksempel høy grad av innflytting). Videre sammenliknes talemåsendringer i åtte norske industristeder (blant annet Sauda og Årdal) med tanke på hvor stor del av talemåsendringene som kan forklares med prosessen grammatisk forenkling, og hvilke andre endringsprosesser som ser ut til å skje på mange av industristedene. Problemstillingene som denne artikkelen belyser er: *Hvilke makrososiale faktorer utløser språkstrukturell forenkling i norske bymål og industristedtalemål? Hvordan er samspillet mellom språkstrukturell forenkling og andre språklige endringsprosesser i norske industristedtalemål?*

I Artikkel III, *Innflyttertalemåls innvirkning på talemåsendringer i industristeder*, snevres fokuset inn på de konkrete talemåsendringene som har skjedd i Sauda og Årdal de siste hundre årene. I tillegg til å gi en beskrivelse av talemåsendringene, utforsker jeg utjevning i sauda- og årdalsmålet ved hjelp av en språkendringsmodell som predikerer at varianter som er i flertall i 'språkpoten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) blir brukt i de to stabiliserte talemålene. Problemstillingene i denne artikkelen er: *Har periodene med høy grad av innflytting til Sauda og Årdal utløst flere talemåsendringer enn periodene med mer stabile befolkningstall? Blir majoritetsvariantene i 'språkpoten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) brukt i de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal?* For å foregripe litt, er det sjelden slik at utfallet av koinéformingsprosessene i sauda- og årdalsmålet blir at majoritetsvariantene "vinner". Jeg drøfter derfor også andre forklaringer på at noen varianter vinner, mens andre går ut av bruk.

I Artikkel IV, *Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle språklige variasjonsmønstre i Sauda og Årdal*, gir jeg en mer detaljert studie av noen språklige enkeltvariabler, og jeg går fra samfunnsnivået til individnivået. Her viser jeg hvilke endringer som har skjedd i virkelig tid på samfunnsnivå og individnivå, og utforsker sammenhenger mellom å være 'tidlig

bruker' (eng. 'early adoptor') av nye ikke-lokale varianter i talemålet og sosiale karakteristika (som alder, kjønn, utdanning, yrke og bosted). Med utgangspunkt i dette drøfter jeg om bestemte deler av den sosiale strukturen på industristedene kan fremme talemålsendring, gjennom følgende problemstilling: *Hvilken innvirkning har sosiale strukturer i industrisamfunnene på individuelle språklige variasjonsmønstre?*

2. Teoretisk grunnlag for avhandlingen

2.1 Koinéformingsperspektivet

Koinéformingsperspektivet fokuserer på talemålsendringer som utløses av intensiv dialektkontakt, for eksempel i nye bosettinger der innflytterne kommer fra samme språkområde, men har ulike dialekter (Kerswill 2002: 669). Perspektivet ble introdusert til sosiolingvistikken gjennom Peter Trudgills *Dialects in Contact* (1986), der han utvikler en endringsmodell ved å sammenstille resultater fra tidligere forskning om dialektkontaktfenomener.⁴ 'Koinéforming' er en beskrivelse av den diakrone endringsprosessen som resulterer i en talemålsvarietet som kalles 'koiné'. Begrepet 'koiné' defineres derfor som et talemål som har hatt en slik utvikling:

A koine is a stabilized contact variety which results from the mixing and subsequent levelling of features of varieties which are similar enough to be mutually intelligible, such as regional or social dialects. This occurs in the context of increased interaction or integration among speakers of these varieties. (Siegel 2001: 175)

Talemålene på norske industristeder har gjennomgått store forandringer de siste hundre årene fordi høy grad av innflytting over en kort periode medførte intensiv dialektkontakt. Industristedtalemålene kan derfor betegnes som 'koinéer', og endringene industristedtalemålene har gjennomgått, kan betegnes 'koinéformingsprosesser'. Dette er emne for Artikkel I. I denne kappa vil jeg derfor

⁴ Begrepet koinéforming var tidligere brukt innenfor feltet kreolspråkforskning om tilfeller der språkmøtene foregikk mellom to gjensidig forståelige varieteter (jf. Siegel 1985).

bare gjengi noen hovedpunkter fra Artikkel I og klargjøre hvordan perspektivet har innvirkning på avhandlingens forskningsfokus.

2.1.1 Modell av koinéformingsprosessen

Til å begynne med vil jeg skissere Trudgills modell av koinéformingsprosessen (basert på Trudgill 1986), som jeg tar som utgangspunkt for drøfting og spesifisering videre i avhandlingen. Koinéformingsprosessen kan deles inn i tre stadier, som ifølge Trudgill ofte sammenfaller med tre generasjoner (Kerswill og Trudgill 2005: 200). Det første stadiet inntreffer når innflytterne ankommer sitt nye bosted og det oppstår intensiv dialektkontakt. I dette stadiet forekommer det en del språklig akkommodasjon mellom innflytterne og opprinnelige innbyggere (Trudgill 1986: 96). Det andre stadiet omfatter de første som vokser opp på stedet etter innflyttingsbølgen, altså andregenerasjons innflyttere. I dette stadiet er det større språklig likhet mellom individene enn i forrige stadium, men fremdeles er det høy grad av språklig variasjon mellom individene (interindividuell variasjon) og internt i hvert individs idiolekt (intraindividuell variasjon). Graden av språklig variasjon i dette stadiet kommer ifølge Trudgill an på hvilke talemål som ble brukt av innbyggerne i forrige stadium og den sosiale strukturen på stedet (sosiale nettverk) (Trudgill 1986: 96). I det tredje stadiet, som gjerne inntreffer i en tredje generasjon, har den språklige variasjonen blitt ytterligere redusert og innbyggerne i denne aldersgruppen har et forholdsvis homogent talemål (like homogent som andre tettstedsdialekter) (Trudgill 1986: 96). Denne stegvise reduksjonen av språklig variasjon skjer, ifølge Trudgill, hovedsakelig som følge av to prosesser: 1) forenkling av grammatikken ('simplification') og 2) utjevning mellom talemålene som kom i kontakt ('levelling') (Trudgill 1986: 98ff.).

'Forenkling av grammatikken' kan defineres som forenkling av de fonologiske og morfologiske reglene i det grammatiske systemet (Kerswill 2002: 671). Eksempler på forenklinger er: "a decrease in irregularity in morphology and an increase in invariable word forms [...] the loss of categories such as gender, the loss of morphologically marked cases, simplified morphophonemics, and a decrease in the number of phonemes" (Kerswill 2002: 671). Forenklinger skjer i enda større omfang i tilfeller med høyere grad av restrukturering, for eksempel ved danning av kreolspråk,

fordi talemålene som er i kontakt ikke er gjensidig forståelige.⁵ I slike tilfeller kan det gjerne skje så store forenklinger at den nye grammatikken blir minimal, men likevel inneholder nok informasjon til at språkbrukerne kan kommunisere. I norske industristedtalemål vil ikke en forenkling av grammatikken være så dyptgripende. Dessuten er forenklingene relative i forhold til det tidligere talemålet på stedet, og grammatikken på industristedene kunne i mange tilfeller vært enklere enn det som er tilfellet (for eksempel har ingen av de vestnorske industristedene fått sammenfall i substantivbøying til felleskjønn (fra hun- og hankjønnsbøying), se Artikkel II). Forenkling er i utgangspunktet en indrespråklig prosess som utløses av endringer i ytre forhold (som økt kontakt). Jeg mener imidlertid at det også er tydelig at variantene som kommer ut av forenklingsprosessene i norske industristedtalemål, har nær sammenheng med talemålene som brukes av innflytterne og talemålet i omlandet rundt industristedet (se Artikkel II for en rekke eksempler på forenklinger og en drøfting av forholdet mellom forenklinger og innflytternes talemål). Forenklinger i norske industristedtalemål er derfor en prosess som er nært knyttet til de lokale språkstrukturelle forholdene på stedet.

De språkstrukturelle forholdene på stedet styrer også utjevningsprosessen. 'Utjevning' kan defineres som en utvelgelse av én av flere varianter som brukes i språksamfunnet (Trudgill 1986: 98). Sammensetningen av alle variantene som brukes i språksamfunnet kan kalles 'språkpoten' (min oversettelse av det engelske begrepet 'feature pool' (Mufwene 2001: 4–6)). På industristeder og andre steder med stor innflytting vil det være mange ulike varianter av samme språktrekk i språkpoten. Disse variantene kan komme både fra de opprinnelige innbyggerne og innflytternes fødestedstalemål, men kan også være varianter som er resultat av språklig akkommodasjon (Kerswill 2010: 232). I koinéformingsprosessen vil det foregå en utjevning mellom de konkurrerende variantene i språkpoten. Som regel foregår utjevningsprosessen slik at varianter som brukes sjelden, forsvinner ut av bruk, mens den varianten som brukes av de fleste språkbrukerne, blir eneform (Trudgill 1986: 98ff., Kerswill 2002: 675). Utjevningsprosessen har derfor nær sammenheng med

⁵ Restrukturering er et samlebegrep for en rekke endringer av grammatikken: "[...] loss of some units or rules, addition of new ones, and certainly modifications in the direction of simplification, generalization, or

innflytternes talemål, men også sammenheng med språklig akkommodasjon og normer for språkbruk i samfunnet, for eksempel hvor utbredt det er å bruke standardtalemål.

Jeg mener at språkvarietetene vi betegner som 'koiné' og 'dialekt' bør betraktes som prototyper der forskjellene mellom varietetene er gradvise, heller enn to kategorisk forskjellige typer talemål (se Artikkel I). Koinéformingsprosessen er heller ikke kategorisk forskjellig fra dialektendringsprosesser. Mange av endringene som skjer i norske dialekter er også utløst av dialektkontakt og mange er, rent språklig, de samme som har skjedd i koinéformingsprosessene i industristedtalemål (for eksempel bortfall av palatalisering av velarer i innlyd (/støk/ – /støçen/ blir /støk/ – /støken/)). Den viktigste forskjellen mellom dialektendring og koinéforming er ikke *typen* språklige endringer, men *endringsgrad* eller grad av restrukturering. I en koinéformingssituasjon skjer endringer i flere språktrekk samtidig, endringene kan være mer omfattende, og endringene kan gjennomføres fortere enn i en dialektendringssituasjon.

2.1.2 *Sammenhengen mellom endringer på individ- og samfunnsnivå*

Jeg mener at en undersøkelse av koinéforming må ha et klart teoretisk rammeverk som viser sammenhengene mellom individuelle og kollektive språkendringer. I denne delen presenterer jeg først noen forklaringsmodeller som har vært brukt tidligere innenfor koinéforskningen, før jeg presenterer mitt teoretiske perspektiv på sammenhengen mellom individuelle og kollektive språkendringer. Jeg bruker utjevningsprosessen som eksempel på hvordan sammenhengene mellom endring på individnivå og samfunnsnivå kan forklares, fordi dette begrepet er så sentralt i koinéformingen og fordi fenomenet har blitt gitt ulike forklaringer.

I Trudgills koinéformingsmodell (1986) er akkommodasjon en forutsetning for spredning av talemålsendringer. Han argumenterer blant annet for at individuell akkommodasjon i konkrete talemålssituasjoner ('short-term accommodation') kan bli en mer permanent del av individers (spesielt innflytteres) talemål ('long-term

accommodation') (Trudgill 1986: 3, 11). Når individene tilpasser språket til hverandre, blir talemålene mer like, og slik begynner en utjevningsprosess (Trudgill 1986: 96). Disse tilpassede og varierende talemålene er dessuten grunnlaget for den oppvoksende generasjonens språklæring og videre utjevning (Trudgill 1986: 96).

'Språklig akkommodasjon' er et sosialpsykologisk begrep som beskriver individuelle tilpassinger i flere deler av kommunikasjonssituasjonen enn den rent lingvistiske (for eksempel taletempo, lengden på ytringer eller kroppsspråk) (Giles, Coupland, og Coupland 1991: 7). Akkommodasjon kan defineres som en individuell språklig tilpassing som blir gjort i samtalesituasjonen fordi individene vil oppnå noe (for eksempel sosial anerkjennelse) (Giles og Powesland 1997: 233). I et møte mellom to individer med ulike dialekter kan en tenke seg at de dialektale forskjellene utnyttes i en akkommodasjonshandling, for eksempel ved at begge individene reduserer sin bruk av varianter som ikke finnes i den andres dialekt ('gjensidig konvergens') eller at det ene individet tilpasser sitt talemål til den andres talemål ('asymmetrisk konvergens') (Giles, Coupland, og Coupland 1991). Akkommodasjon fører altså til større språklig likhet i kommunikasjonssituasjonen mellom to (eller flere) individer. Innenfor akkommodasjonsforskning blir det ofte argumentert for at disse individuelle språkendringene er så systematiske at de skaper språkendringer på samfunnsnivå. For eksempel skriver Giles, Coupland og Coupland at "the mechanics of everyday interpersonal convergences in important social networks are the breeding ground for longer-term shifts in individual as well as group-level language usage" (Giles, Coupland, og Coupland 1991: 20).

I empiriske undersøkelser framstår imidlertid sammenhengen mellom individuell akkommodasjon (både korttids- og langstidsakkommodasjon) og utjevningsprosesser på samfunnsnivå som ganske utydelig. Forskning på akkommodasjon viser at noen individer som akkommoderer bruker de samme variantene som er involvert i endringsprosesser på samfunnsnivå, mens andre individer bruker helt andre varianter når de akkommoderer (Kerswill 2002: 680–682, Auer og Hinskens 2005). Akkommodasjonshandlinger er altså ikke alltid så systematiske, og akkommodasjonsteorien mangler en forklaring på når de

individuelle akkommodasjonene skaper talemålsendringer på samfunnsnivå og når endringene forblir individuelle.

Et annet forsøk på å vise sammenhenger mellom individets språkhandlinger og talemålsendringer på samfunnsnivå finnes i teorien om identitetshandlinger ('acts of identity') (Le Page og Tabouret-Keller 1985). I dette teoretiske rammeverket bruker individene talemålet som et middel for å uttrykke og å skape identiteten sin. For eksempel kan et individ vise sin gruppetilhørighet gjennom å bruke en viss gruppes språk, men samtidig vil individet, ved å bruke gruppespråket, være i posisjon til å forme og omforme det (Le Page og Tabouret-Keller 1985: 116). Denne teorien ble utviklet for å beskrive de komplekse sammenhengene mellom identitet, etnisitet og språkbruk/-valg i kreolspråklige samfunn, men har også blitt overført til komplekse dialektkontaktsituasjoner som talemålsbruk på Svalbard (Mæhlum 1992) og koinéforming i Høyanger (Solheim 2006). Jeg er imidlertid kritisk til deler av identitetshandlingsteorien og har derfor ikke basert meg på denne teorien i avhandlingen. Hovedårsaken til at jeg er kritisk, er at jeg mener teorien legger for stor vekt på *intensjonalitet* når den hevder at individers identitetsskapende språkbruk fører til kollektive språklige endringer. Jeg er enig i at individuelle språklige tilpassinger eller identitetshandlinger er svært komplekse fordi individene kan ha en rekke intensjoner med språkbruken sin, men jeg tror ikke at individene har intensjoner om å skape en kollektiv språknorm (for eksempel at innbyggerne på et industristed, fordi de føler en viss gruppetilhørighet, bevisst går inn for å skape en ny dialekt) (se også Kerswill 2002: 682).

Jeg har basert min forståelse av utjevningsprosessen på språkevolusjonistiske teorier (jf. Keller 1989, Croft 2000, Mufwene 2001).⁶ Disse teoriene er fundert på et vitenskapsteoretisk syn på språk som sier at språk er et fenomen som er menneskeskapt, men uten at språkbrukerne har intensjoner om å skape et språk;

⁶ I språkevolusjonistiske perspektiver er biologisk evolusjon brukt som en metafor for å beskrive hvordan talemål endrer seg ved hjelp av seleksjonsprosesser. Begrepet 'evolusjon' er ikke brukt for å implisere at språket går over til et *bedre* stadium, men som en nøytral betegnelse på tilpassinger som fører til endring (Mufwene 2001: 21). Det er kanskje unødvendig, men begrepet 'språkevolusjon' kan skape uheldige konnotasjoner, derfor nevner jeg kort at språkevolusjonistisk teori ikke har noe med sosialdarwinisme å gjøre og at språkevolusjonisme heller ikke ser på språk som en naturvitenskap (jf. fotnote 7) (Keller 1994: 142f.).

språket oppstår som resultat av en rekke språkhandlinger som gjøres med helt andre intensjoner:

A natural language is made my man. But it is not made in the same way as a table or Westminster Abbey is made by man. A natural language is not an artefact. Like inflation or a traffic jam, it is the cumulative consequence of a countless number of intentional communicative acts by countless people. (Keller 1989: 115)

Det vil si at også språkevolusjonistiske teorier ser individenes talemål som vesentlig, fordi individenes talemål konstruerer talemålet på samfunnsnivå (Croft 2000: 4). Individenes talemålsendringer skaper dermed endringer på samfunnsnivå. Men innenfor dette perspektivet mener man at individene ikke har intensjoner om å være normskapende, men at de tvert imot er ”unwitting agents of language evolution”, fordi de ikke vet at alle språkvalgene de gjør i sin hverdagslige talemålsbruk, får konsekvenser for det kollektive språket (Mufwene 2001: 18). Dette kan kalles en invisible-hand-forklaring, der den sosiale strukturen som skal forklares ”is an unintended consequence of individual action which are not directed towards the generation of this structure” (Keller 1989: 118).⁷

Utjevning må altså forstås, innenfor det språkevolusjonistiske perspektivet, som en uintentert konsekvens av en rekke individuelt motiverte språkvalg. Valgene individene kan gjøre er avhengig av hvilke varianter som finnes i bruk i samfunnet (kalt ’språkpoten’, jf. Artikkel I). For eksempel består språkpoten på et industristed av alle varianter som brukes på stedet; både akkommodasjonsprodukter, varianter fra innflytternes fødestedstalemål, de opprinnelige innbyggernes talemål og varianter fra

⁷ Begrepet ’the invisible hand’ ble opprinnelig brukt av Adam Smith i *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776), og brukes fremdeles i økonomisk teori. Lingvisten Rudi Keller mener at ikke alle fenomener passer inn i dikotomien mellom naturfenomener (det som eksisterer i naturen, for eksempel fjell og trær) og kulturfenomener (artefakter skapt av mennesker, for eksempel hus og kunst), og at en må skille ut fenomener som økonomiske systemer, kødannelse eller naturlige språk som fenomener av en tredje type (Keller 1994: 61ff.). Karakteristika ved fenomener av type 3 er ”(i) they are procedural by nature; (ii) they are constituted by a micro-level and a macro-level; (iii) they have something in common with artefacts as well as with natural phenomena” (Keller 1994: 70). Keller argumenterer derfor for at verken forklaringer fra naturvitenskapene (type 1) eller humanvitenskapene (type 2) kan brukes på disse fenomenene av type 3 (Keller 1994: 67ff.). Fenomenene krever invisible-hand-forklaringer fordi forklaringsmetoden er tilpasset de karakteristiske trekkene til fenomener av type 3 ved å legge vekt både på faktorene som styrer individets handlinger og intensjoner, prosessen som omskaper individenes handlinger til en struktur på samfunnsnivå, og resultatet av denne prosessen (strukturen på samfunnsnivå) (Keller 1994: 70).

talt riksmål.⁸ ”While interacting with one other, speakers contribute features to a pool [språkpoten] from which they make their selections that can affect the evolutionary trajectory of a language” (Mufwene 2001: 18). Valgene deres vil ofte falle på den varianten som er mest frekvent eller på varianten som er enklest (jf. forenkling ovenfor) (Mufwene 2001: 57). Jeg vil imidlertid hevde at i kontaktsituasjoner der talemålene er gjensidig forståelige (for eksempel norske industristeder), vil valg basert på frekvens/enkelhet være vanligst hos barn, mens voksne sannsynligvis vil velge den varianten som er automatisert (variant fra fødestedstalemålet), med mindre den voksne har opplevd at denne varianten gir brudd i kommunikasjonen eller andre uheldige konsekvenser. Fordi språkpoten på industristedet blir svært endret som følge av innflyttingsbølgen i oppstartsperioden for industrialiseringen, og fordi den oppvoksende generasjon velger varianter som er frekvente i språkpoten, er det vesentlig å vite hvor de første befolkningsgruppene kom fra og hvilke talemål de hadde med seg (jf. ’founder population’ (Mufwene 2001: 28–29)).⁹ Språkbrukerne er også en del av et språksamfunn med visse språklige normer og forventinger til språkbruk (Keller 1989: 121). Valgene fra språkpoten kan derfor også styres av språkbruksnormer på stedet, for eksempel kan situasjonen bære i seg en sosial forventning om at man må/bør bruke talt riksmål. Slike sosiale hensyn kan overstyre frekvens, men hvis bruken av varianter fra talt riksmål skjer ofte nok, kan det forsterke frekvensen til disse variantene i språkpoten slik at variantene får større sjans for å velges også i andre sosiale situasjoner der talt riksmål ikke er forventet.

Innenfor dette teoretiske rammeverket forklares altså utjevning med at mange individer har valgt å bruke den varianten som er mest frekvent i språkpoten. Årsakene til disse valgene er individuelle, men det får kollektive, uintenderte konsekvenser fordi den mest frekvente varianten blir mer og mer frekvent i språkpoten, slik at andre varianter til sist ikke lenger framstår som aktuelle valg og forsvinner ut av bruk (Kerswill 2002: 680). Jeg vil påstå at det først og fremst er

⁸ Se definisjon av ’talt riksmål’ i del 2.1.3. Legg merke til at språkpoten ikke er statisk; den endrer seg konstant fordi den er konstruert av alle variantene som er i bruk til enhver tid.

⁹ Dette er ikke et unikt perspektiv for språkevolusjonistene: Norske talemålsforskere har omtalt innflytternes talemål som en vesentlig årsaksforklaring på utfallet av endringsprosessene i norske industristedtalemål siden 50-tallet (Sørli 1959), se avsnitt om norsk forskning del 2.2.

barna av de første innflytterne og de påfølgende rekkene av barn og ungdommer som skaper denne utjevningen gjennom sine valg av frekvente og forenklete varianter. De voksne innbyggerne vil imidlertid bidra til å akselerere utjevningsprosessen hvis de velger å akkommodere og bruker den mest frekvente varianten.

Jeg baserer altså min forståelse av sammenhengen mellom individuelle språkendringer og kollektive språkendringer på et vitenskapsteoretisk syn der språk er et fenomen som krever invisible-hand-forklaringer. Fenomenet språk er menneskeskapt på den måten at individene handler ut fra sine individuelle motiver og intensjoner, og dette får uintenderte konsekvenser på samfunnsnivå. Dette står i kontrast til sosialpsykologiske perspektiver som akkommodasjonsteorien og identitetshandlingsteorien, der individet er sett som en intensjonell aktør i endring og bevaring av talemål på kollektivt nivå. De språkevolusjonistiske teoriene bruker invisible-hand-forklaringer på utfallet av koiné- og kreolformingsprosessene (Mufwene 2001: 18). Jeg mener derfor at dette perspektivet er et godt supplement til Trudgills koinéformingsmodell (Trudgill 1986).

De språkevolusjonistiske teoriene har dessuten en rekke fellestrekk med koinéformingsperspektivet. Blant annet er både språkssystematiske faktorer som innflytternes talemål, frekvens og grammatisk forenkling, og sosiale faktorer som kommunikasjon mellom ulike sosiale grupper i samfunnet og normer for talemålsbruk, framhevet som viktige komponenter i talemålsendring (Mufwene 2001). Legg imidlertid merke til at Trudgill i senere arbeider har hevdet at i visse koinéformingssituasjoner, når innflyttingen skjer til et ubefolket område langt unna innflytternes fødested, for eksempel i forbindelse med kolonisering, er utjevningen mellom talemålene en så å si mekanisk prosess som skjer helt uavhengig av sosiale faktorer (Trudgill 2004: 148).¹⁰ Denne påstanden er språkevolusjonistene uenige i. De mener blant annet at sosiohistoriske forhold som segregering mellom ulike innflyttergrupper, er viktige og at innflytterne sannsynligvis bevarte en rekke sosiale normer fra hjemlandet (se bl.a. tilsvar til Trudgill 2004 i Mufwene 2006 og Baxter m.fl. 2009). Jeg mener at denne diskusjonen er prinsipielt viktig, men perifer i denne

¹⁰ Trudgill betegner språkendringsmodellen *deterministisk*, fordi utfallet av utjevningsprosessen er (forhånds)bestemt av innflytternes fødestedstalemål.

avhandlingen, fordi konteksten for utjevningsprosessen er danningen av norske industristedtalemål i Norge. I slike tilfeller er det åpenbart at for eksempel normer for talemålsbruk som finnes i regionen eller nasjonen kan få innvirkning på språkbruk i industristedet, og dermed også ha innvirkning i koinéformingsprosessen (jf. Artikkel I). Jeg mener derfor at koinéformingsperspektivet og det språkevolusjonistiske perspektivet er gode teoretiske grunnlag for en beskrivelse av talemålsendringer på norske industristeder, fordi de åpner opp for at ulike språkstrukturelle og språksosiale faktorer får ulik (eller rettere sagt kontekstavhengig) innvirkning i koinéformingsprosessen.

2.1.3 Normer for talemålsbruk – talt riksmål

Når det gjelder normer for talemålsbruk i koinéformingssituasjonene i norske industristedtalemål, er det spesielt begrepet 'standardtalemål' som krever en avklaring fordi vi ikke har noe norsk standardtalemål i dag som har samme status og funksjon som andre europeiske standardtalemål (Jahr 2007: 95). I hundreårsperioden som denne avhandlingen omfatter, har det imidlertid vært brukt et norsk talemål som (i hvert fall fram til 70-tallet) hadde de fleste funksjoner som et standardtalemål har. Dette talemålet har jeg valgt å kalle 'talt riksmål' i denne avhandlingen (jf. Jahr 2007, Nesse 2013), men det fins flere alternative betegnelser for det samme, blant annet 'den dannede/utvungne dagligtale' (Larsen 1907, Larsen og Stoltz 1912), 'prestisjetalemål' (Sandøy 2009), 'rikstalemål' og 'bokmål' (Papazian 2012).¹¹ Talt riksmål kan karakteriseres som en varietet med homogen syntaks og morfologi, men med fonologi og intonasjon som varierer fra landsdel til landsdel (Sandøy 2009: 38). For eksempel finnes det både riksmålstalende med rulle-*r* og med skarre-*r*. Bruk av talt riksmål var knyttet til høy utdanning og/eller prestisjefylte yrker, men også til serviceyrker og andre språkbrukssituasjoner (for eksempel å snakke i telefonen) (Nesse 2008: 51). Jeg tenker meg derfor at noen til stadighet var i situasjoner der det var naturlig å bruke talt riksmål (for eksempel snakket funksjonærer talt riksmål både

¹¹ Betegnelsen 'sørøstnorsk standardtalemål' (Mæhlum 2009) kna også brukes med en liknende betydning, men har et geografisk utspring eller kjerneområde i hovedstaden.

på arbeid og på fritiden), mens andre sjelden trengte å bruke varieteten. Etter andre verdenskrig, og spesielt etter den såkalte dialektbølgen på 70-tallet, forsvant forventningene til at man skulle snakke talt riksmål i visse situasjoner (Jahr 2007: 94).

Selv om talt riksmål i dag er en varietet som er i ferd med å forsvinne fra mange norske byer (se f.eks. Nesse (2008: 50ff.) om talt riksmål i Bodø), er talt riksmål en relevant språklig varietet i den hundreårsperioden jeg undersøker i denne avhandlingen. Jeg vil presisere at jeg har forholdt meg til talt riksmål som en språkbruksnorm som først og fremst kan få innvirkning på sammensetningen av språkpoten. Jeg har ikke hatt som teoretisk utgangspunkt at talt riksmål fungerte styrende på koinéformingssituasjonen (jf. Solheim 2006: 59ff.), eller at talt riksmål er et slags overrisslingsanlegg som skaper og styrer alle endringer i norske talemål (jf. Mæhlum 2009: 19). Jeg har likevel ikke sett vekk fra talt riksmåls bruksfrekvens og relative prestisje (som varierer gjennom hundreårsperioden), og har vært åpen for at varianter fra talt riksmål kan ha vunnet fram i industristedtalemålene fordi det ble oppfattet som attraktivt å tilegne seg et prestisjefyllt talemål. Dette kommer jeg tilbake til i drøftingen av funnene i artiklene i del 5 av kapp.

2.2 Tidligere forskning om talemålene i Sauda og Årdal og andre norske industristedtalemål

Begge industristedtalemålene som er gjenstand for empiriske undersøkelser i denne avhandlingen, har vært undersøkt tidligere. Den tidligere forskningen om sauda- og årdalsmålet har vært viktig både som konkret sammenlikningsgrunnlag og for utviklingen av forskningsspørsmålene i avhandlingen. I tillegg har jeg støttet meg til forskning om andre norske industristedtalemål, både i utvikling av forskningsspørsmål og i drøfting av talemålsutvikling i sauda- og årdalsmålet. Jeg vil derfor også gjøre rede for hvordan funn og årsaksforklaringer i tidligere forskning om norske industristedtalemål har influert prosjektet.

Årdalsmålet er grundig beskrevet av Andreas Bjørkum i hans hovedfagsavhandling *Årdalsmål hjå eldre og yngre* (1968) og i

doktorgradsavhandlingen *Generasjonsskilnad i indresognsmål* (1974).¹² Ellers finnes en eldre beskrivelse av årdalsmålet og andre sognemål i Amund B. Larsens *Sognemålene* (1926). Bjørkums avhandlinger er skrevet kort tid etter at industrialiseringen skjedde i Årdal, og gir en beskrivelse av generasjonsforskjeller i industristedtalemålet for omtrent 40 år siden. Hovedfunnene i Bjørkums hovedfagsavhandling om årdalsmålet er at det ikke har oppstått noe ”bymål” i industrisamfunnene Øvre Årdal og Årdalstangen (Bjørkum 1968: 217). Han mener imidlertid at det er fordi det har gått for kort tid siden industrialiseringen og hevder at de språklige forskjellene han påviser mellom den yngste generasjonen (f. etter 1930) og de to eldre generasjonene (f. 1900–1930 og f. før 1900), er framtidige språkendringer (Bjørkum 1968: 217f.). Nå har det gått lengre tid siden industrialiseringen startet i Årdal og en rekke av endringstendensene er, som Bjørkum forventet, blitt gjennomførte i de yngre generasjonene. Dette bekrefter Elinn Myklebust i sin masteroppgave om talemålet i tre generasjoner i Årdal (Myklebust 2012). Hun fokuserer spesielt på språklige varianter som er unike for det pre-industrielle årdalsmålet eller har liten utbredelse i regionen, og finner at de fleste av disse variantene fortrenses som en følge av industrialiseringen (Myklebust 2012: 75ff.). I Artikkel III sammenlikner jeg Bjørkums resultater og talemålsbruken i dagens årdalsmål.

I doktorgradsavhandlingen sammenlikner Bjørkum generasjonsforskjeller i fem sognemål (Årdal, Hafslo, Luster, Lærdal og Borgund) (Bjørkum 1974). Der påpeker han at generasjonsforskjellene i årdalsmålet er større enn i de andre talemålene, og videreutvikler tanken om at årsaken til de språklige generasjonsforskjellene i Årdal er at innflyttingen i forbindelse med industrialiseringen av Årdal, skapte store samfunnsendringer. Han skriver blant annet at de andre bygdene har færre talemålsendringer og mindre generasjonsforskjeller fordi de sosiale endringene har vært minimale: ”Avgjerandre er det òg kor roleg og

¹² Industristadprosjektet har fått tilgang til å bruke alle Bjørkums lydopptak som er bevart fra intervjuene han gjorde i Årdal i forbindelse med avhandlingsarbeidet. Noen av disse opptakene inngår derfor i lyd materialet til avhandlingen (se del 3).

stabilt miljøet er på staden, om det er småe eller ingi brigde i busetnad, yrkessamansetjing og sosial struktur” (Bjørkum 1974: 522).

Bjørkum diskuterer også årdalsmålet i et industristedperspektiv gjennom å sammenlikne utviklingen av industristedtalemålene i Odda og Årdal (Bjørkum 1974: 544ff.). Industristedtalemålet i Odda har gjennomgått langt flere talemåsendringer enn årdalsmålet. Bjørkum mener at de ulike utviklingene av industristedtalemålene kommer av at innflyttingen til Odda skjedde over et kortere tidsrom og at innflytternes geografiske opprinnelse var forskjellig (det var flere innflyttere fra Indre Sogn i Årdal enn innflyttere fra Hardanger i Odda) (Bjørkum 1974: 548).

Forskjeller mellom innflytternes geografiske opprinnelse er også en årsaksforklaring som lanseres av Mikjel Sørli når han nevner ulikhetene mellom industristedtalemålene i nabobygdene Odda og Tyssedal (Sørli 1959: 55–56). Påstanden om at årsaken til talemålsforskjellene mellom Odda og Tyssedal, er at innflytterne kom fra forskjellige steder, ble senere utdypet i Bjørn H. Sandves hovedfagsavhandling (1976). Her framkommer det tydelig at oddamålet og tyssedalsmålet har to ulike grammatiske systemer, og Sandve mente at den store gruppen innflyttere med østnorske dialekter har dominert utviklingen av tyssedalsmålet, mens den store gruppen vestlendinger har dominert utviklingen av oddamålet (Sandve 1976: 171).¹³ Disse sammenhengene mellom de språklige forskjellene mellom odda- og tyssedalsmålet og de dialektale forskjellene i innflytternes talemål, har nærmest blitt et klassisk eksempel i litteratur om industristedtalemål (se f.eks. Sandøy 1985: 250f., Kerswill 1994: 224). Jeg ser disse påstandene i sammenheng med språkevolusjonistenes nærliggende teoretiske påstand om at de første innflytternes talemålsbruk har stor innvirkning på de senere innflytternes talemåsendringer, og utjevningsfenomenet generelt, og mener at det er forskningsfaglig interessant å teste ut om det finnes slike sammenhenger mellom innflyttertalemål og talemåsendringer også i sauda- og årdalsmålet (jf. Artikkel III).

¹³ Det bør også anmerkes at Sandve påpeker at odda- og tyssedalsmålet konvergerer på den måten at tyssedalsmålet blir mer likt oddamålet. Randi Ødegårds viser i sin masteroppgave at denne utviklingen har gått ennå lengre mot språklig likhet mellom de to talemålene i dag, selv om ungdommene i Tyssedal fremdeles bruker noen varianter som skiller talemålet deres fra oddamålet (Ødegård 2013).

I tillegg til de vitenskaplige utgreiingene om odda- og tyssedalsmålet, er det høyangermålet som er det best kjente norske eksempelet på koinéforming i industristeder. Utviklingen av høyangermålet ble først beskrevet av Helge Omdal (1979), og denne beskrivelsen er et av forskningsresultatene Peter Trudgill baserer seg på når han utvikler en generell endringsmodell for koinéforming (Trudgill 1986). For eksempel er inndelingen i tre stadier/generasjoner i stor grad basert på utviklingen av høyangermålet, og endringer i høyangermålet er også sentrale eksempler når Trudgill forklarer prosessene forenkling og utjevning (Trudgill 1986: 95ff.). Høyangermålet har blitt undersøkt på flere tidspunkt. Den første innsamlingen av talemålsmateriale skjedde i 1956 (oppdrag fra målføresamlinga ved Universitetet i Bergen), men resultatene av innsamlingen ble ikke publisert (Solheim 2006: 38). Den neste innsamlingen skjedde i 1975 (også arrangert av Universitetet i Bergen) og var basis for den tidligere nevnte artikkelen av Omdal (1979). Den nyeste innsamlingen ble gjort i 2001 i forbindelse med Randi Solheims doktorgradsavhandling (Solheim 2006).

Solheims undersøkelse er ikke bare en ny undersøkelse av talemålet i Høyanger, men også et longitudinelt studium der de eldre talemålsinnsamlingene inngår i analyser av endringer i virkelig tid. Dette studiet er en viktig inspirasjonskilde til NFR-prosjektet *Språkutvikling på industristader*, både metodisk og teoretisk, fordi det viser relevansen av longitudinelle studier i språksamfunn med høy grad av språklig variasjon. Fordi avhandlingen min er skrevet i et koinéformingsperspektiv, og høyangermålet er så sentral i modellen av koinéforming, er resultatene fra forskningen om høyangermålet både viktige for utviklingen av forskningsspørsmålene og et viktig sammenlikningsgrunnlag i avhandlingen. Et av hovedresultatene i Solheims undersøkelse er at talemålsdataene bekrefter Trudgills inndeling av koinéformingen i tre stadier (se del 2.1.1). Solheim viser også at høyangermålet slik det snakkes av de yngste i dag, er omtrent like stabilt og gjennomgår liknende endringsprosesser som andre tettstedstalemål. En sentral tolking i Solheims avhandling er at høyangermålet har oppstått gjennom en rekke identitetshandlinger og nøytralitetsstrategier og blitt en kompromissvarietet mellom de lokale sognemålene og et ”søraustnorsk standardtalemål” (Solheim 2006: 380).

Som nevnt ovenfor, er identitetshandlingsteorien et teoretisk perspektiv jeg er kritisk til. Denne tolkingen har derfor ikke fått direkte innvirkning på min utvikling av forskningsspørsmål, men jeg har lagt merke til Solheims vektlegging av talt riksmål (i min terminologi) som en viktig faktor i koinéformingsprosessen, og drøfter denne faktoren i flere av artiklene i avhandlingen (Artikkel II, III og IV). Bruk av talt riksmål eller påvirkning fra skriftspråk er for øvrig også nevnt som en av flere faktorer som virker inn i koinéformingsprosessen i annen forskning om norske industristedtalemål (Sørli 1959: 56, Bjørkum 1974: 529ff., Sandve 1976: 174ff.).¹⁴

Saudamålets utvikling fra pre-industrielt talemål til industristedtalemål, er ikke beskrevet i tidligere vitenskaplige arbeider, men det pre-industrielle saudamålet er beskrevet av Per Thorson i *Målet i Nord-Aust Ryfylke : umrit av ljodlæra* (1929) og *Ryfyklemålet : eit umrit av ljod- og formlæra* (1930). Målføresamlinga ved Universitetet i Bergen initierte et prosjekt på slutten av 70-tallet, der lydmaterialer fra Sauda skulle samles inn og analyseres. Dette ble gjennomført av Sverre Almenningen og Tone Årtun i 1981, men det ble ikke publisert noe om funnene fra denne undersøkelsen. Både opptakene og analysene er bevarte, og jeg har derfor, med Almenningen og Årtuns tillatelse, presentert funnene i artikkelen *Saudamålet i 1981* (Neteland 2013).¹⁵ Arbeidet med å omarbeide Almenningen og Årtuns analyser til en artikkel, ga meg ideer til hvilke språklige variabler jeg ville undersøke nærmere. Datamaterialet viser også noen endringsmønstre som jeg vurderer som interessante i et koinéformingsperspektiv. Det er store språklige kontraster mellom den eldste generasjonen (f. omkring 1905) og de to yngre aldersgruppene (f. omkring 1945 og f. omkring 1970), men det er også variabler der hovedendringen skjer fra den mellomste aldersgruppen til den yngste. Fordi den eldste generasjonen er født før industrialiseringen (som begynte på 1920-tallet), likner dette endringsmønsteret på Trudgills beskrivelse av koinéformingens tre stadier (Trudgill 1986). Undersøkelsen oppga imidlertid ikke hvordan variasjonen fordelte seg på individnivå, slik at man

¹⁴ Bjørkum mener imidlertid at skriftspråket (nynorsk) ikke har innvirkning på talemålsendringene i Indre Sogn: ”Me finn lite av direkte påverknad frå normalmålet på målf. i ISo [Indre Sogn], det er meir ei utjamning innan same bygdi og påverknad frå grannemålf., t.d. frå sentrumsstaden Lærd.-øyri oppetter Lærd., og i Ård. serl. frå innflyttarmålet. Dei siste faktorane er mykje sterkare enn normalmålet” (Bjørkum 1974: 539).

¹⁵ Industristadprosjektet har også fått tilgang til opptakene og lov til å bruke dem. Noen av opptakene inngår derfor som en del av lydmaterialer til avhandlingen min (se del 3).

kan ikke undersøke om den første oppvoksende generasjonen etter innflyttingsbølgen (stadium 2) har stor grad av inter- og intraindividuell variasjon. Almenningen og Årtuns analyser av talemålsvariasjon er også inndelt etter hvilken bydel informantene bor i. Denne inndelingen viser også interessante mønstre i noen språklige variabler, der informantene fra noen bydeler (spesielt Åbøbyen) skiller seg ut med å ha høyere andel av de nye språklige variantene enn informantene fra de andre bydelene. Dette viser at det ikke bare er alder (altså stadium i utviklingen) som styrer bruk av nye/gamle varianter i saudamålet, men at andre sosiale faktorer har innvirkning på variasjonen.

3. Metodiske avveiiinger og innsamling av talemålsmateriale

Beskrivelsen av en koiné er avhengig av en beskrivelse av prosessene som ledet fram til koinéen (koinéformingsprosessen) (jf. definisjon av 'koiné' i del 2.1).

Koinéformingsperspektivet tilsier derfor at den diakrone variasjonen (endringer fra aldersgruppe til aldersgruppe) er sentral.¹⁶ Det diakrone perspektivet blir vanligvis undersøkt gjennom undersøkelser i 'tilsynelatende tid'. I denne metoden har man opptak av to eller flere aldersgrupper fra samme opptakstidspunkt, og lar de ulike aldersgruppene representere ulike stadier av talemålsutviklingen (Labov 1994: 45ff.). Man kan imidlertid også undersøke diakrone endringer gjennom undersøkelser i 'virkelig tid'. I denne metoden bruker man opptak som er innhentet på to eller flere tidspunkt, og sammenlikner talemålsendringer i en aldersgruppe ('trendstudie') eller hos individer ('panelstudie') fra det første opptakstidspunktet til det neste (Labov 1994: 75ff.). I denne avhandlingen har jeg brukt begge disse metodene.

Undersøkelsene i virkelig tid er spesielt relevante for spørsmål om hvordan aldersgrupper eller enkeltinformanter medvirker i koinéformingsprosessene, for eksempel om aldersgrupper med stor grad av interindividuell variasjon får mindre variasjon over tid og slik medvirker til å fokusere språkbruken omkring enkelte varianter.

¹⁶ Synkrone analyser av variasjon (for eksempel korrelert med sosiale variabler) kan selvfølgelig også være interessante for å forstå hvordan koinéformingen foregår i industrisamfunnene, men disse må være supplementende til diakrone analyser.

Fordi det er liten plass til beskrivelser av metodiske avveier, informantutvalg og innsamlingsmetoder i artikkelformatet, bruker jeg forholdsvis stor plass på dette i kapp. Jeg vil begynne med å utdype den longitudinelle undersøkelsesmetoden i avhandlingen, før jeg gjør nærmere greie for det empiriske talemålsmaterialet (innsamlingsmetoder, informantutvalg, intervjumetoder, utvalg av språklige variabler og bruk av analyseverktøy). Jeg drøfter også sammenliknbarheten av de gamle og de nye opptakene, spesielt med tanke på sammenlikning av sosiale grupper og mulighet for gjennomføring av longitudinelle undersøkelser.

3.1 Longitudinelle undersøkelser av talemålsendring

Metoden tilsynelatende tid er som tidligere nevnt en erstatning for longitudinelle undersøkelser. I tilsynelatende tid lar man ulike aldersgrupper representere ulike stadier av utviklingen. For eksempel kan man la 20-åringers talemål representere dagens talemålsnormer, mens 50-åringers talemål representerer talemålsnormene for 30 år siden. For å kunne gjøre dette må man forutsette at språkbrukerne ikke har endret nevneverdig på språket sitt etter at de ble voksne:

By studying the differences between the linguistic behaviour of successive age levels in our sample, we can make inferences about linguistic change. [...] The dimension of apparent time lies along the axis of the age levels of present-day informants, taken as representatives of the native speech pattern of the years in which they grew to maturity. (Labov 2006: 200)

Denne forutsetningen er knyttet til 'hypotesen om kritisk alder', som peker på at visse deler av talemålet som oftest er vanskeligere å tilegne seg eller endre på etter man har oppnådd en viss alder (jf. Lenneberg 1967, og tradisjonen etter han). For eksempel regnes det som vanskelig å tilegne seg komplekse fonologiske regler etter sjuårsalderen og vanskelig å endre morfologiske kategorier etter midten av tenårene (Siegel 2010: 90). Hypotesen om kritisk alder postulerer derfor at store deler av

individens fonologi og morfologi er fastlagt i slutten av tenårene. Dette gjelder imidlertid ikke alle deler av individenes grammatikk, for eksempel foregår det endringer i leksikonet gjennom hele livet. Hypotesen om kritisk alder er omstridt, spesielt når det gjelder aldersangivelsene for når tilegnelsesevnene svekkes/forsvinner og hvordan en skal forstå voksnes talemålsendringer etter den kritiske alder (Siegel 2010: 83ff.). Jeg mener at hypotesen om kritisk alder ikke skal forstås som at voksnes talemål er statiske, men at hypotesen heller må sees som en relativ angivelse av når store deler av talemålsbruken er automatisert og evnene til å endre talemålet eller å lære seg nye språktrekk, er svekket.¹⁷ Hypotesen forutsetter at barn lærer språket på en mye mer effektiv og feilfri måte enn voksne. Jeg mener at spesifiseringene av når tilegnelsesevnene svekkes for ulike typer språktrekk, er nyttige som angivelser av hvilke deler av det grammatiske systemet det er komplisert eller enkelt å endre på i voksen alder (Kerswill 1996: 200). For eksempel kan en forvente at språkkontaktsituasjoner mellom voksne vil skape forenklinger av morfologiske forhold fordi det er vanskelig for voksne å tilegne seg nye morfologiske kategorier (Kerswill 1996: 199).

Talemålsundersøkelser som bare baserer seg på metoden tilsynelatende tid kan være problematiske fordi voksnes talemål, til tross for svekkede læringsevner og en relativ stabilitet, ikke er uforanderlig. Talemålsundersøkelser i *virkelig tid* kan vise hvilke variabler individer eller aldersgrupper kan endre på i løpet av livet, og hvilke variabler som er mer stabile i livsløpet. De er derfor viktige som korrektiv til undersøkelser i tilsynelatende tid. Undersøkelser i tilsynelatende tid og undersøkelser i virkelig tid viser imidlertid, i de fleste tilfeller, de samme endringstendenser (Bailey 2002: 312ff.).

Longitudinelle studier baserer seg som oftest på sammenlikning av to opptakstidspunkt med et forholdsvis langt tidsrom mellom hvert opptak (for eksempel 10 eller 20 år), men det kan også være flere opptakstidspunkt med kortere tidsrom mellom hvert opptak (se Bailey 2002). Studiene kan være 'panelstudier' eller

¹⁷ Evnene til endring/læring svekkes fordi man gjennom oppveksten etablerer artikulatoriske vaner (spesielt viktig for evne til å endre fonologi) og en bestemt kognitiv organisering av språket (viktig både for evne til endring av fonologi, morfologi og andre deler av grammatikken).

'trendstudier'. Det kalles panelstudier når man sammenlikner talemålsbruken til de samme informantene fra to (eller flere) opptakstidspunkt. Når man sammenlikner to (eller flere) opptak med ulike informanter i samme aldersgrupper kalles det trendstudier (Labov 1994: 76). I en trendstudie bør også andre sosiale variabler en vil sammenlikne (for eksempel kjønn eller sosial klasse), ha like stor andel informanter i hvert opptakstidspunkt. Dette er problematisk i mitt materiale fordi arbeidslivet og utdanningsnivået i Sauda og Årdal har endret seg fra generasjon til generasjon. Det blir derfor ikke valid å slå sammen sosiale grupper på tvers av generasjoner for å teste om det er sosiale forskjeller i samfunnet (Bailey 2002: 326). Hvis en for eksempel slår sammen alle informanter (uansett aldersgruppe) og tester forskjeller mellom utdanningsnivå i årdalsmaterialet, vil en finne ut at folk med grunnskoleutdanning snakker annerledes enn de med høyere utdanning. Dette resultatet dekker over at utdanningsnivået har økt i samfunnet: De språklige forskjellene en ser mellom ulike utdanningsnivå er egentlig språklige forskjeller mellom aldersgrupper. En slik kvantitativ tilnærming til de sosiale variablene dekker også over at den sosiale verdien av utdanning eller yrkesgrupper endrer seg med generasjonene, for eksempel at en person med lærerutdanning, eller en formann på fabrikken, hadde høyere sosial status tidligere. (Se videre drøfting av mulighetene for longitudinelle undersøkelser med talemålsmaterialet som ligger til grunn for denne avhandlingen i del 3.4.)

Aldersgrupper og individer kan i prinsippet ha tre variasjonsmønstre fra første til andre opptakstidspunkt: 1) ikke variasjon, 2) variasjon, men stabil andel variasjon, 3) variasjon og endring fra første til andre opptak (Sankoff 2005: 1009). De to første variasjonsmønstrene gir ingen endring på samfunnsnivå, mens det siste variasjonsmønsteret medfører at talemålet blir endret på samfunnsnivå. Endringene kan enten være 'livsløpsendringer' eller 'livsfaseendringer'. Det kalles 'livsløpsendringer' når aldersgrupper eller individer endrer talemålet sitt i samme retning som endringene skjer på samfunnsnivå (for eksempel bruker mer av en variant som også øker i bruk på samfunnsnivå) (Sankoff 2005: 1011). I et slikt tilfelle vil en studie i tilsynelatende tid undervurdere hvor fort endringene faktisk skjer, fordi en går ut fra at individenes språkbruk er statisk. 'Livsfaseendringer' er også tilfeller der alder har innvirkning på talemålsbruk, men dette skjer i et syklisk mønster som

gjentar seg fra generasjon til generasjon (Sankoff og Blondeau 2007: 561f.). Disse endringsmønstrene henger sammen med at det er ulike språkbruksnormer knyttet til ulike faser av livet (ungdomstid, arbeidsalder, pensjonisttilværelse). Et engelskspråklig eksempel er at informanter bruker flere standardnære varianter når de er i arbeidsfør alder (Sankoff og Blondeau 2007: 562), et annet eksempel er at ungdommer bruker en bestemt språklig stil som de legger av seg når de blir voksne (for eksempel multietnisk stil, jf. Svendsen og Røyneland 2008: 77). Livsfaseendringer kan se ut som vanlige talemålsendringer i undersøkelser i tilsynelatende tid, og man må ha undersøkelser i virkelig tid for å kunne oppdage at endringsmønstrene er sykliske. Jeg bruker derfor begge disse metodene i avhandlingen.

I en panelstudie kan en dessuten både finne at individer endrer talemålet sitt i samme retning som talemålsendringen foregår på samfunnsnivå (livsløpsendring), eller at individer endrer talemålet sitt i motsatt retning (bruker mindre av en variant som øker i bruk på samfunnsnivå). Det er imidlertid mest vanlig at individer som endrer på talemålet sitt endrer det i samme retning som endringene på samfunnsnivå (Sankoff 2005: 1009). I mine undersøkelser finnes det eksempler på begge disse endringstypene i tillegg til individuell stabilitet (jf. Artikkel IV).

Studier i virkelig tid viser at voksne informanter kan ha talemålsendringer både i fonologiske og morfologiske variabler. Eva Sundgrens oppfølgingsstudie av talemålet i industristedet Eskilstuna (2002) er et godt eksempel på longitudinell forskning på morfologiske variabler. Trendstudien viser at fra 1967 til 1996 øker bruken av standardiserte språklige varianter i fem av sju variabler, mens de to andre er stabile (Sundgren 2002: 248). Panelinformantene endrer også en god del på språket sitt fra første til andre opptakstidspunkt. De største endringene finner Sundgren i den yngste aldersgruppen (under 50 år), men det ser ut til at informanter i alle aldre kan endre sin bruk av variablene (Sundgren 2002: 295). Sundgren konkluderer med at panelinformantene som gruppe endrer språket sitt i like stor grad og i samme retning som trendinformantene.

Vi bevitnar altså både generationell og individuell förändring. Paneltalarna har blivit like mycket mer standardspråkliga mellan 1967 och 1996 som totalsamplet 1996 är jämfört med hela samplet 1967. Förändringstakten och -riktningen är altså densamma vare sig man ser til individerna eller generationerna. (Sundgren 2002: 296)

I de siste årene har det blitt gjort en rekke oppfølgingsgranskinger av vestnorske talemål av masterstudenter ved UiB som en del av prosjektet

Dialektendringsprosesser (Fossheim 2010, Villanger 2010, Nornes 2011, Aasen 2011, Doublet 2012, Bøe 2013). I forhold til Sundgrens store materiale, er det få panelinformanter i hver av disse oppfølgingsstudiene (ingen i Bøe 2013), og det blir derfor mange individuelle forklaringer på eventuelle endringer i talemålet.

Hovedfunnene i disse studiene er likevel ganske like: Panelinformantene har enten ingen nevneverdig endring av variasjonsmønstre i talemålet sitt, eller så endrer de sin språkbruk i samme retning som endringene skjer på samfunnsnivå (i trendstudien).

Slik jeg forstår tidligere forskningsresultater, er det som oftest slik at trend- og panelstudier viser de samme endringstendenser. Dette kan brukes som argument for at det er tilstrekkelig å gjennomføre enten en trendundersøkelse eller en panelundersøkelse. Jeg vil imidlertid argumentere for at den store variasjonen (både inter- og intraindividuell variasjon) som en kan forvente å finne i en koinéformingsituasjon (jf. del 2.1), tilsier at en både bør undersøke endringer på aldersgruppenivå og endringer på individnivå.

Longitudinelle studier er altså viktige som et supplement til undersøkelser i tilsynelatende tid, og jeg mener at den longitudinelle metoden kan gi spesielt interessante svar når en undersøker talemålet på steder med høy grad av språklig variasjon, for eksempel industristedtalemål. Gjennom en longitudinell undersøkelse kan en for eksempel finne ut om talemålsendringer primært skjer fra aldersgruppe til aldersgruppe (jf. Trudgills tre stadier), eller om alle aldersgrupper har endringer og slik er delaktige i hele eller deler av koinéformingsprosessen. Undersøkelser i tilsynelatende tid er imidlertid også en vesentlig del av den empiriske undersøkelsen av talemålsendringer i Sauda og Årdal, fordi det bare er gjennom å la aldersgrupper representere ulike språksteg at jeg kan konstruere et endringsforløp fra det pre-

industrielle talemålet (den eldste informantgruppen) til talemålet slik det snakkes i dag (den yngste informantgruppen).

3.2 Innsamling av data og informantutvalg

NFR-prosjektet *Språkutvikling på industristader* forutsetter at talemålsmaterialet fra de fire industristedene (Sauda, Odda, Tyssedal, Årdal) får en noenlunde lik oppbygging: Idealet var at trendundersøkelsen skulle bestå av opptak med tre aldersgrupper fra to opptakstidspunkt, med fire kvinner og fire menn i hver aldersgruppe, som hver snakket i 30 minutter.¹⁸ Denne oppbyggingen av talemålsmaterialet er en del av forskningsdesignet for NFR-prosjektet, og kan sees på som en operasjonalisering av en rekke teoretiske forutsetninger. For eksempel er det en teoretisk forutsetning om at trendundersøkelser krever at det har gått en viss tid mellom det første og det andre tidspunktet (Sundgren 2002: 19), og dette er operasjonalisert som at opptakene må være tatt med 20 års mellomrom eller mer. Inndelingen i aldersgrupper er også en operasjonalisering, der hver aldersgruppe i 30-årsbolker skal representere ulike generasjoner. Selv om denne metoden med å dele informantene inn i aldersgrupper/generasjoner som skal representere ulike språksteg (i tilsynelatende tid) er forholdsvis vanlig i sosiolingvistikken generelt, har inndelingen i fødselsårsgrupper i NFR-prosjektet også en teoretisk forankring i at koinéformingsmodellens tre stadier ifølge Trudgill ofte sammenfaller med tre generasjoner (Trudgill 1986: 96). Antallet informanter i hver aldersgruppe (åtte) var også angitt i NFR-prosjektets prosjektskisse, men her ser jeg ingen forskningsfaglige årsaker til at akkurat dette antallet er valgt. Fire kvinner og fire menn i hver aldersgruppe er nok på et minimumsnivå når det gjelder mulighetene for generalisering (Milroy og Gordon 2003: 28ff.), spesielt hvis man vil analysere sosial variasjon innad i aldersgruppen. Det totale antallet informanter blir imidlertid høyt (96 informanter) fordi jeg sammenlikner tre aldersgrupper på to opptakstidspunkt fra

¹⁸ Jeg har tenkt gjennom og tatt stiling til dette forskningsdesignet, og vurderte det som unødvendig å endre eller justere det. Det var dessuten ikke bare være mine ideer og vurderinger som styrte avgjørelsen om å endre eller beholde dettedesignet: Det måtte skje på grunnlag av en kollektiv beslutning blant de ansatte forskerne i prosjektet.

to industristeder, og dette er nok årsaken til at antallet informanter i hver aldersgruppe er såpass lavt. Jeg vurderte det som nødvendig å holde antall informanter i hver aldersgruppe nede for at arbeidsmengden (med innsamling, transkripsjon og analyse) ikke skulle bli uoverkommelig (Milroy og Gordon 2003: 29). Den ideelle oppbyggingen av talemålsmaterialet kan illustreres slik:

	f. før 1920	f. 1920–1949	f. 1950–1979
Opptak fra 80-tallet (20 år gamle dvs. senest fra 1991)	4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)	4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)	4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)
		f. 1920–1949	f. 1950–1979
Nye opptak fra 2011		4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)	4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)
			f. etter 1979
			4 menn + 4 kvinner (8*30 min. taletid)

Figur 1: Oppbygging av talemålsmaterialet (ideelt).

3.2.1 Innsamling av gamle opptak

Tilgangen til gamle opptak av informanter fra Sauda og Årdal er en forutsetning for å kunne gjøre undersøkelser av talemålsendringer i virkelig tid. En av årsakene til at NFR-prosjektet *Språkutvikling på industristader* fokuserer på industristedene Sauda og Årdal er at det finnes lydopptak som er gjort av språkforskere fra begge stedene: Bjørkums opptak fra Årdal fra rundt 1960 og Allmenningen og Årtuns opptak fra Sauda fra 1981. Som beskrevet ovenfor legger forskningsdesignet opp til at det ideelle talemålsmaterialet inneholder fire menn og fire kvinner i tre aldersgrupper. Det gamle materialet fikk imidlertid ikke denne oppbyggingen i praksis, på grunn av tilgjengeligheten til gamle opptak med informanter i ulike aldersgrupper (se del 3.2.2).

Arbeidet med å samle inn og digitalisere gamle opptak var allerede godt i gang da jeg ble tilsatt i prosjektet. Opptakene fra Bjørkums innsamling og Almenningen og Årtuns innsamlinger var allerede innhentet. For å få et større materiale kontaktet jeg også kommunenes kulturkontor og de lokale sogelagene i Sauda og Årdal med

forespørsel om de hadde noen opptak som var tjue år eller eldre. Sogelagene og kulturkontorene hadde, i tillegg til egne opptak, også tatt vare på opptak som er gjort av forskere i forbindelse med diverse dokumentasjonsprosjekter. Vi fikk tillatelse til å kopiere og bruke alle opptakene vi ønsket fra disse arkivene. De aller fleste av disse opptakene er tatt med historisk dokumentasjon som siktemål.

I tillegg har prosjektet fått tak i noen radio- og fjernsynsopptak fra NRK med informanter fra Årdal. Dette er korte snutter med hvert individ, og opptakene er dessuten fra talesituasjoner som kan oppfattes som mer offentlige, og dermed formelle, enn de samtalebaserte intervjuene. Opptakene er derfor kanskje ikke direkte sammenliknbare med det andre materialet (se drøfting i del 3.4). Jeg har likevel valgt å inkludere disse opptakene i materialet for å få med noen unge språkbrukere i opptakene fra 60- og 80-tallet.¹⁹

3.2.2 Utvalg av informanter i de gamle opptakene

De gamle opptakene er, som nevnt, gjennomført med ulike siktemål. Noen er gjort av språkforskere for å dokumentere talemål, andre er gjort av forskere innenfor andre humanistiske fag, og andre igjen er gjort av lokale museer eller historisk interesserte medlemmer av lokalsamfunnet. Utvalg av intervjuobjekter ble derfor gjort med ulike kriterier og ideer om hvem som er gode informanter. Et fellestrekk er imidlertid at de fleste intervjuobjektene i disse opptakene er eldre innbyggere i samfunnet.

Et viktig unntak fra denne generaliseringen er Almenningen og Årtuns opptak fra Sauda der de intervjuet informanter i tre aldersgrupper: 'gamle' f. 1896–1911, 'voksne' f. 1939–1953 og 'barn' f. 1969–1976 (Neteland 2013: 258). Gruppene 'voksne' og 'gamle' inneholder imidlertid bare kvinner. Videre ble informantene valgt ut på grunnlag av bosted i Sauda, noe som resulterer i en noenlunde jevn fordeling mellom fem bydeler i Sauda (Neteland 2013: 258–260).

Kravene jeg stilte til informanter som kunne inngå i talemålsmaterialet i denne avhandlingen var enkle: Informantene skulle ha bodd i Sauda/Årdal fra og med året

¹⁹ Alle informantene i fødselsårsgruppen f. 1920–1949 i opptakene fra 60-tallet og alle informanter f. 1950–1979 i opptakene fra 60- og 80-tallet er fra disse NRK-opptakene, se figur 2 i del 3.2.5.

han/hun var seks år, men kunne ha bodd utenfor kommunen senere i forbindelse med utdanning. (Det samme kravet ble stilt til informanter i de nye opptakene, se del 3.2.3.) Mine utvalg av informanter fra de gamle opptakene, er hovedsakelig gjennomført på en pragmatisk måte. Jeg hadde et ideal om tre aldersgrupper i trettiårsbolker med fire kvinner og fire menn i hver aldersgruppe. I flere av disse aldersgruppene var det imidlertid færre enn fire menn og fire kvinner, og da inkluderte jeg alle opptak med informanter som tilfredstilte informantkravene.²⁰

Der det var tilgjengelig flere informanter enn nødvendig i en aldersgruppe, gjorde jeg et utvalg. I utvalget tilstrebet jeg å få en jevn kjønnsfordeling og en viss spredning i yrkesgrupper og foreldrebakgrunn.²¹ Jeg vurderte det slik at det ikke var mange nok informanter med ulike yrkesgrupper og ulik foreldrebakgrunn til at en trekning mellom informantene i aldersgruppene ville gi den spredningen jeg ønsket meg. Jeg brukte derfor heller en kvalitativ utvalgsmetode, et ”judgment sample” (Milroy og Gordon 2003: 30), der informantene ble valgt ut fordi de passer i kategorier som er definert av et teoretisk rammeverk (jf. diskusjon i Artikkel I).²² Informantene ble ikke valgt ut på grunnlag av talemålsbruk, men fordi de til sammen skulle representere den sosiale strukturen i samfunnet.²³ Det var heller ikke mulig å gjøre utvalg i alle aldersgrupper, fordi det ikke alltid var tilgjengelig opptak med flere informanter enn nødvendig. Dette medfører at noen aldersgrupper i disse gamle opptakene har spredning i relevante sosiale kategorier (som yrkesgrupper, utdanningsnivå, kjønn og innflytterforeldre), mens andre aldersgrupper er mer sosialt

²⁰ Dette gjelder fire fødselsårsgrupper fra Årdal (gruppene f. 1920–1949 og f. 1950–1979 i opptak fra 60-tallet og 80-tallet) og en fødselsårsgruppe fra Sauda (gruppen f. 1920–1949 i opptak fra 80-tallet).

²¹ I Årdal har jeg også delt de gamle opptakene inn i to epoker: opptak fra 60-tallet og opptak fra 80-tallet. Jeg fulgte ikke idealet om 8 informanter i hver celle i opptakene fra 60-tallet i Årdal fordi det kunne generere så mange som 24 ekstra informanter. I stedet la jeg opp til å velge ut fem informanter fra hver aldersgruppe i opptak fra 60-tallet (eller en ekstra taletid på rundt 2,5 time).

²² Flesteparten av informantene i de gamle opptakene ble heller ikke tilfeldig utvalgt da opptakene ble gjort. Slik sett ville det være teoretisk feil å gjøre en trekning mellom informantene i disse opptakene for å få et tilfeldig utvalg som representerer et statistisk gjennomsnitt av populasjonen på opptakstidspunktet.

²³ Når forskeren velger ut informanter med metoden ’judgment sample’, har han/hun forhåndsdefinert hvilke type informanter han/hun vil ha, og så velger han/hun ut informanter som passer i kategoriene (Milroy og Gordon 2003: 30). Mitt utvalg var informert av beskrivelser av sosial struktur i industrisamfunnene, for eksempel Kjeldstadlis beskrivelse av ’den norske trekanten’ (Kjeldstadli 1994: 45), samtidig som jeg tok hensyn til endringer i den sosiale strukturen. For eksempel var det naturlig å ha flere bønder i de eldste aldersgruppene fordi andelen bønder er høyere i disse aldersgruppene, og naturlig å ha flere med høyere utdanning i de yngste aldersgruppene fordi andelen innbyggere med høyere utdanning er høyere i denne aldersgruppen (se del 4 for beskrivelser av endringer i sosial struktur i Sauda og Årdal).

ensartet. Jeg har vurdert det slik at det, på grunn av utvalgsmetoden og mangelen på utvalg i noen aldersgrupper, ikke er valid å undersøke forskjeller mellom sosiale variabler (som kjønn, yrke og foreldrebakgrunn) med kvantitative og statistiske undersøkelser (i den labovske tradisjonen).²⁴ Jeg mener imidlertid at det er uproblematisk å undersøke hvordan sosiale variabler spiller inn på språkbruk, hvis en bruker andre analysemetoder som ikke stiller like strenge krav til at informantene skal være et tilfeldig utvalg av populasjonen.

3.2.3 Utvalg og rekruttering av nye trendinformanter

Informanter til de nye opptakene i 2011 ble valgt ut med samme krav og argumentasjon som jeg har gjort greie for ovenfor. I disse opptakene skulle jeg også ha tre aldersgrupper i trettiårsbolker med fire menn og fire kvinner i hver aldersgruppe. Informantene måtte ha bodd i Sauda/Årdal fra og med året de fylte seks år, men kunne ha bodd utenfor kommunen i forbindelse med utdanning. Videre ble informantene valgt ut for å gjenspeile ulike sider ved samfunnet, med tanke på å tilstrebe spredning i yrkesgrupper og foreldrebakgrunn (jf. drøfting ovenfor, se også Artikkel I). I tillegg valgte jeg å konsentrere materialeinnsamlingen til innbyggere som bodde i de tettbygde delene av kommunen (Øvre Årdal og Årdalstangen i Årdal og Åbøbyen, Fløgstad, Austarheim og Birkeland i Sauda, se kart i del 4.3).

Den praktiske rekrutteringen av informanter foregikk ved en 'snøballmetode', der en kontakt tipset om en annen (rekrutteringsmetoden kan også kalles 'friend of a friend') (Milroy og Gordon 2003: 32).²⁵ Jeg kontaktet i første omgang noen lokalkjente og ba dem om å lage en liste over potensielle informanter til prosjektet mitt. Det ble presisert at vi i forskningsprosjektet ønsket kontakt med folk fra forskjellige sosiale lag/med forskjellige yrker og utdanningsnivå, samt folk med

²⁴ Som nevnt tidligere er årsaken til dette at arbeidslivet og utdanningsnivået har endret seg fra generasjon til generasjon.

²⁵ Informantene er altså ikke tilfeldig utvalgt ved hjelp av lister over hele populasjonen i industristedet, og kan derfor ikke regnes representative for et statistisk gjennomsnitt av populasjonen (Milroy og Gordon 2003: 26). Utvalgsmetoden kan, i likhet med utvalget av informanter fra de gamle opptakene, karakteriseres som et 'judgment sample'. Informantene er altså valgt ut fordi forskeren vurderer dem som representative for samfunnet, med utgangspunkt i forskning og observasjon (Milroy og Gordon 2003: 30). Som nevnt ovenfor, er det teoretiske rammeverket for min utvelgelse av informanter beskrivelser av sosial struktur i industrisamfunnene, og endringer i den sosiale strukturen.

innflytterforeldre så vel som folk med lokale foreldre. Resultatet ble lister med omtrent 10 personer i hver aldersgruppe. Jeg sorterte de potensielle informantene etter opplysningene jeg hadde fått og foretok en trekning i de tilfeller flere informanter hadde liknende yrkesgrupper og foreldrebakgrunn. Dette ga meg en prioritert liste over informanter, som jeg fulgte da jeg ringte til de potensielle informantene for å spørre om de ville delta.

Til tross for denne prioriterte listen ga jeg informantene som sa ja til å stille opp til intervju, tilbudet om å ta med seg en venn. Jeg lot snøballen rulle videre, fordi jeg var bekymret for at forslagene fra de lokalkjente førstekontaktene mine kunne være skjevfordelt, for eksempel at de hadde foreslått informanter som de mente snakket "god" dialekt. Jeg tenkte også at det kunne være lettere å si ja til å bli intervjuet dersom de potensielle informantene visste at de skulle ha en samtale med noen de kjente. I tillegg til at det kan være sosialt tryggere for informanten å ha med seg en venn i intervjuet, er det forskningsmessige fordeler med å intervjuet to informanter samtidig. Det er en vanlig antakelse i sosiolingvistisk metodikk at informantene vil utøve en slags sosial kontroll på hverandre, der de passer på hverandres dialektbruk (Milroy og Gordon 2003: 67). I innsamlingsarbeidet mitt hadde jeg ikke noe mål om å få informantene til å bruke en mest mulig genuin dialekt (såkalt 'vernacular', jf. Labov 1972a: 112), men jeg hadde en forventning om at innbyggere på industristeder har et stort register, og ville derfor at informantene skulle utøve sosial kontroll på hverandre på den måten at begge holdt seg innenfor et språklig register som er sosialt akseptabelt å bruke i samtaler med årdøler/saudabuer.

I forbindelse med gjennomføring av intervjuene ble det registrert en del bakgrunnsinformasjon om informantene, blant annet foreldres geografiske opprinnelse og talemål, eget yrke og utdanningsnivå, foreldres yrke og utdanningsnivå, hvilken bydel de er oppvokst i, hvilken de bor i og eventuell flytting mellom bydeler, hvor mange år informanten hadde oppholdt seg utenfor kommunen og hvilket sted han/hun hadde bodd (se vedlegg A). Disse bakgrunnsopplysningene gjenspeiler til en viss grad samfunnsendringene på industristedene. Generelt er det slik at utdanningsnivået øker for hver fødselsårsgruppe, antall informanter som er

gårdbrukere synker kraftig etter industrialiseringen, og antall informanter med innflytterforeldre er høyere i perioden(e) med stor innflytting.

Oppsummerende kan vi altså si at utvalgsmetoden av informanter til de nye opptakene er et "judgment sample" og informantene er rekrutterte ved hjelp av en snøballmetode (Milroy og Gordon 2003: 30, 32). Informantene er jevnt fordelt med fire kvinner og fire menn i hver av de tre fødselsårsgruppene, og innenfor disse cellene har jeg tilstrebet en representasjon av den sosiale strukturen i samfunnene.

3.2.4 Utvalg av panelinformanter

Panelinformantene er ikke valgt ut etter noen spesielle kriterier, annet enn at de fremdeles skulle bo i Sauda/Årdal. Hovedmålet var at flest mulig av informantene som opptre i de gamle opptakene, skulle intervjues på nytt. Informantene i de gamle opptakene ble derfor oppsporet ved hjelp av telefonkatalogen og lokalkjente hjelpere. Informantene som fremdeles bodde i Sauda/Årdal ble så forespurt via telefon eller brev om de ville delta i et nytt intervju (se vedlegg A).

Disse informantene ble, i likhet med trendinformantene, invitert til å ta med seg en venn til intervjuet (se del 3.2.3). Denne vennen ble, hvis han/hun fylte kriteriene, inkludert i talemålsmaterialet som trendinformant. Panelinformantene som opptrådte i Almenningen og Årtuns opptak fra Sauda i 1981, fikk ikke dette tilbudet fordi jeg ville gjøre opptakssituasjonen mest mulig lik situasjonen i 1981 (strukturert intervju med bildetest, se del 3.3.1 og 3.3.2).

3.2.5 Oversikt over talemålsmaterialet

Trendinformantene ble, som tidligere nevnt, valgt ut på grunnlag av en matrise inndelt i opptakstidspunkt og de sosiale variablene aldersgruppe og kjønn. Idealet var, som tidligere nevnt, at det skulle være tre aldersgrupper per opptakstidspunkt, og fire kvinner og fire menn i hver aldersgruppe, som snakket 30 minutter hver. Det virkelige talemålsmaterialet ser imidlertid ikke nøyaktig slik ut. Det er tre hovedårsaker til det: For det første hadde ikke alltid det gamle talemålsmaterialet nok informanter til å fylle cellene. For det andre snakket noen av informantene mindre enn de 30 minuttene vi hadde som ideal. Dette ble løst ved å inkludere flere korte

opptak i de cellene det manglet opptaksminutter. For det tredje er de gamle opptakene fra Årdal tatt med så stort tidsspenn at det ble vurdert som nødvendig å dele årdalsmaterialet inn i tre opptakstidspunkt. Dette gir, i teorien, mulighet for en trendstudie med tre opptakstidspunkt (se imidlertid drøfting i del 3.4 av de reelle mulighetene for en trendstudie med dette materialet).

Nedenfor følger to tabeller over informantene som er valgt ut og transkriberte i årdals- og saudamaterialet. Det er totalt 47 informanter fra Sauda og 60 informanter fra Årdal. De er angitt som informantnumre med kjønn i første parentes ('k' står for kvinne og 'm' for mann).²⁶ I andre parentes står det hvor mange minutter opptaket med informanten er på. Panelinformanter er angitt med en 'P' foran informantkoden. Panelinformantene inngår som vanlige trendinformanter (del av trendstudien) ved første gangs opptak, men ikke i opptakene fra 2011.

²⁶ Informantnumrene er utformet som fem tall på grunn av innleggingen av materialet i databasen *Talebanken* (se del 3.6). I Talebanken må alle individer har et unikt femsifret nummer. Nummereringen er gitt ut fra et system som skal være gjennomiktig for brukerne av Talebanken: intervjuere har tre nuller foran to siffer, informanter har to nuller foran tre siffer, der det første sifferet signaliserer hvilket geografisk sted informanten tilhører. Informantene fra Sauda har derfor informantnummer som starter på 007 og informantene fra Årdal har informantnummer som starter på 006. De to etterfølgende sifrene er tilfeldige, men jeg valgte å nummerere informantene i rekkefølge etter når de ble valgt ut (fra de gamle opptakene) eller intervjuet (i de nye opptakene), for å holde oversikten underveis. Nummereringen ser derfor svært tilfeldig ut når informantene er sortert etter fødselsårsgrupper og opptakstidspunkt.

Talemålsmaterialelet fra Årdal

	f. før 1890	f. 1890–1919	f. 1920–1949	f. 1950–1979	
Opptak 1956– 1973	00614 (m) (12 m.) 00615 (m) (30 m.) 00616 (k) (36 m.) 00617 (k) (12 m.) 00618 (k) (12 m.)	00619 (m) (71 m.) 00620 (m) (35 m.) 00631 (m) (4 m.) 00621 (k) (30 m.) 00622 (k) (30 m.)	00625 (m) (3 m.) 00633 (k) (1 m.)	00600 (m) (5 m.) 00623 (m) (2 m.) 00624 (m) (1 m.) 00628 (m) (1 m.) 00629 (m) (1 m.) 00630 (m) (1 m.) 00634 (m) (1 m.) 00636 (m) (1 m.) 00637 (m) (1 m.)	
		f. 1890–1919	f. 1920–1949	f. 1950–1979	
Opptak 1982– 1991		00601 (m) (46 m.) 00603 (m) (12 m.) 00604 (m) (21 m.) 00605 (m) (4 m.) 00606 (m) (50 m.) 00602 (k) (4 m.) 00607 (k) (46 m.) 00608 (k) (30 m.) 00609 (k) (30 m.)	00611 (m) (16 m.) P 00610 (m) (30 m.) P 00018 (m) (5 m.) P 00017 (k) (20 m.)	00612 (m) (5 m.)	
			f. 1920–1949	f. 1950–1979	f. etter 1979
Nye opptak, 2011			00638 (m) (17 m.) 00654 (m) (50 m.) 00657 (m) (32 m.) 00658 (m) (31 m.) 00662 (m) (106 m.) 00639 (k) (17 m.) 00640 (k) (18 m.) 00659 (k) (27 m.) 00660 (k) (27 m.)	00650 (m) (29 m.) 00651 (m) (49 m.) 00652 (m) (25 m.) 00664 (m) (23 m.) 00649 (k) (28 m.) 00653 (k) (25 m.) 00661 (k) (23 m.) 00663 (k) (47 m.)	00642 (m) (22 m.) 00643 (m) (15 m.) 00645 (m) (26 m.) 00646 (m) (26 m.) 00641 (k) (22 m.) 00644 (k) (15 m.) 00647 (k) (24 m.) 00648 (k) (24 m.)
Panelinf. 2011			P 00610 (m) (39 m.) P 00018 (m) (30 m.) P 00017 (k) (45 m.)		

Figur 2: Oversikt over lydmaterialiet fra Årdal, informantkoder med kjønn og taletid i parentes

Talemålsmaterialet fra Sauda

	f. før 1920	f. 1920–1949	f. 1950–1979	
Opptak 1981– 1989	00733 (m) (31 m.) 00742 (m) (65 m.) 00743 (m) (30 m.) 00744 (m) (46 m.) P 00714 (m) (47 m.)	P 00727 (k) (27 m.) P 00730 (k) (24 m.)	00740 (m) (27 m.) 00741 (m) (23 m.) P 00726 (m) (26 m.) P 00728 (m) (22 m.) P 00729 (m) (27 m.)	
	00732 (k) (47 m.) 00745 (k) (60 m.) 00746 (k) (39 m.) 00747 (k) (41 m.)		00736 (k) (26 m.) 00737 (k) (29 m.) 00738 (k) (23 m.) 00739 (k) (21 m.) P 00731 (k) (26 m.) P 00034 (k) (45 m.)	
	f. før 1920	f. 1920–1949	f. 1950–1979	f. etter 1979
Nye opptak, 2011		00700 (m) (35 m.) 00702 (m) (40 m.) 00703 (m) (37 m.) 00709 (m) (39 m.) 00710 (m) (32 m.) 00701 (k) (34 m.) 00704 (k) (38 m.) 00708 (k) (39 m.) 00711 (k) (32 m.)	00705 (m) (41 m.) 00707 (m) (28 m.) 00713 (m) (27 m.) 00724 (m) (27 m.) 00706 (k) (29 m.) 00712 (k) (28 m.) 00723 (k) (47 m.) 00725 (k) (27 m.)	00717 (m) (20 m.) 00718 (m) (19 m.) 00721 (m) (14 m.) 00722 (m) (15 m.) 00715 (k) (30 m.) 00716 (k) (30 m.) 00719 (k) (16 m.) 00720 (k) (16 m.)
Panelinf. 2011	P 00714 (m) (46 m.)	P 00727 (k) (32 m.) P 00730 (k) (40 m.)	P 00726 (m) (42 m.) P 00728 (m) (45 m.) P 00729 (m) (36 m.) P 00731 (k) (36 m.) P 00034 (k) (45 m.)	

Figur 3: Oversikt over lyd materialet fra Sauda, informantkoder med kjønn og taletid i parentes

3.3 Intervjumetoder

3.3.1 Gjennomføring av intervju i de gamle opptakene

Bjørkums opptak fra Årdal er gjennomført som samtalebaserte intervjuer der informantene forteller om gamle dager, stølsliv, tradisjoner etc. (Milroy og Gordon 2003: 57ff.). De fleste opptakene som er gjort av lokale museer og sogelagene er også slik: En eller to personer forteller om sine minner om historiske forhold. Noe av

materialet fra Årdal er imidlertid opptak av at informanter viser og forklarer hvordan gårdsplasser, hus, sagbruk etc. så ut tidligere. Dette blir både gjort rundt et bord (ved å peke på papirer, bilder) og utendørs (ved å gå rundt i landskapet). Til tross for noen forskjeller vurderer jeg også disse opptakene til å være samtalebaserte intervjuer. Alle intervjuene er noenlunde like samtalsituasjoner der en eller to intervjuobjekter samtaler med en intervjuer og emnet for samtalen er knyttet til intervjuobjektets minner: opplevelser, arbeidsliv, boforhold eller andre nærliggende emner (jf. Milroy og Gordon 2003: 57ff.).

Allmenningen og Årtuns opptak er derimot mer preget av utspørring. Disse intervjuene er klassisk sosiolingvistiske i tradisjonen etter Labov (1972b), der ulike deler av intervjuet skal få frem ulike språklige varieteter (jf. Labov 1972b: 79ff.). Disse opptakene skiller seg ut fra de andre opptakene ved å innholde kun korte samtaledeler i tillegg til spørsmål og oppgaver som skal elisitere bestemte ordformer. De skiller seg også ut ved at informantene er svært bevisste på talemål og saudamålets variasjon mens de snakker (Neteland 2013: 253).

NRK-opptakene er talesituasjoner der informantene (fra Årdal) blir intervjuet fordi de har kunnskap om et emne som har interesse for NRKs lyttere. De kan derfor oppfattes som mer offentlige/formelle talesituasjoner enn de andre intervjuene. Intervjuene inneholder spørsmål om intervjuobjektens opplevelse av å bo i Årdal og liknende. I disse opptakene kan det hende at intervjuobjektene tilpasser språket sitt, for eksempel på grunnlag av forestillinger om hvordan det passer seg å snakke i radio (Nesse 2014: 87), eller erfaringer med at enkelte deler av årdalsmålet kan skape kommunikasjonsbrist med folk fra andre dialektområder (Schilling-Estes 2002: 383). Disse NRK-opptakene er derfor, til tross for at intervjuene framstår som samtaler, fra en annen sosial situasjon enn de andre samtalebaserte intervjuene, noe som kan medføre en annen språkbruk (jf. drøfting av sammenliknbarhet i del 3.4).

3.3.2 Gjennomføring av intervju i 2011

De nye opptakene er samtalebaserte intervju (Milroy og Gordon 2003: 57ff.). Intervjuene ble som regel gjort hjemme hos en av informantene. Som regel var det fire personer til stede: to informanter, en lokal intervjuer og meg. Jeg valgte å bruke

lokale intervjuere for at ikke informantene skulle tilpasse språket sitt til min dialekt (narvikmål). I tillegg valgte jeg å bruke intervjuere som var i samme aldersgruppe som informantene. Dette valget ble gjort fordi tidligere forskning fra Sauda og Årdal viser at det er språklige forskjeller mellom generasjonene, og jeg ville unngå at informantene tilpasset språket sitt til en annen aldersgruppes språkbruk.²⁷

De lokale intervjuerne stilte spørsmål fra en spørreguide jeg hadde laget (se vedlegg A). Intervjuerne hadde imidlertid rimelig frie tøyler, og ingen av intervjuene er like når det gjelder hvilke spørsmål som blir stilt og når de (eventuelt) blir stilt. Jeg bestemte imidlertid at språklige spørsmål skulle spares til slutten av intervjuet. I denne delen av intervjuet skiftet noen av intervjuerne til en samtaleform preget mer av spørsmål og svar. Disse delene av intervjuet *kan* oppfattes som mer formelle og det kan tenkes at intervjuobjektene skifter til en mer formell språklig stil (Milroy og Gordon 2003: 64). Etter egne observasjoner underveis i intervjuene, og gjennomlytting av opptakene, har jeg imidlertid vurdert disse to situasjonene til å være svært like, og jeg vurderer det som unødvendig å skille disse delene av intervjuet fra hverandre.

Panelinformantene fra Sauda ble intervjuet med samme metode som ved siste opptak (Almenningen og Årtuns undersøkelse i 1981). Jeg var så heldig å få intervjueren fra 1981 til å stille opp på nytt, og hun gjennomførte intervjuene på samme måte som ved forrige opptakssituasjon (se del 3.3.1 og vedlegg A).

²⁷ Valget om å bruke lokale intervjuere i samme aldersgruppe som informantene ble altså gjort på grunnlag av mine forestillinger om at innbyggere i et språksamfunn med mye variasjon, akkommoderer mot ulike språkbrukergrupper (for eksempel andre talemål eller andre aldersgrupper). Jeg har imidlertid ikke hatt mulighet (innenfor rammene av denne avhandlingen) til å kontrollere om denne forestillingen stemmer, fordi dette krever et ekstra sett opptak (for eksempel opptak der jeg intervjuer de samme informantene alene). Masterstudenten Kjersti Wold Slettebø har imidlertid skrevet en mastergradsavhandling med nettopp dette emnet. Hun lot informantene fra Hå på Jæren bli intervjuet av en sambygding i en uformell situasjon, og av en sør-østlending i en formell situasjon. Resultatene viser tydelig at informantene bruker færre lokale varianter når de blir intervjuet av sør-østlendingen enn når de blir intervjuet av sambygdingen (Slettebø 2014: 87).

3.4 Vurdering av sammenliknbarhet

I denne delen vil jeg gi en kort drøfting av i hvilken grad de gamle og de nye opptakene er sammenliknbare, samt på hvilken måte en kan gjennomføre et longitudinelt talemålsstudium med dette konkrete materialet.

Hovedandelen av de gamle opptakene og de nye opptakene er samtalebaserte intervju, noe som gir en høy grad av sammenliknbarhet. Forskjellene mellom opptakene er likevel ikke til å stikke under stol: Det er mange ulike intervjuere som opptrer både i de gamle og de nye opptakene, og det fins noen intervjuere med ikke-lokale dialekter, noe som kan medføre ulike akkomodasjonsstrategier i de ulike intervjuene. Dette gjelder også NRK-intervjuene der informantene i tillegg til den konkrete akkomodasjonssituasjonen, kan tenkes å akkomodere mot en tenkt lytter. Det er også mange ulike samtaletema på grunn av ulike siktemål med de gamle intervjuene, noe som kan medføre at informanter bruker ulike deler av det språklige registeret. Jeg vurderer det likevel slik at det er faglig forsvarlig å sammenlikne språkbruken i de gamle og nye samtalebaserte opptakene.

Opptakene fra Almenningen og Årtuns undersøkelse av saudamålet i 1981 er, som nevnt i del 3.3.1, strukturerte intervju som skal få fram ulike språklige varieteter. Her ble oppfølgingsintervjuene med panelinformanter gjennomført på samme måte og med samme intervjuer som i de opprinnelige opptakene. Dette gir en god sammenliknbarhet for panelinformantene fra første opptakstidspunkt til neste. Samtidig er det diskutabelt om disse intervjuene kan sammenliknes med de samtalebaserte intervjuene. Uten disse opptakene ville jeg ikke hatt noen informanter fra 80-tallet fra Sauda i fødselsårsgruppene f. 1920–1949 og f. 1950–1979. Jeg har derfor valgt å inkludere disse strukturerte opptakene fra 1981 i trendmaterialet og heller ta hensyn til disse faktorene i den kvalitative drøftingen av resultatene av trendundersøkelsen.

Når det gjelder de longitudinelle studiene av talemålsendringer i Sauda og Årdal, er det noen utfordringer på grunn av oppbyggingen av det konkrete talemålsmaterialet. Panelundersøkelser er mulig både i Sauda og Årdal, hvis en tar hensyn til noen begrensninger. Fra Årdal er det bare tre panelinformanter, og alle er fra samme aldersgruppe (f. 1920–1949). Informanten 00018 snakker imidlertid bare i

5 minutter i opptakene fra 80-tallet, noe som medfører svært få (eller ingen) belegg på de språklige variablene. I Sauda er det totalt åtte panelinformanter, fordelt på tre fødselsårsgrupper. Den eldste, informant 00714, har vi to samtalebaserte intervju med, mens de sju andre er i opptak fra de strukturerte intervjuene i Almenningen og Årtun-materialet. Disse kan selvfølgelig gjerne sammenliknes med seg selv og hverandre, men en sammenlikning med informanten fra det samtalebaserte intervjuet kan være mer problematisk fordi disse intervjutypene er såpass forskjellige.

Trendundersøkelser er også mulig på begge stedene. I Sauda er det mulig å sammenlikne fødselsårsgruppene f. 1920–1949 og f. 1950–1979 i opptakene fra 80-tallet med samme fødselsårsgrupper i opptakene fra 2011. Det er imidlertid slik at alle opptakene fra 80-tallet er fra Almenningen og Årtun-materialet, mens de nye opptakene er samtalebaserte. I Årdal er det mulig å sammenlikne fødselsårsgruppen f. 1890–1919 i opptakene fra 60-tallet med samme fødselsårsgruppe i opptakene fra 80-tallet. Fødselsårsgruppen f. 1920–1949 kan også sammenliknes i to opptakstidspunkt: opptak fra 80-tallet og 2011. Materialet inneholder også, som nevnt, noen korte opptak fra NRK radio. Dette gjelder samtlige opptak med fødselsårsgruppen f. 1920–1949 fra 60-tallet (bare 4 minutter) og samtlige opptak med fødselsårsgruppen f. 1950–1979 fra 60- og 80-tallet. Disse opptakene er svært korte og dessuten fra en spesiell samtalesituasjon, og er slik sett ikke direkte sammenliknbare med de samtalebaserte intervjuene resten av årdalsmaterialet består av. Jeg har likevel valgt å inkludere disse opptakene i trendundersøkelsen og vil ta hensyn til disse faktorene i den kvalitative drøftingen av resultatene av trendundersøkelsen.

Når jeg har valgt å sammenlikne de strukturerte intervjuene fra Sauda og NRK-opptakene fra Årdal med samtalebaserte intervju, skaper dette en trendundersøkelse med et ganske uensartet materiale. Dette er i kontrast til de strenge kravene variasjonslingvistikken stiller til trendundersøkelser (Labov 1994: 76), og jeg bruker derfor en mer kvalitativ tilnærming i mine tolkinger av trendundersøkelsene.

3.5 Utvalg av språklige variabler

Talemålene i Sauda og Årdal har mye språklig variasjon, og de går gjennom en rekke endringer i løpet av den hundreårsperioden jeg undersøker. Det er derfor mange språklige variabler som kan være aktuelle å undersøke i avhandlingen. Jeg balanserte flere hensyn da jeg valgte ut variablene. Jeg syns både at det er viktig at utvalget legger opp til en sammenlikning mellom industristedene og at det gir muligheter for sammenlikning med endringsprosesser i andre by- og industristedtalemål. Samtidig er jeg interessert i språkssystematiske endringer i industristedtalemålene, og ville derfor inkludere variabler der endringer kunne skape språkssystematiske forenklinger, og variabler på ulike språklige nivå (fonologiske, morfologiske og leksikalske variabler). Fordi det skjer så mange språklige endringer i industristedtalemålene ville jeg heller ha mange variabler enn å gå inn i næranalyser av noen få. Jeg prioriterte derfor ikke variabler som krevde næranalyser med hjelp av analyseverktøy, men valgte variabler der jeg mente en auditiv analyse var tilstrekkelig for å avgjøre hvilken variant som ble brukt. Oppsummert kan en si at utvalget mitt ble styrt av følgende ønsker (ikke prioritert liste):

- Sammenlikne endringsprosessene i sauda- og årdalsmålet
- Sammenlikne med prosesser i andre by- og industristedtalemål
- Ha med variabler der en av variantene er resultat av språkssystematisk forenkling
- Ha et variert utvalg (fonologiske, morfologiske og leksikalske variabler)
- Ha variabler med varianter som kan skilles fra hverandre ved auditiv analyse

Med disse hensynene i mente valgte jeg ut tretten språklige variabler i Sauda og femten språklige variabler i Årdal. Nedenfor gir jeg en enkel oversikt over variablene som undersøkes i henholdsvis sauda- og årdalsmålet (se Artikkel III, del 3, for utfyllende informasjon om variablene, variantene som brukes, samt gjennomgang av variasjon og endring i talemålene). Variablene har fått 'variabelnavn' som består av en kort kode (der F står for fonologisk, M står for morfologisk og L står for leksikalsk variabel) og et eksempelord som skal illustrere uttalen av den pre-industrielle

varianten.²⁸ Når det gjelder lydskrift bruker jeg /ç/ både for palatal frikativ [ç] og palatal affrikat [cç], fordi poenget i variabel L4:ikkje er å undersøke om det er overgang fra palatal til velar, altså /k/, i innlyd. Begge de pre-industrielle talemålene hadde palatal affrikat [cç]. Jeg vil også anmerke at jeg skriver /e/ også for uttaler som er mer som en schwa [ə], for eksempel i bøyingsendelser (variablene M1:tek'e, M2:kastar, M8:brakkedn og M9:hestadn).

Språklige variabler, Sauda

Variabelnavn	Kort beskrivelse	Pre-industriell variant
F2:haust	Diftongen /øu/ (utenom i sterke verb, se F3)	/øu/
F3:braut	Diftongen /øu/ i sterke verb	/øu/
M1:tek'e	Sterke verb, +/- svarabhaktivokal i presens	/e/
M2:kastar	A-verb, endelse i presens	/ar/
M3:talde	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, preteritum	/a/
M4:talt	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, perfektum	/a/
M7:solå	Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	/ɔ/
M8:brakkedn	Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	/edn/
M9:hestadn	Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	/adn/
L1:eg-trykksterk	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksterk posisjon	/e:g/
L2:eg-trykksvak	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksvak posisjon	/e/
L3:me	Personlig pronomen, 1. person, flertall	/me/
L4:ikkje	Nektingsadverbial	/içe/

Tabell 1: Oversikt over språklige variabler som undersøkes i Sauda.

²⁸ Listene er sorterte etter om variablene er fonologiske, morfologiske eller leksikalske, og innenfor de morfologiske variablene er verb og substantiv gruppert sammen, ellers er nummereringen (og dermed rekkefølgen) på variablene tilfeldig.

Språklige variabler, Årdal

Variabelnavn	Kort beskrivelse	Pre-industriell variant
F1:baot	Diftongen /aʊ/ av norrøn lang /a/	/aʊ/
F2:haust	Diftongen /øʊ/ (utenom i sterke verb, se F3)	/øʊ/ ²⁹
F3:braut	Diftongen /øʊ/ i sterke verb	/øʊ/
M1:tek'e	Sterke verb, +/- svarabhaktivokal i presens	/e/
M2:kastar	A-verb, endelse i presens	/a/
M3:talde	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, preteritum	/a/
M4:talt	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, perfektum	/a/
M5:soli	Sterke hunkjønnsord, endelse i bestemt form entall (utenom ord som slutter på /ing/, se M6)	/i/
M6:dronningi	Sterke hunkjønnsord med endelse på /ing/, endelse i bestemt form entall	/i/
M8:brakkedn	Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	/edn/
M9:hestadn	Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	/adn/
L1:eg-trykksterk	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksterk posisjon	/e/
L2:eg-trykksvak	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksvak posisjon	/e/
L3:me	Personlig pronomen, 1. person, flertall	/me/
L4:ikkje	Nektingsadverbial	/içe/

Tabell 2: Oversikt over språklige variabler som undersøkes i Årdal.

Som det framkommer av oversiktene, er det tolv av variablene som er undersøkt både i Sauda og Årdal (F2:haust, F3:braut, M1:tek'e, M2:kastar, M3:talde, M4:talt, M8:brakkedn, M9:hestadn, L1:eg-trykksterk, L2:eg-trykksvak, L3:me, L4:ikkje). I noen av disse variablene er imidlertid de pre-industrielle variantene forskjellige (M2:kastar og L1:eg-trykksterk).

Når det gjelder kodene i variabelnavnene (F, M og L), kan variablene representere flere kategorier endringer. For eksempel forventet jeg på forhånd at variablene M8:brakkedn og M9:hestadn viste endring i differensiasjonen i bøyingsendelsen (altså en fonologisk endring fra /adn/ til /ane/ og /edn/ til /ene/), men

²⁹ Jeg har valgt å skrive /øʊ/ for denne diftongen selv om uttalen i det pre-industrielle årdalsmålet er slik: [ɛʊ] (Bjørkum 1968: 33). I variablene F2:haust og F3:braut er det kontrasten til henholdsvis monofongen /ø/ og diftongen /øy/ som er undersøkt. Eventuelle endringer fra uttaler med [ɛʊ] til [øʊ] er ikke undersøkt fordi dette krever andre analysemetoder enn auditiv analyse. Begge disse uttalevariantene er regnet som pre-industriell variant og skrevet /øʊ/ i denne avhandlingen.

jeg ville også bruke denne variabelen til å undersøke om systemet med stammebøyning var endret i industristedtalemålene (altså en morfologisk endring). Det vil også være en morfologisk endring hvis det skjer en endring fra /adn/ til /ene/ i M9:hestadn (vil medføre sammenfall mellom bøyingsendelsene i hankjønns- og hunkjønnsordene). Jeg valgte derfor å gi disse variablene koden M.

Det er en rekke andre språklige variabler som kunne vært aktuelle å undersøke i sauda- og årdalsmålet. I denne kapp vil jeg bare nevne kort noen jeg vurderte, men som ikke ble inkludert. Segmentering (/dl/ av lang *l* og /dn/ av lang *n*) og differensiering (/dn/ av *rn*) er språktrekk som er til stede i begge talemålene, og ifølge tidligere forskning på industristedtalemål er dette språktrekk som forsvinner i koinéformingsprosessen (Sørli 1959: 59). Det kunne derfor være aktuelt å undersøke dette i sauda- og årdalsmålet, men i avhandlingen er denne endringen bare representert gjennom variablene M8:brakkedn og M9:hestadn. Jeg valgte å prioritere andre variabler, fordi jeg mener at endringene som allerede er dokumentert i disse variablene (i begge talemålene), sammen med variablene M8:brakkedn og M9:hestadn, gir tilstrekkelig informasjon om bortfallet av segmenterte og differensierte former (Bjørkum 1968: 38–40, Neteland 2013: 267–269, Klungtveit 2014). Jeg vil påpeke at det ikke var noe utvalgsriterium at variablene skulle være utforsket i tidligere forskning om sauda- og årdalsmålet. For eksempel er det dokumentert endringer i saudamålet i variablene F2:haust, F3:braut og M7:solå tidligere (Neteland 2013: 265–267, 271). Årsaken til at jeg ville undersøke disse tre variablene nærmere, var at jeg vurderte variasjonsmønstrene i den tidligere forskningen som interessant for mitt prosjekt.

En annen variabel jeg vurderte å undersøke, er skarre-*r* i Sauda. Innføringen av skarre-*r* i Sauda foregår tidlig i hundreårsperioden jeg undersøker, og ble beskrevet som et nytt språktrekk som noen få brukte i 1930 (Thorson 1930: 19). Ved gjennomlytting har jeg observert at de eldste informantene jeg har opptak med (i gruppen født før 1920) har rulle-*r* eller varierer mellom rulle-*r* og skarre-*r*, mens informanter i den neste aldersgruppen ser ut til å bruke skarre-*r* helt konsekvent. Dette har jeg imidlertid valgt å ikke undersøke systematisk fordi jeg har prioritert å ikke bruke andre analysemetoder enn auditiv analyse. (Det er vanskelig å høre

forskjell på rulle-*r* og skarre-*r* i de gamle opptakene, og de gamle opptakene vil være svært viktige for analysen fordi det er de eldste informantene som varierer.)

Overgangen fra rulle-*r* til skarre-*r* i Sauda sammenfaller også i tid med en interessant endring i vokalkvaliteten på /e/ foran lang /r/ eller /r/ og en annen konsonant (for eksempel i ordene *herre* og *erter*), der /e/ går mot en /a/-uttale (/hare/ og /arter/). Denne varianten er bare observert brukt blant informanter som er født omtrent i tidsrommet 1890–1920 (Thorson 1929: 43, Neteland 2013: 262f.). Denne variabelen ble ikke inkludert i avhandlingen fordi jeg mener at en undersøkelse av denne variabelen krever en nærstudie av sammenhengen mellom bruk av skarre-*r* og vokalendringen.

3.6 Analyseverktøy

Talemålsmaterialet (både gamle og nye opptak med transkripsjoner) er lagt inn i et talemålskorpus kalt *Talebanken*. Talebanken er et analyseverktøy som er spesielt utviklet for talemålsundersøkelser. Verktøyet ble utviklet som et samarbeidsprosjekt mellom UniDigital og NFR-prosjektet *Dialektendringsprosesser* ved UiB.

Talebanken er konstruert som et digitalt korpus som kopler sammen opptak, transkripsjoner og bakgrunnsopplysninger om informantene. I korpuset kan man søke opp de språklige variablene man er interessert i, lytte til dem, annotere variant, og få ut oversikter over hvordan bruken av språklige varianter fordeler seg på uavhengige variabler (opptakstidspunkt, alder, kjønn og andre sosiale variabler etter eget ønske).

Opptakene har gått gjennom en rekke prosesser før innlegging i Talebanken. De gamle opptakene ble digitalisert (fra kassetter og spoleband), og de nye opptakene ble tatt opp med en digital lydopptaker. Det ble så knyttet en transkripsjonsfil til hver av disse digitale lydfilene ved hjelp av programmet *Praat*. Opptakene ble transkriberte til nynorsk, der hovedprinsippet var å bruke nynorsk normalortografi (uansett hvordan informantene uttalte ord), men med en syntaks som lå så nær som mulig opp til informantenes ordrekkefølge og pauser. Transkripsjonene ble så korrekturlest av en annen person for å sjekke for skrivefeil og å eventuelt transkribere de stedene den første transkribøren ikke kunne høre hva som ble sagt. Etter denne

tidkrevende prosessen ble lydfiler, transkripsjonsfiler og filer med bakgrunnsdata (sosiale variabler) om informantene lagt inn og koblet sammen i Talebanken.

Den største fordelene med Talebanken er, slik jeg ser det, at søk på og annotering av språklige varianter er enkelt. Annoteringsprosessen er enklere og langt mer effektiv enn hvis talemålsmateriale ikke var lagt inn i en slik database som knytter sammen tale og ortografisk transkripsjon. Man kan for eksempel søke opp alle ord som skrives med diftongen *au* og slik få fram de aller fleste beleggene som er aktuelle i den variabelen (veksling mellom bruk av /øw/ og /ø/, jf. variabel F2:haust i Artikkel III og IV). Man kan også søke på grammatiske kategorier, for eksempel substantiv i bestemt form entall.³⁰ Det er også praktisk at en kan sortere data på ulike måter (etter opptakstidspunkt, alder, kjønn m.m.) og få ut gjennomsnittsverdier og individuelle verdier etter eget ønske.

Begrensningene med en slik database er, i tillegg til at det er tidkrevende å klargjøre materialet til innlegging, at de språklige variablene man undersøker må være av en slik type at det er mulig å høre forskjell på variantene uten akustiske analyser. I Talebanken lytter en til beleggene i de språklige omgivelser de blir ytret, men man kan for eksempel ikke se et spektrogram direkte i skjermbildet. Hvis man ønsker det, må man notere seg tidsangivelsen for belegget og analysere lydopptaket i et annet program, for eksempel Praat. Dette får konsekvenser for utvalget av språklige variabler. I talemålene jeg har undersøkt, er det imidlertid ikke fonologisk gradvise overganger som kjennetegner hovedandelen av talemålsendingene. Her er det variasjon mellom distinkte fonologiske elementer som diftong/monoftong, tilstedeværelse eller ikke av et fonem, ulike bøyingsendelser eller leksikalsk variasjon. Denne begrensningen i Talebanken ble derfor ikke vurdert som noen stor utfordring da jeg gjorde mitt utvalg av språklige variabler.³¹

³⁰ Fordi den grammatiske informasjonen om den transkriberte teksten er utarbeidet automatisk av 'Oslo-Bergen-taggeren', er det ikke alltid samsvar mellom den grammatiske analysen som blir oppgitt i Talebanken og den grammatiske kategorien ordet virkelig tilhører. For eksempel kan man oppleve at flertydige ord som *mjølka* (substantiv, hunkj. ent. best./verb, inf.) er oppgitt som verb i infinitiv, når det er åpenbart ut fra setningen at det er et substantiv, og ved en slik feilmerking kommer ikke ordet fram når man søker på hunkjønnsord i entall, bestemt form. Da jeg oppdaget at denne feiltypen er ganske omfattende, har jeg basert meg på søkemethoden der jeg søker opp belegg etter ortografi (for eksempel ord som slutter på *a*). Selv om dette ble mer tungvint, ble jeg tryggere på at jeg fikk med alle beleggene.

³¹ Jeg vil imidlertid anmerke at analyser av skarre-*r*/rulle-*r* ble valgt vekk på grunn av disse begrensningene i Talebanken, samt at forskjellene i uttale av diftongen /aʊ/ i Årdal ble analysert annerledes enn planlagt på

Jeg har brukt det statistiske analyseverktøyet *SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)* for å teste om forskjeller mellom fødselsårsgrupper (i tilsynelatende tid og virkelig tid) er signifikante. Selv om de gjennomsnittlige prosentvise endringene kan være store fra aldersgruppe til aldersgruppe, er det ikke alltid slik at signifikanstestene viser signifikans, spesielt ikke når materialet er slik som mitt med noen få informanter i noen aldersgrupper og store interindividuelle forskjeller i noen aldersgrupper.³² Jeg har vurdert det slik at signifikansverdier ikke er det viktigste for tolkingen av endringer i mitt materiale. Jeg stiller for eksempel ikke krav om at forskjeller mellom aldersgrupper skal være signifikante for at jeg skal kunne omtale dem som endringer.³³ I mange tilfeller kan deskriptiv statistikk være like informativt, og jeg baserer meg i hovedsak på deskriptiv statistikk når jeg beskriver hvilke endringer som foregår og hvilke mønstre disse endringene følger (Larson-Hall 2010: 44).³⁴ Deskriptiv statistikk er for eksempel prosentverdier for individer, gjennomsnittlige prosentverdier for fødselsårsgrupper, standardavvik³⁵ og spredningsdiagrammer. I vedleggene oppgir jeg både deskriptiv statistikk og resultatene av de statistiske testene (vedlegg B, C, D).

grunn av begrensningene. Denne pre-industrielle varianten (diftongen /aʊ/) varierer mellom en uttale med [aʊ] og en uttale med [ɔʊ] (Myklebust 2012: 81). Jeg vurderte det imidlertid som for usikkert med bare auditive analyser av diftongen, og for tidkrevende å analysere alle beleggene med en annen programvare. (Det er over 2000 belegg med diftong av nesten 4000 belegg totalt på variabelen). Jeg valgte derfor heller å kontrastere alle variantene av diftonguttale mot monoftongen /ɔ/.

³² Slik jeg forstår det, er hovedårsaken til dette at signifikanstestene går ut fra at dataene har en fordeling som ligger nært opp til normalfordelingskurven, og hvis dataene har en skjev fordeling, for eksempel et datapunkt som avviker svært fra de andre, en såkalt 'uteligger', kan dette få innvirkning på testresultatene (Landau og Everitt 2004: 36ff.).

³³ Hvis signifikanstesten viser at forskjellene mellom aldersgruppene er signifikant betyr dette at vi kan avvise nullhypotesen (det er ingen forskjeller mellom språkbruk i aldersgruppene) (Larson-Hall 2010: 43). Hvis signifikanstesten *ikke* viser signifikante forskjeller mellom aldersgruppene betyr dette at vi ikke kan avvise nullhypotesen (Larson-Hall 2010: 55). Det vil si at de gjennomsnittlige forskjellene vi ser mellom språkbruk i aldersgruppene kan være tilfeldige (naturlig variasjon), men det kan også bety andre ting, for eksempel at antallet informanter er for lavt (i en eller flere grupper) (Larson-Hall 2010: 53f.).

³⁴ Under statistikkurset *Introduction to statistics for linguists* som ble arrangert av Forskerskolen for lingvistikk og filologi ved Universitetet i Bergen 24.–28. oktober 2011, rådet Christopher Butler (forfatteren av *Statistics in Linguistics* (1985)) deltakerne til å huske på at deskriptiv statistikk gir mye viktig informasjon. Jeg vil takke ham for råd om å vektlegge deskriptiv statistikk og om hvilke statistiske tester som kan brukes på materialet mitt.

³⁵ Standardavviket i en aldersgruppe er et mål som angir hvor stor avstand det er mellom de individuelle prosentverdiene og gjennomsnittsverdien i aldersgruppen (Larson-Hall 2010: 66f.) Et høyt standardavvik vil si at det er store forskjeller mellom målepunktene, altså at det er store interindividuelle forskjeller i aldersgruppen.

4. Presentasjon av samfunnene Sauda og Årdal

Sauda- og årdalsmålet er interessante forskningsobjekter fordi samfunnene Sauda og Årdal har gjennomgått store endringer de siste hundre årene. I denne delen beskriver jeg endringene jeg anser som mest relevante for å gi leseren en forståelse av de sosiale omveltningene som skjedde i forbindelse med industrialiseringen. Beskrivelsen av samfunnenes sosiale struktur i fortiden og i dag gir også en beskrivelse av hvilke sosiale kategorier som er relevante i industristedene Sauda og Årdal.³⁶

4.1 Endringer i næring

Før industrialiseringen var både Sauda og Årdal små jordbruksbygder og arbeidsmarkedet i kommunene var dominert av jordbruksnæringene (Utter 2010: 72, Thue m.fl. 2010: 27).³⁷ Etter industrialiseringen var Sauda og Årdal blitt store tettsteder i sin region og arbeidsmarkedet var dominert av industrinæringene. Industrialiseringen skjedde på grunn av gode geografiske betingelser på begge steder. Tilgang på elektrisitet var essensielt for å kunne bygge moderne smelteverk, men på starten av 1900-tallet medførte det store energitap å transportere kraften. Fabrikker måtte derfor være samlokalisert med energikraftverk (Kjeldstadli 1994: 43). I tillegg måtte fabrikkene tenke på at produktene skulle kunne transporteres fra fabrikk til markedet på en mest mulig effektiv måte. I Sauda og Årdal var det høye fjell og gunstig beliggende vann og elver/fosser som la til rette for at man kunne bygge vannkraftanlegg. Dessuten var stedenes beliggenhet ved fjorden en fordel fordi produktene kunne lastes over på frakteskip og transporteres til markedet.³⁸

³⁶ 'Sosial struktur' er et overbegrep som beskriver hvordan befolkningen er sammensatt i Sauda og Årdal, altså hvordan innbyggerne fordeler seg på ulike sosiale kategorier (som alder, kjønn, utdanningsnivå, yrkestilknytning, innflyttere etc.).

³⁷ Det var imidlertid også i korte perioder små gruvesamfunn (bergverk) både i Sauda (1800-tallet) og Årdal (1700-tallet), men her var det få ansatte i forhold til antallet innbyggere som var tilknyttet jordbruksnæringene i kommunene (Våga 1993: 21, Johannessen 1997: 26ff.).

³⁸ I Årdal er utskipningshavnen på Årdalstangen, mens fabrikkene er lokalisert 12 kilometer inne i landet i Øvre Årdal. Dette er nok ikke den ideelle løsningen sett fra fabrikkbyggernes ståsted, og jeg vil tro at fabrikkene i Sauda er mer ideelt lokalisert med utskipningshavnen inne på fabrikkområdet. Lokaliseringen av fabrikkene i Øvre Årdal er, slik jeg forstår det, bestemt ut fra nærheten til kraftverket.

Industrialiseringen av Sauda startet i 1907 da kjemiker Knut Worsøe fra Bergen og disponent Knut Meling fra Stavanger så potensialet i vannressursene i Sauda og bestemte seg for å kjøpe dem opp og selge dem videre samlet (Våga 1993: 24). Vannkraftselskapet *A/S Saudafaldene* ble stiftet i 1913 med norske eiere og året etter signerte det amerikanske selskapet *Electric Furnace Products Company (EFP)* avtale om å bygge fabrikk i Sauda (Våga 1993: 26). Arbeidet med å bygge fabrikk startet i 1915, den åpnet for drift i 1923 og er fremdeles i drift (Våga 1993: 27). Smelteverket produserte først karbid, og produserer i dag manganlegeringer, som er et legeringsmateriale som brukes i jern- og stålproduksjon (Vågå 1993: 27).

Industrialiseringen av Årdal startet også tidlig på nittenhundretallet, men fabrikkens åpning skjedde ikke før etter andre verdenskrig. Oppkjøpene av fosser og vannretter begynte i 1898, og i 1906 var vannrettene samlet og eid av vannkraftselskapet *A/S Tyinfaldene* (Thue m.fl. 2010: 41f.). *A/S Tyinfaldene* fikk konsesjon av Stortinget til å bygge ut vannkraftanlegget i 1908 og satte i gang arbeidene i 1910 (Thue m.fl. 2010: 42f.). Kravene i konsesjonen var at utbyggingen av vannkraftverket skulle være ferdig i 1920, men denne fristen ble utsatt flere ganger fordi *Norsk Hydro* (som hadde kjøpt opp *Tyinfaldene* i 1911) ikke hadde noen konkrete planer om å bygge fabrikk i Årdal. Arbeidene med vannkraftutbyggingen ble derfor dratt ut i tid, og da andre verdenskrig brøt ut var det ennå ikke helt ferdigstilt (Thue m.fl. 2010: 55, 65). Den tyske okkupasjonsmakten så potensialet i dette vannkraftanlegget og selskapet *A/S Nordag* satte i gang arbeidet med å bygge en stor aluminiumsfabrikk i 1941 (Thue m.fl. 2010: 69, 73).³⁹ Til tross for at det ble satt inn store ressurser (spesielt menneskelige ressurser med omtrent 5000 mann i arbeid på det meste (Rinde 1997: 74)), ble ikke fabrikkens utbygging ferdig før frigjøringen i 1945 (Thue m.fl. 2010: 75ff.). Etter krigen ble det lange dragkamper i Stortinget om hva som skulle gjøres med Nordaganleggene som sto mer eller mindre ferdige rundt om i landet (Thue m.fl. 2010: 94). I tillegg til økonomiske hensyn måtte Stortinget ta stilling til at årdalssamfunnet var blitt totalt omkalfatret i løpet av den intense utbyggingen under krigen og at det var umulig å gå tilbake til jordbruksnæring i kommunen. I 1946 ble det bestemt at

fabrikken skulle ferdigstilles av selskapet *A/S Årdal Verk* der staten var hovedaksjonær (Thue m.fl. 2010: 96).⁴⁰ Fabrikken åpnet og aluminiumsproduksjonen startet i 1948 (Thue m.fl. 2010: 98). I tillegg til at aluminiumsproduksjonen fremdeles foregår, er det en stor forskningsavdeling ved fabrikken i dag som arbeider med å utvikle og forbedre produksjonsteknologien.⁴¹

Et 'industristed' kan defineres som et tettsted der hovedandelen (50 % eller flere) av arbeidstakerne har inntekt fra arbeid i industrinæringene (Myklebost 1960: 110). Industristedene Sauda og Årdal falt inn under denne definisjonen da samfunnsgeografen Hallstein Myklebost gjorde en inndeling av norske tettsteder i ulike tettstedstyper på 50-tallet (Myklebost 1960: 319, 321). Myklebost delte dessuten industristeder inn i 'ensidige' og 'flersidige' industristeder. På ensidige industristeder arbeider flesteparten av arbeidstakerne innenfor én industrigren, og derfor også ofte samme fabrikk/bedrift, mens på flersidige industristeder er det flere industrigrener og gjerne flere fabrikker/bedrifter (Myklebost 1960: 110). Industristedene Sauda og Årdal er derfor ensidige industristeder (Myklebost 1960: 319, 321). Det kan også være verdt å legge merke til at begge stedene hadde høye befolkningstall sammenliknet med gjennomsnittet for ensidige industristeder i Norge (Industridepartementet 1983: 25).⁴² Selv om fabrikkene fremdeles er viktige arbeidsplasser både i Sauda og Årdal, har det skjedd en kraftig nedbemanning siden Myklebosts undersøkelse på 50-tallet, spesielt i Sauda. I Statistisk sentralbyrås folketelling fra 2011 arbeidet omtrent 20 % av de sysselsatte i Sauda i industrien, mens omtrent 40 % av de sysselsatte i Årdal arbeidet i industrien (www.ssb.no/statistikkbanken).

³⁹ Det tyske aluminiumsfabrikkelskapet *A/S Nordag* satte for øvrig også i gang bygging av aluminiumsfabrikk i Sauda (Saudasjøen) og en rekke andre industristeder (blant annet Glomfjord og Sundalsøra) (Thue m.fl. 2010: 72).

⁴⁰ I dag er det *Hydro* som eier aluminiumsfabrikken i Årdal igjen.

⁴¹ Hydro beskriver forskningssenteret ved fabrikken i Årdal slik: "Årdal er Hydros største kompetansesenter i Norge og et av aluminiumsindustriens beste forskningssentre når det gjelder utvikling av neste generasjons prosesseteknologi. Senteret har sterke fagmiljøer og et eget produksjonsanlegg med muligheter for fullskala uttesting og kvalitetssikring." <http://www.hydro.com/no/Hydro-i-Norge/Var-virksomhet/forskning-og-utvikling/Vare-kompetansesentre/>

⁴² Ensidede industristeder hadde gjennomsnittlig 2100 innbyggere i 1980 (Industridepartementet 1983: 25). Deler av innbyggere etter industrigrenen er Sauda og Årdal *metallindustristeder*, og denne typen industristeder hadde gjennomsnittlig 4800 innbyggere i 1980 (Industridepartementet 1983: 25). I 1980 hadde Sauda 5655 innbyggere og Årdal 6647 innbyggere (www.ssb.no/statistikkbanken).

Endringene de ensidige industristedene har gjennomgått de siste hundre årene som følge av industrialiseringen, kan sees som en analogi til endringene det norske samfunnet som helhet har gjennomgått i samme periode. Historisk og sosiologisk forskning har derfor sett på industristedene som et Norge i miniatyr eller oppfattet industristedene som ”laboratorier” der en kan observere samfunnsendringer (Kjeldstadli 1997: 55).⁴³ Oppbyggingen av mange av de største norske industristedene (f.eks. Høyanger, Odda, Rjukan, Sauda og Tyssedal) skjedde i perioden 1900–1930. Danningen av disse industristedene ble oppfattet som positive, framtidsretta tiltak i samtiden: ”Ein nesten grenselaus optimisme, ei førestelling om ei open framtid, har vore knytt til stadane, både lokalt og utanfrå. [...] Optimismen gjaldt ikkje berre produksjonen, men også det at dei på denne måten bygde eit nytt samfunn” (Kjeldstadli 1997: 55). Dette positive synet på industristedene endret seg etter andre verdenskrig, og utover på 70-tallet finner en flere framstillinger av industristeder som steder med *problemer* (jf. NOU 1983:10 med tittelen *Problemer og muligheter på industristeder*). Problemene var både knyttet til forurensing (skader på miljø og arbeidere), næringsstruktur (omstilling og skaping av nye arbeidsplasser) og innbyggernes sosiale forhold (boforhold, integrering av innflyttere, m.m.) (jf. *Årdalsprosjektet*, se Lysgaard (red. 1976)).

Industristedene kjemper også i dag med utfordringer knyttet til et ensidig arbeidsmarked. Kommunene Sauda og Årdal har lav arbeidsledighet, men arbeidstakerne har et lønnsnivå som ligger under det norske gjennomsnittet (www.ssb.no/statistikkbanken). Fordi mange arbeider på fabrikken eller i bedrifter som leverer varer og tjenester til fabrikken, mener jeg at fabrikkene fremdeles må anses som hjørnesteinsbedrifter i Sauda og Årdal. I tillegg har hjørnesteinsbedriftene avsluttet sine lokale samfunnsengasjement, i likhet med de fleste andre ensidige industristeder, slik at for eksempel ansvar for byparkanlegg, idrettsplasser og

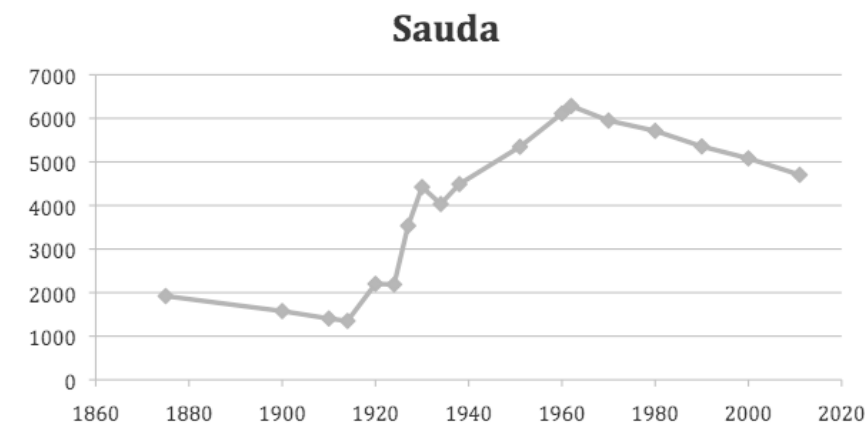
⁴³ Laboratorie-metaforen er etter min mening en ganske urovekkende språkbruk når en tenker på at det som observeres er mennesker og eventuelle eksperimenter virker direkte inn på disse menneskenes liv. Stortingsinnstillingen som anbefalte å bygge ferdig fabrikken A/S Nordag hadde bygd opp i Årdal under andre verdenskrig, betegnet det som et ”sosialt eksperiment” (Stortingsinnstilling nr 142 (1945-46) i Schiefloe 1975: 6). Denne omtalen var imidlertid ikke negativt ment: Årdal var sett på som et mønstersamfunn og et utstillingsvindu for Arbeiderpartiets sosialdemokratiske politikk.

svømmebasseng er overlatt til kommunene (se del 4.3). Dette medfører et større press på kommuneøkonomien enn tidligere.

4.2 Endringer i befolkning

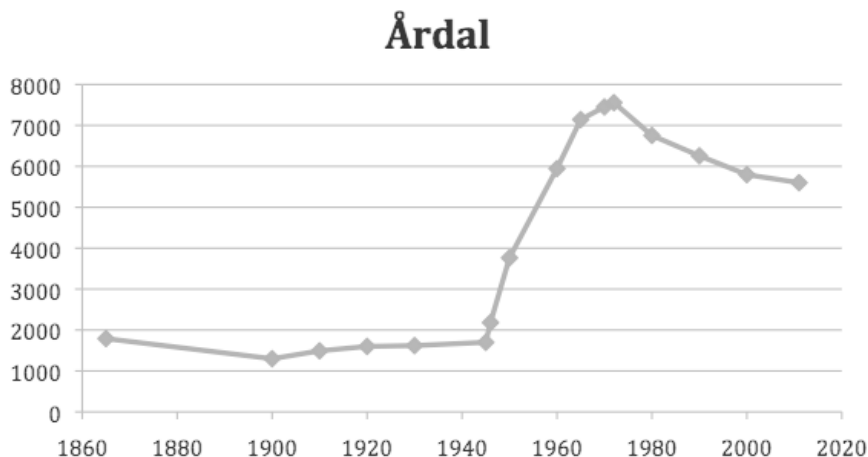
Industrialiseringen av Sauda og Årdal medførte at det kom en stor mengde innflyttere til stedene. Innflyttingen er den primære årsaken til at industristedene er interessante å undersøke i et koinéformingsperspektiv. Det er imidlertid ikke klart hvor mange innflyttere som skal til for at koinéformingsprosessene setter i gang, og det har vært framsatt flere påstander om dette. Blant annet foreslår Trudgill en innflytterandel på 50 % (Trudgill 2011: 57) og Sandøy en innflytterandel på 35 % (Sandøy 2004: 61) (jf. Artikkel II). Selv har jeg foreslått at industristedet må få en fordobling av innbyggertall i løpet av en tiårsperiode eller kortere (jf. Artikkel I). En fordobling av innbyggertall betyr ikke nødvendigvis det samme som at 50 % av innbyggerne er innflyttere. Dette er ment som en operasjonalisering, slik at man kan klare seg med offentlig folketellingsmateriale for å kunne avgjøre om stedet har hatt tilstrekkelig vekst. Legg også merke til at jeg krever at befolkningsveksten skal skje innenfor et avgrenset tidsrom. Dette er for å unngå at befolkningsvekst på grunn av migrasjon blir blandet sammen med annen befolkningsvekst (for eksempel på grunn av bedre livsvilkår) som skjer over et lengre tidsrom.

Sauda hadde befolkningsvekst mellom 1914 og 1962 (se figur 4 nedenfor). Før 1914 var Sauda den ”bygda i Ryfylke som flest reiste frå” på grunn av emigrasjon til USA (Våga 1993: 21). Da arbeidet med å bygge fabrikken startet i 1915, begynte også befolkningsøkningen. I 1914 var det 1350 innbyggere i Sauda, i 1920 var det 2201 innbyggere og i 1930 var det 4423 innbyggere (Lillehammer 2002: 285, 455). Hovedandelen av innflytterne som kom denne første perioden, kom fra Rogaland (39,8 %), og over halvparten av disse kom fra Stavanger (Skagen 1977: 76) (se Artikkel III: 178f. for en fullstendig oversikt over innflytternes fødesteder). Befolkningsøkningen fortsatte, som nevnt, til 1962. Da hadde Sauda 6283 innbyggere. Etter det har innbyggertallene sunket, og i 2013 var det 4745 innbyggere i Sauda.

Figur 4: Befolkningsutvikling, Sauda 1875–2011

Før industriutbyggingen tok til var også Årdal preget av utvandring til USA. I 1865 hadde Årdal 1791 innbyggere, mens i 1900 var det 1299 innbyggere (Thue m.fl. 2010: 21, 27). Årdal har likevel ikke en tilsvarende befolkningsvekstkurve som Sauda (se figur 5 nedenfor). Årsaken til dette er at utbyggingen av vannkraftverket ikke ble tett etterfulgt av en utbygging av fabrikken. Dette førte til relativt stabile innbyggertall helt fram til etter andre verdenskrig. (Innbyggertallene jeg baserer meg på her er offisiell statistikk og inkluderer ikke de midlertidige arbeidstakerne som var til stede i Årdal i starten på utbyggingen av vannkraftverket og under krigen.) I 1946 var befolkningen i Årdal på 2182 innbyggere. Dette året ble ferdigstillingen av fabrikken vedtatt og samtidig begynte en enorm befolkningsvekst i Årdal. I 1950 var det 3764 innbyggere i Årdal, og veksten fortsatte helt til 1972, da Årdal hadde 7556 innbyggere. Hovedandelen av innflytterne til Årdal kom fra regionen: 41,9 % av innflytterne kom fra andre kommuner i Indre Sogn og 22,1 % kom fra andre deler av Sogn og Fjordane (Berg 1965: 47) (se Artikkel III: 182f. for fullstendig oversikt over innflytternes fødesteder). Etter 1972 har Årdal hatt befolkningsnedgang og i 2013 hadde kommunen 5521 innbyggere.

Figur 5: Befolkningsutvikling, Årdal 1865–2011

Befolkningsnedgangen fra 60/70-tallet har medført at det i dag er en større andel eldre innbyggere i industristedene sammenliknet med andre tettsteder. For eksempel er prosentandel innbyggere over 80 år mye høyere i Sauda (7,1 %) og Årdal (6,4 %) enn landsgjennomsnittet (4,5 %).⁴⁴ Det er ingen grunn til å tro at folk lever lengre i industristeder enn andre steder i landet. Årsaken til den høye andelen eldre er at dette er den første generasjonen som vokste opp etter industrialiseringen. I denne perioden var det forholdsvis enkelt å få jobb og bosted på hjemstedet, og få av den oppvoksende generasjonen flyttet derfra. I senere generasjoner var det færre arbeidsplasser på bedriftene, samtidig som det ble vanligere å ta høyere utdanning (Schiefløe 1975: 297–299). Flere flyttet derfor fra industristedene da de ble voksne. Denne skjeve aldersfordelingen, med en uforholdsmessig stor (og dermed også samfunnsmessig dominerende) generasjon, fikk sosiologen Per M. Schiefloe til å betegne industristedet Årdal for 'engenerasjonssamfunnet' (Schiefløe 1975).⁴⁵

⁴⁴ I kommuner på samme størrelse som ikke er ensidige industristeder, for eksempel Tynset, Gol, Lindesnes, Hareid, Røros, Saltdal og Nordreisa, er også andel innbyggere over 80 år høyere enn landsgjennomsnittet, men her ligger prosentandelene mellom 5 og 6, altså lavere enn i Sauda og Årdal (www.ssb.no/statistikkbanken).

⁴⁵ Denne dominerende generasjonen er de som vokste opp rett etter industrialiseringen, og man kan slik sett også tenke seg at de blir språklig dominerende fordi de er den første oppvoksende generasjonen etter innflyttingsbølgen (jf. Trudgills stadium II). Teoretisk er deres valg av varianter fra språkpoten avgjørende for den videre koinéformingsprosessen. Jeg har ikke undersøkt denne problemstillingen, men jeg har ikke funnet at

4.3 Sosiale og materielle forhold i samfunnene Sauda og Årdal

Industrialiseringen og den medfølgende befolkningsveksten i Sauda og Årdal innebar også andre endringer i befolkningssammensetningen. Den store mengden innflyttere innebar at mange av innbyggerne ikke hadde noen historisk tilknytning til stedet (for eksempel gjennom familie). Det ble også en mindre andel av befolkningen som hadde arbeid i primærnæringene, mens andelen arbeidere, funksjonærer og ansatte i servicenæringene økte. I Artikkel IV presenterer jeg ulike måter å skildre den sosiale strukturen i industristedene på. Jeg viser blant annet til modellen 'den norske trekanten' som presenterer samfunnet som tre konfliktakser mellom tre prototypiske innbyggergrupper: 'arbeidere', 'bønder' og 'funksjonærer' (Kjeldstadli 1994: 45). Jeg mener modellen er en god generalisering samtidig som den får fram det spesifikke ved industristedenes sosiale struktur.

I overgangen fra bondesamfunn til industrisamfunn blir andelen innbyggere som kan karakteriseres med prototypen 'bønder' mindre og andelen 'arbeidere' og 'funksjonærer' større. Arbeiderne har hatt stor politisk betydning i industrisamfunnene Sauda og Årdal, både gjennom fagforeninger og partipolitikk. I Sauda ble den første fagforeningen stiftet rett etter anleggsstart (1915), og lokallaget av Arbeiderpartiet ble stiftet i 1918 (Våga 1993: 40, 74). Arbeiderpartiet hadde blitt et stort lokalparti i Sauda allerede i mellomkrigstiden (sammen med NKP), og Arbeiderpartiet har hatt flertall i kommunestyret siden 1945 (Våga 1993: 75).⁴⁶ I Årdal var det spredte forsøk på å etablere fagforeninger allerede fra 1910, og Øvre Årdal Arbeidsmannsforening ble stiftet i 1916 (Thue m.fl. 2010: 58). Denne fagforeningen fungerte også som lokallag for Arbeiderpartiet fram til 1946 (Thue m.fl. 2010: 59). Årdal har bare hatt ordførere fra Arbeiderpartiet siden 1945, og partiet hadde stor oppslutning i Årdal allerede i mellomkrigstiden (altså før fabrikken

én generasjon tydelig bryter med talemålet til forrige generasjon i materialet fra Årdal. Jeg kan dermed ikke si at denne dominerende generasjonen dikterer utviklingen av talemålet. (I Sauda er det derimot et tydeligere brudd mellom den første oppvoksende generasjonen etter industrialiseringen og den eldre generasjonen, se Artikkel III.)

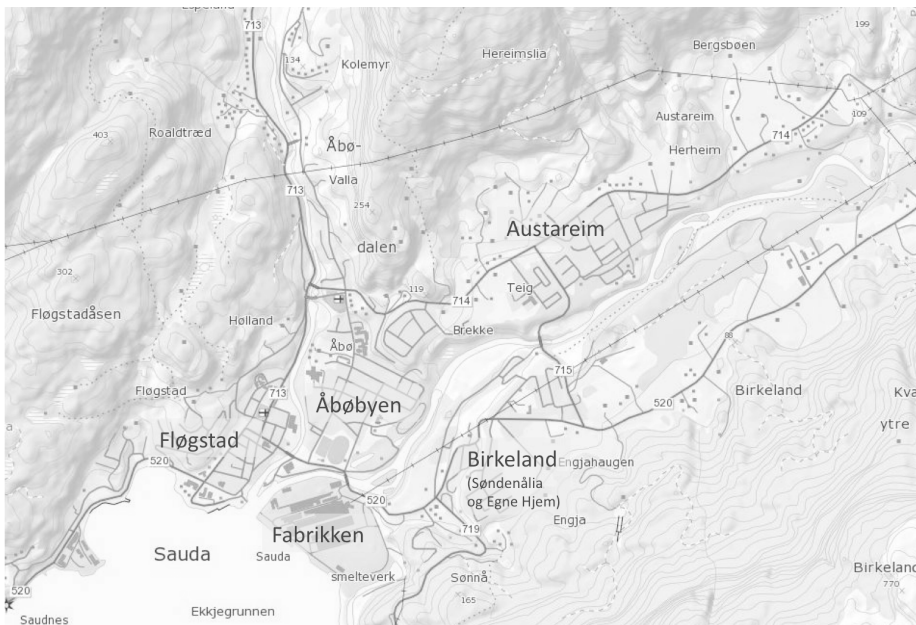
⁴⁶ Ved forrige kommunevalg (2011) fikk Arbeiderpartiet 45,3 % av stemmene (<http://sauda.arbeiderparti.no>), som er ganske lavt i forhold til tidligere resultater.

ble etablert) (Thue m.fl. 2010: 60, 103). Dessuten ble selve etableringen og driften av den statseide fabrikken Årdal Verk en symbolsak for Arbeiderpartiet, der de både ville vise hvordan en stor statseid bedrift kunne drives og hvordan et sosialdemokratisk lokalsamfunn kunne bygges opp (Thue m.fl. 2010: 96, Myrvang 1997: 86). Sammenhengene mellom lokal og nasjonal politikk er derfor mange i Årdal (Hompland 1997: 259). At arbeiderne har en så sentral sosial posisjon i Sauda og Årdal tyder på at tilknytning til arbeidsmiljø kan være en viktig sosial variabel i analyser av språkbruk i Sauda og Årdal. (Dette undersøker jeg i Artikkel IV, se også del 5 i Kappa.)

Andre fellestrekk ved samfunnene Sauda og Årdal er at kommuneøkonomien er avhengig av hjørnesteinsbedriften, både når det gjelder indirekte forhold (som at oppbemanning på fabrikken gir flere innbyggere og nedbemanning gir færre skattebetalere) og når det gjelder økonomisk samarbeid om tilbud til innbyggerne i kommunen. Kommunene fikk noen omstillingsproblemer i den første innflyttingsperioden, for eksempel ble skolene for små (Bukve 1997: 171), men kommunene har også hatt forholdsvis god økonomi på grunn av gode skatteinntekter og fordi fabrikkene bidro til fellesskapet, for eksempel med vedlikehold av veier, bygging av parkanlegg eller tilskudd til bygging av skoler og samfunnshus (Bukve 1997: 170ff., Utter 2010: 86ff.). Historikeren Harald Utter kaller det 'paternalistiske trekk' når bedriften betaler helt eller delvis for oppgaver som vanligvis er sett på som offentlige (Utter 2010: 86). I Sauda var dette systemet svært omfattende fram til 1960-tallet. For eksempel var det Smelteverket som sørget for "sykehus, skole, veibygging, regulering, gater, kraftforsyning, renovasjon og gatefeieing" (Utter 2010: 87). I løpet av 60-tallet ble slike økonomiske støtteordninger avsluttet, både i Sauda, Årdal og i andre industristeder fordi bedriftene måtte/ville fokusere mer på økonomisk lønnsomhet (Utter 2010: 90f., Bukve 1997: 176, 183). På grunn av dette, og kanskje også på grunn av den store pensjonistandelen, er de kommunale budsjettene i Sauda og Årdal strammere i dag enn de var før 60-tallet.

En av de mest påfallende forskjellene mellom Sauda og Årdal er den fysiske oppbyggingen av stedene. I Sauda var et av vilkårene for at EFP skulle få konsesjon av Stortinget, at de forpliktet seg til å bygge boliger for arbeiderne (Våga 1993: 27).

Selskapet kjøpte opp et stort område midt i bygda der de anla fabrikken ved fjorden og bygde hus til sine ansatte. Arbeiderboligene ble bygget nærmest fabrikken, mens direktørboligen og de andre funksjonærboligene lå lengre borte fra røyken og støyen (Utter 2010: 93). Denne delen av byen kalles Åbøbyen (se kart nedenfor). For å få bo i disse husene måtte en av husstandsmedlemmene være ansatt på fabrikken. Andre innflyttere til Sauda, som for eksempel kom for å arbeide i servicenæringene, måtte finne bosted i andre bydeler. Det var derfor ikke bare Åbøbyen som ble utbyggt på grunn av innflyttingen, men hele det sentrale Sauda.

Figur 6: Sentrum av Sauda kommune (fra www.temakart-rogaland.no)

I Årdal finner vi ingen slik fabrikketid bydel, og heller ingen ”finere” bydel som er forbeholdt funksjonærer og ledere (Selbyg 1976: 52). Dessuten består Årdal av to tettsteder med 12 kilometers avstand: Øvre Årdal, der fabrikken ligger, og Årdalstangen, der fabrikkens administrasjon, utskipningshavna og kommuneadministrasjonen ligger (se kart nedenfor). I artiklene kaller jeg disse to

tettstedene og andre deler av Årdal for 'bydeler', selv om det er så stor avstand mellom dem at de like godt kan karakteriseres som to tettsteder.

I forbindelse med den store befolkningsveksten i Årdal etter andre verdenskrig, ble de kommunale tilbudene (som skoler, sykestuer og samfunnshus) bygd ut på begge tettstedene (Bukve 1997: 171f.). Øvre Årdal har i dag (2012) over dobbelt så mange innbyggere som Årdalstangen (3397 innbyggere i Øvre Årdal og 1516 på Årdalstangen). Selv om Øvre Årdal har hatt flere innbyggere enn Årdalstangen i hele hundreårsperioden jeg undersøker, var tettstedene mer jevnstore før befolkningsnedgangen begynte på 70-tallet.⁴⁷

Figur 7: De to sentrale tettstedene i Årdal kommune (fra www.sognekart.no)

⁴⁷ I 1910 var det 332 innbyggere på Årdalstangen og 488 i Øvre Årdal (Det Statistiske Centralbyraa 1912). I 1960 var det 2098 innbyggere på Årdalstangen og 3540 i Øvre Årdal (Statistisk sentralbyrå 1960).

Disse ulikhetene i fysisk oppbygging av de to samfunnene Sauda og Årdal, skaper ulikheter i kommunikasjonsmønstre i industristedene og skaper ulike vilkår for utviklingen av de nye industristedtalemålene. Heterogeniteten i boligområdene i Årdal kan for eksempel motvirke utviklingen av gruppespråk (som arbeiderklasse-språk eller en lokal variant av talt riksmål).

Oppsummerende vil jeg gjenta at det er en rekke likheter mellom samfunnene Sauda og Årdal. Begge stedene har de historiske, sosiale og politiske kjennetegnene som gjerne er karakteristiske for store ensidige industristeder. Hovedavvikene fra dette er at Årdal har flere perioder med høy grad av innflytting, samt at Årdal består av to tettsteder. Dette antyder at Sauda er et mer typisk (eller gjennomsnittlig) industristed enn Årdal. Som vi skal se i del 5 og Artikkel III og IV, kan disse ulikhetene være deler av forklaringen på at koinéformingsprosessen i Sauda er mer typisk (sammenliknet med teoriene om koinéforming) enn prosessen i Årdal.

5. Sammenfatning og overordna drøfting av artiklene

5.1 Sammenfatning av artiklene

Artikkel I, *Industristedtalemål og dialektendring*, er først og fremst en teoretisk drøfting av forskjeller og likheter mellom talemålsendringer i industristedtalemål og andre dialektendringer. Problemstillingene i denne artikkelen er: *Hva er teoretiske skiller mellom koinéformingsprosesser og andre talemålsendringer? Og er talemålsendringer i norske industristeder så forskjellig fra talemålsendringer i andre dialekter at det er hensiktsmessig å behandle det som talemålsendringstypen koinéformingsprosesser?* Jeg definerer også koinébegrepet og klargjør hvorfor jeg mener at industristedtalemålene kan tolkes som koinéer (jf. Trudgill 1986, Siegel 1985). Artikkelen viser at endringene som skjer i industristedtalemål kan tolkes som å være gradvis forskjellige (og ikke kategorisk forskjellige) fra andre talemålsendringer som blir utløst av dialektkontakt. Denne gradvisheten kan beskrives som et kontinuum av grad av restrukturering, der talemål som kan kategoriseres som koinéer har blitt restrukturert i større grad enn dialekter og i mindre grad enn kreolspråk (jf.

Siegel 2001: 191). Til tross for at en rekke av endringsprosessene som skjer i industristedtalemål også skjer i dialektendringsprosesser, argumenterer jeg for at det er best å *spesifisere* undersøkelsene av industristedtalemålene, slik at de undersøkes i et koinéformingsperspektiv. Hovedårsaken til dette er nettopp at graden av restrukturering har vært så stor i industristedtalemålene at talemålsundersøkelsene må bruke metoder som tar hensyn til dette (jf. Mufwene 2001). Da tenker jeg for eksempel på at det diakrone perspektivet er helt nødvendig for å undersøke en koinéformingsprosess, mens det kan være mer nedtonet i en dialektundersøkelse (som for eksempel utforsker sosial variasjon innenfor en aldersgruppe). Et annet eksempel er at innflytternes talemål er ansett som sentrale for å forstå talemålsendringene i koinéformingsprosessen, mens innflyttertalemål sjelden blir diskutert i undersøkelser om dialektendringer. Koinéformingsperspektivet gir også et teoretisk rammeverk som jeg mener fungerer bra når en skal undersøke talemålsendringer på steder som har gjennomgått store sosiale omveltninger, fordi perspektivet framhever at det både er sosiale og språklige årsaksforklaringer til talemålsendringene som skjer i koinéformingsprosessen (jf. Trudgill 1986, Mufwene 2001). Artikkel I legger det teoretiske grunnlaget for avhandlingen, og de tre følgende artiklene bygger på de teoretiske forutsetningene som beskrives i denne artikkelen.

I Artikkel II, *Språkendringer de siste to hundre år i byer og på industristeder*, er skrevet sammen med Edit Bugge. Her klargjøres likheter og forskjeller mellom byer og industristeder (jf. Myklebost 1960), og vi utforsker om grad av språkstrukturell forenkling henger sammen med inndelingen i byer og industristeder eller andre makrososiale forhold. Fordi vi kan tolke forskjellene mellom endringene i byer og industristeder som gradvise forskjeller (se ovenfor), er mange av endringsprosessene de samme, selv om restruktureringen er mer omfattende i industristedtalemålene. I denne artikkelen er problemstillingene: *Hvilke makrososiale og samfunnstypologiske faktorer utløser språkstrukturell forenkling i norske bymål og industristedtalemål? Hvordan er samspillet mellom språkstrukturell forenkling og andre endringsprosesser i norske industristedtalemål?*

Artikkelen bygger på to delundersøkelser. Først undersøker vi talemålsendringer i 43 tettstedstalemål (altså både byer og industristeder) med

spesiell vekt på om det er mulig å påvise sammenhenger mellom språkstrukturell (grammatisk) forenkling og makrososiale forhold (jf. Sandøy 2004, Sandøy 2013, Trudgill 2011). I denne delundersøkelsen er 'språkstrukturell forenkling' operasjonalisert som en undersøkelse av en del av det grammatiske systemet: Kompleksiteten i tettstedstalemålets substantivbøyingsystem sammenliknet med systemet i talemålet som brukes i omlandet rundt tettstedet (jf. Sandøy 1998). Denne avgrensningen ble gjort for at det skulle være metodisk overkommelig å sammenlikne mange tettstedstalemål (se Artikkel II: 127, 132, for en oversikt over de 43 stedene og kildene vi baserte sammenlikningen på). De makrososiale forholdene vi tester er næringsgrunnlaget for hovedandelen av innbyggerne i tettstedene (for eksempel om stedet er et industristed), tettstedets alder, folketall i 1950 og befolkningsøkninger det siste hundreåret (både 100 % økning og 35 % økning) (jf. Sandøy 2004, Trudgill 2011). I tillegg syntes vi det var naturlig å teste om forskjellene mellom kompleksiteten i tettstedstalemålene kan forklares med geografisk variasjon. Vi testet derfor også den makrososiale variabelen 'region' (altså hvilken landsdel talemålet lå i). Hovedkonklusjonen i denne delundersøkelsen er nettopp at forskjellene mellom tettstedstalemålene og omlandstalemålene er forskjellig fra region til region. Dette kan forklares med at talemålene i noen regioner i utgangspunktet har mindre morfologisk kompleksitet enn andre, slik at forenklingsprosessene i bymålene i disse regionene (for eksempel i Nord-Norge) ikke kan skape morfologiske systemer som er mindre komplekse enn de forenklede systemene som allerede finnes i omlandsmålene.⁴⁸ Vi mener at disse funnene viser at morfologisk kompleksitet må forstås i sammenheng med regional utjevning som følge av kontaktmønstre, migrasjon og folkevekst.

Den andre delundersøkelsen er en sammenlikning av talemålsendringer i åtte norske industristeder (Høyanger, Mo i Rana, Odda, Rjukan, Sauda, Sunndalsøra, Tyssedal og Årdal).⁴⁹ Språkstrukturell forenkling står også i sentrum for denne

⁴⁸ Vi tester også de andre makrososiale faktorene på regionalt nivå, uten å finne at noen av faktorene er landsgyldige.

⁴⁹ Basert på følgende hovedkilder: Solheim (2006) om talemålet i Høyanger, Mellingen (1994) om talemålet i Mo i Rana, Sandve (1976) om talemålene i Odda og Tyssedal, Dybdal (1979) om talemålet på Rjukan, Neteland (2013) om talemålet i Sauda, Jenstad (1982) om talemålet på Sunndalsøra og Bjørkum (1968) om talemålet i Årdal.

delundersøkelsen, men her sammenlikner vi alle forenklinger og andre endringer det finnes dokumentasjon om i de åtte industristedtalemålene. Vi var spesielt interessert i å finne ut av hvor stor del av talemålsendringene som kan forklares med prosessen grammatisk forenkling, og hvilke andre endringsprosesser som ser ut til å være felles for mange av industristedtalemålene (jf. Trudgill 1986). Resultatene av denne delundersøkelsen viser at det skjer en rekke forenklinger på industristedene, og at det i noen tilfeller er tydelig at talemålet i regionen skaper betingelser for forenklingsprosessene. På dette punktet bekrefter denne delundersøkelsen funnene fra den første delundersøkelsen: Grammatiske forenklinger skjer i samspill med talemålet i regionen, slik at resultatet av en forenklingsprosess er avhengig av talemålet i regionen (som kan være mer eller mindre utjevnet). I andre tilfeller er derimot det språklige sluttproduktet av forenklingene i industristedtalemålene heller et resultat av utjevning mellom talemålene som kom i kontakt på industristedet. I tillegg finnes det også bruk av varianter vi med en samlebetegnelse har kalt for "bymålstrekk" (jf. Solheim 2009: 147) som verken er resultater av forenklings- og utjevningsprosesser.⁵⁰ Utbredelsen av slike bymålstrekk viser at det ikke bare er språkstrukturelle aspekter ved talemålene i kontaktsituasjonen som skaper industristedtalemålene, men at sosiale faktorer (som språkbruksnormer eller språkholdninger) også er viktige bestanddeler i koinéformingsprosessene (jf. Auer 2000, Mufwene 2001, Trudgill 1986).

I Artikkel III, *Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder*, snevres fokuset inn på de konkrete talemålsendringene som har skjedd i Sauda og Årdal de siste hundre årene. Mens vi legger hovedvekt på språkssystematiske forenklinger i Artikkel II, legger jeg hovedvekt på utjevningsprosessen i Artikkel III. Jeg gir først en oversikt over talemålsendringene som har skjedd i Sauda og Årdal de siste hundre årene, før jeg utforsker om innflyttertalemålene har innvirkning på sluttproduktet av koinéformingsprosessene i sauda- og årdalsmålet. Denne tilnærmingen er inspirert av årsaksforklaringer en kan finne i tidligere forskning om norske industristedtalemål, der talemålet til store innflyttergrupper får innvirkning på hvilke varianter som brukes i de stabiliserte

⁵⁰ Bymålstrekk er varianter som er sammenfallende med talemålet i andre norske byer eller med talt riksmål.

industriedtalemålene (jf. Bjørkum 1974, Sandve 1976, Sandøy 1985, Sandøy 2000 m.fl., se også del 2.2). Problemstillingene i denne artikkelen er: *Har periodene med høy grad av innflytting til Sauda og Årdal utløst flere talemålsendringer enn periodene med mer stabile befolkningstall? Blir majoritetsvariantene i 'språkpotten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) brukt i de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal?*

Oversikten over endringene i sauda- og årdalsmålet viser at industrialiseringen og den påfølgende innflyttingen har ført til en rekke endringer i begge talemålene. Samtidig ser det ut til at saudamålet følger et endringsmønster som er mer lik modellen av koinéforming (der endringene foregår i tre stadier: Først et kontaktstadium, så et stadium kjennetegnet av stor inter- og intraindividuell variasjon, så et stadium kjennetegnet av reduksjon av variasjonen som til sist gir et stabilisert talemål, jf. Trudgill 1986). Jeg vil derfor påstå at endringene i saudamålet er mer typiske (sammenliknet med modellen) enn endringene i årdalsmålet. For det første foregår det mange språklige endringer samtidig i saudamålet, mens endringene i årdalsmålet er mer fordelt utover hundreårsperioden (og noen er ennå bare variasjon, ikke fullførte endringer). For det andre er det mer variasjon på variantnivå, altså flere varianter i bruk pr. variabel i Sauda enn i Årdal, og mer bruk av varianter som samsvarer med talt riksmål i Sauda. Dette gjør at endringene i saudamålet minner mer om endringene som beskrives fra høyangermålet (Trudgill 1986, Solheim 2006). Gjennomgangen av endringer viser også at komparasjon av to industriedtalemål gir forskningsmessige fordeler, ved at kompleksiteten i samspillet mellom sosiale og språklige faktorer kommer tydeligere fram (se mer om likheter og ulikheter mellom sauda- og årdalsmålet i del 5.2).

Artikkelen utforsker også innflyttertalemålenes direkte innvirkning på utfallet av koinéformingsprosessen. Dette blir undersøkt ved hjelp av en språkendringsmodell som predikerer at varianter som er i flertall i 'språkpotten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne), blir brukt i de stabiliserte talemålene (Trudgill 2004). Undersøkelsen viser imidlertid at majoritetsvariantene bare "vinner" i de tilfellene at den pre-industrielle varianten er i majoritet, mens det er svært sjelden slik at andre majoritetsvarianter (som altså er innførte med

innflytternes talemål) vinner. Slik jeg ser det, er det to sannsynlige årsaker til dette: a) Språkpoten var annerledes sammensatt, altså var det andre varianter som ble brukt i tillegg til varianter fra innflytternes fødestedstalemål og de opprinnelige innbyggernes talemål, eller b) Det er andre faktorer som er viktigere i koinéformingsprosessen på norske industristeder enn hvilket språktrekk som er i majoritet i språkpoten. Punkt a) peker på at denne tilnærmingen til utjevningprosessen ikke er en god metode fordi språkpoten ikke er statisk, men dynamisk: Den er konstruert av den faktiske språkbruken på stedet til enhver tid (Mufwene 2001: 18). Det betyr at vi har behov for mer kunnskap om den språklige variasjonen i industristedene for å kunne drøfte utjevningprosessen på en god måte. For eksempel har vi lite kunnskap om individuelle livsløpsendringer, bidialektalitet (lokalt talemål/talt riksmål) og registervariasjon på industristeder. Punkt b) antyder den samme konklusjonen som Artikkel II ga: Sosiale faktorer er viktige i koinéformingsprosessene i tillegg til de språkstrukturelle aspektene ved talemålene som kom i kontakt.

Artikkel IV, *Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle språklige variasjonsmønstre i Sauda og Årdal*, representerer en tredje tilnærming til emnet koinéforming. Her undersøker jeg nærmere hvordan sosiale strukturer kan bidra til å hemme eller fremme bruk av nye varianter i industristedene. Problemstillingen som undersøkes i artikkelen er: *Hvilken innvirkning har sosiale strukturer i industrisamfunnene på individuelle språklige variasjonsmønstre?* Artikkelen gir en detaljert studie av noen utvalgte enkeltvariabler i Sauda og Årdal. Jeg viser først hvordan talemålsendringene foregår i virkelig tid på samfunnsnivå (trendundersøkelse) og individnivå (panelundersøkelse) og ser på sammenhengene mellom gruppeverdier og individuelle variasjonsmønstre (spredningsdiagram). Så går jeg over til å utforske sammenhenger mellom å være tidlig bruker (oversatt fra engelsk 'early adopter', jf. Milroy 1993) av nye ikke-lokale varianter i talemålet og sosiale karakteristika (som alder, kjønn, utdanning, yrke og bosted).⁵¹ Her bruker jeg

⁵¹ Begrepet 'ikke-lokale varianter' er min konstruksjon. Det sammenfaller til en viss grad med språktrekk som kalles for 'bymålstrekk' i Artikkel II, og med varianter som finnes i talt riksmål. Hensikten med begrepet 'ikke-lokale varianter' er imidlertid at det skal være mer generelt og dekke alle innførte varianter som ikke hører hjemme i det pre-industrielle talemålet eller i talemålet i regionen.

en induktiv metode der jeg sorterer tidlige brukere i én gruppe, de andre informantene i en annen gruppe, og så undersøker hvilke sosiale faktorer som er karakteristiske for gruppen tidlige brukere. Denne induktive metoden er valgt fordi den legger vekten på sortert empiri heller enn på forhåndsbestemte sosiale kategorier basert på teori. Som nevnt i metodekapittelet, er jeg også skeptisk til validiteten til en kvantitativ, variasjonslingvistisk undersøkelse av språkbruk korrelert med de sosiale variablene i talemålsmateriale mitt, både fordi jeg ikke har jevnt antall informanter med ulike sosiale karakteristika i hver aldersgruppe og på grunn av de generelle samfunnsendringene, for eksempel at andel innbyggere med høyere utdanning stiger for hver aldersgruppe.

Undersøkelsene i virkelig tid viser først og fremst at det er mye inter- og intraindividuell variasjon i denne hundreårsperioden. Mens trendundersøkelsen viser tendenser til livsfaseendringer på gruppenivå, kommer det fram tydeligere mønstre når en ser på den samme undersøkelsen på individnivå ved hjelp av et spredningsdiagram. Her ser variasjonsmønsteret i saudamålet ut til å likne på beskrivelsene av typiske endringer i industristedtalemål, i større grad enn variasjonsmønsteret i årdalsmålet. Panelinformantene fra Sauda og Årdal viser likevel en del likheter fordi mange av dem har livsløpsendringer, der de endrer talemålet sitt noe fra første opptakstidspunkt til neste, til å få et talemål som likner mer på yngre innbyggers talemål.

Når det gjelder sammenhengene mellom å være 'tidlig bruker' og sosiale strukturer i Sauda og Årdal, viser jeg i Artikkel IV at de aller fleste tidlige brukere i Sauda er nært knyttet til de fabrikkeide bydelene Åbøbyen og Søndenaia (Birkeland). Her fikk bare arbeidere og funksjonærer som hadde sin arbeidsplass på fabrikken bo, sammen med familiene sine (jf. Utter 2010), og det er derfor nære sammenhenger mellom fabrikktilhørighet, bosted og høy innflyttertethet i disse bydelene. I artikkelen argumenterer jeg for at det er mer bruk av ikke-lokale varianter i disse bydelene enn i andre deler av Sauda, fordi det er høy innflyttertethet i disse fabrikktilknyttede bydelene og liten integrasjon med resten av Sauda.

I årdalsmålet er relasjonene mellom å være tidlig bruker og de sosiale strukturene mindre tydelige, men det er en svak korrelasjon med høyere utdanning,

og en svak korrelasjon med fabrikktilknytning. Jeg vil argumentere for at årsaken til at de individuelle variasjonsmønstrene i Årdal ikke er så tydelig knyttet til bestemte deler av de sosiale strukturene i Årdal, er at det ikke finnes noen fabrikketid bydel. Dessuten er forholdet mellom innflytterne og de opprinnelige innbyggerne forskjellig i Sauda og Årdal. Arbeidsstokken var i den tidlige fasen av industrialiseringen dominert av innflyttere både i Sauda og Årdal (Lillehammer 2002: 280ff., Rinde 1997: 69). I Årdal måtte imidlertid de fleste første innflytterne reise igjen fordi fabrikkene ikke ble ferdigstilt, mens mange av de første innflytterne til Sauda tok seg arbeid på fabrikkene og ble boende (Thue m.fl. 2010: 75, Fløgstad 1990: 87). Dette mener jeg må ha hatt betydning for innflytternes integrasjon i samfunnet, og dermed også betydning for i hvilken grad innflytterne kunne medvirke i de pågående talemålsendringene på stedet (jf. 'founder population', Mufwene 2001: 28f.).

Funnene i Artikkel IV viser at sammenhengene som finnes mellom industrialisering og talemålsendringer (jf. Artikkel III) også får uttrykk på individnivå. I artikkelen argumenterer jeg for at fabrikkene ikke bare har en økonomisk kjernefunksjon i industrisamfunnene, men at fabrikkene også er kjernen i industristedenes historie og språkhistorie, og at den derfor er en viktig sosial størrelse i industrisamfunnene. Komparasjonen av individuelle variasjonsmønstre i Sauda og Årdal viser imidlertid at de sosiale strukturene som oppstår på grunn av industrialiseringen, er ulike fra sted til sted, og derfor skaper ulike forhold for interaksjon mellom grupper og ulike forhold for spredning av nye språklige varianter i industrisamfunnet.

5.2 Endringene i sauda- og årdalsmålet

Historiske forhold og fysiske ulikheter mellom Sauda og Årdal har medført en rekke ulikheter, men også noen sentrale likheter i endringsmønstrene på stedene (jf. Artikkel III og IV). Dette har jeg oppsummert i en oversikt (nedenfor) over sosiale faktorer (på grå bakgrunn) og språkendringene jeg mener er betinget av disse sosiale faktorene (på hvit bakgrunn).

Sauda	Årdal
Innflytting	
En periode med høy grad av innflytting	Flere perioder inn- og utflytting
- Mange talemåsendringer skjer samtidig	- Noen talemåsendringer skjer tidlig i hundreårsperioden, andre skjer senere
- En periode med inter- og intraindividuell variasjon	- Ikke en bestemt periode med mye inter- og interindividuell variasjon (variasjonen er knyttet til når endringen starter, jf. forrige punkt)
- Mange varianter i hver språklige variabel	- Som regel bare to varianter pr. variabel
- Forenklinger forekommer, men de er regionalt betinget (se 'regionalgeografiske forhold')	- Forenklinger forekommer, men de er regionalt betinget (se 'regionalgeografiske forhold')
Innflytternes geografiske opprinnelse	
Mange innflyttere fra regionen (39,8 % av innfl. fra Rogaland), og mange innflyttere fra byer (født i byer eller 'etappeflyttere')	Mange innflyttere fra regionen (41,9 % av innfl. fra Indre Sogn), og få innflyttere fra byer
- Ikke utjevning der majoritetsvarianten i språkpoten (innflytternes fødestedstalemål og opprinnelige innbyggers talemål) vinner	- Ikke utjevning der majoritetsvarianten i språkpoten (innflytternes fødestedstalemål og opprinnelige innbyggers talemål) vinner
- Bymålsvarianter og varianter fra talt riksmål er utbredt	- Ingen bruk av typiske riksmålsvarianter (som <i>jeg, ikke, vi</i>)
- Mange leksikalske endringer	- Færre leksikalske endringer
Lokalgeografiske forhold	
Ett sentrum og en fabrikkbydel (sosialt heterogen, men bare for fabrikkansatte)	To tettsteder og ingen sosial differensiering (verken innad i tettstedene eller mellom stedene)
- Nye varianter brukes mest i den fabrikkbydelen	- Nye varianter brukes av ulike individer, flest med høyere utdanning eller fabrikktilknytning

- Nye varianter kan spres til resten av Sauda fra denne bydelen, eller bare brukes innad i bydelen	- Ikke geografisk spredningsmønster
Regionalgeografiske forhold	
Regionen Rogaland har en dominerende by	Regionen Sogn har flere tettsteder (ingen by)
- Vertikal utjevning: Spredning av språktrekk fra Stavanger	- Horisontal utjevning? (Endringer som også finnes ellers i regionen skjer fort og tidlig i Årdal. Kan derfor også tolkes som spredning fra årdalsmålet til andre talemål i regionen.)

Figur 8: Historiske og sosiale faktorer som betinger talemålsendringer

Som det framgår av oversikten er det noen sentrale likheter mellom talemålsendringene i Sauda og Årdal. Det er ingen tvil om at innflyttingen utløser en rekke talemålsendringer på begge stedene og at det er høy grad av inter- og intraindividuell variasjon i begge talemålene. Det er heller ingen tvil om at det skjer en utjevning mellom variantene som brukes i disse periodene med mye variasjon, men at resultatet av utjevningsprosessen ikke har direkte sammenheng med hvilken variant som var i majoritet i språkpoten. I sauda- og årdalsmålet ser utjevningsprosessene heller ut til å henge sammen med endringsprosessene som ellers foregår på regionalt plan (horisontal utjevning i Årdal mellom sognemålene, og vertikal utjevning i Sauda, altså spredning av varianter fra stavangermålet). Det er også slik at det foregår forenklingsprosesser i begge talemålene, og disse forenklingene ser ut til å være regionalt betinget. I Sauda blir ikke språktrekk maksimalt forenklet, men forenklet til en variant som sammenfaller med en variant som blir brukt i stavangermålet. I Årdal er også noen av forenklingene regionalt betinget på den måten at man finner de samme endringstendensene i andre sognemål. Her har imidlertid endringene skjedd så tidlig og fort i Årdal at man også kan tolke det slik at forenklingene har skjedd i årdalsmålet først og så spredt seg til andre sognemål derfra.

Disse likhetene i utjevnings- og forenklingsprosessene synliggjør også den mest sentrale forskjellen mellom saudamålet og årdalsmålet slik de snakkes i dag. I tolv av de tretten språkvariablene jeg har undersøkt i Sauda, er variantene som brukes av de unge språkbrukerne i dag (det stabiliserte saudamålet) varianter som også brukes i stavangermålet. Andre variabler som jeg ikke har undersøkt i avhandlingen, for eksempel skarre-*r*, føyer seg også inn i dette mønsteret.⁵² I Artikkel III argumenterer jeg for at stabiliseringen av saudamålet har foregått under påvirkning fra stavangermålet, og at den regionale spredningen av varianter fra stavangermålet til saudamålet kan skje fordi det finnes et språklig prestisjehierarki i Rogaland der stavangermålet har høyest prestisje. Det er ikke mulig å påvise noen språklig påvirkning mellom årdalsmålet og andre sognemål som tilsvarer stavangermålet påvirkning på utformingen av saudamålet. Det kan henge sammen med at det ikke er én dominerende by, men en rekke tettsteder med ulike funksjoner i Sogn, noe som kan motvirke at det utvikler seg et språklig prestisjehierarki.⁵³

En annen påfallende forskjell mellom spredningsmønstrene i Sauda og Årdal, er at innføring av nye varianter er nært knyttet til bydelstilhørighet i Sauda, mens jeg ikke finner noe slikt geografisk mønster i Årdal. I Artikkel IV argumenterer jeg for at årsakene til disse forskjellene er at Åbøbyen i Sauda er en fabrikk eid bydel, mens en ikke finner slike bydeler der alle beboerne er fabrikktilknyttet gjennom eget eller et nært familiemedlems arbeid i Årdal. Når det gjelder bydeler vil jeg også anmerke at de to sentrumene som industristedet Årdal består av, Årdalstangen og Øvre Årdal, har påfallende like talemål til tross for at de ligger 12 kilometer fra hverandre. Dette kan tyde på at det har vært stor grad av kontakt mellom de to tettstedene og at heterogeniteten i innbyggermassen har vært så stor på begge stedene at det har virket hemmende på mulighetene for å skape noen form for gruppespråk (for eksempel knyttet til klasse eller prestisje).

⁵² Det samme gjelder bruken av /a/ i stedet for /e/ foran /r/+C (/arter/ for /erter/) som er en variant som ble brukt en kort periode i saudamålet (blant informanter født omtrent 1890–1920) og sannsynligvis henger sammen med innføring av skarre-*r*. Den samme varianten ble observert brukt i stavangermålet på denne tiden (Berntsen og Larsen 1925: 120–121). Berntsen og Larsen anmerker imidlertid at unge innbyggere i Stavanger ikke bruker /a/ foran /r/+C: Endringen fra /e/ til /a/ blir altså reversert i stavangermålet, og noe senere blir den også reversert i saudamålet.

⁵³ I artiklene kaller jeg disse tettstedene (Årdal, Sogndal, Høyanger, Aurland) for små byer, selv om de ikke har offisiell bystatus.

En tredje sentral forskjell mellom endringene i saudamålet og årdalsmålet er at det brukes flere ulike varianter pr. variabel i Sauda (spesielt blant den første generasjonen som vokser opp etter innflyttingsbølgen). Blant annet brukes det en rekke varianter som sammenfaller med talt riksmål i Sauda, for eksempel *jeg, ikke* og *vi* og endelsen *-en* på hunkjønnord i bestemt form entall. Slike varianter har jeg ikke funnet noen belegg på blant informanter som er født og oppvokst i Årdal. Jeg ser bruken av varianter som sammenfaller med talt riksmål i sammenheng med antall innflyttere fra byer og innflyttere som har bodd i byer før de ankom industristedet (såkalte 'etappeflyttere'), en innflyttergruppe det var mange flere av i Sauda enn i Årdal. Tidspunktet for innflyttingen kan også spille en rolle: Ifølge Jahr (2007: 94) var det talte riksmålets storhetstid i mellomkrigstiden. Fordi den store innflyttingsbølgen kom i mellomkrigstiden i Sauda (1920–30), men senere i Årdal (1940–50), kan en tenke seg at det talte riksmålet var en viktigere språkbruksvariant da de fleste innflytterne kom til Sauda enn da hovedmengden av innflytterne kom til Årdal. De fleste variantene i saudamålet som sammenfaller med talt riksmål ser imidlertid ut til å forsvinne ut av bruk igjen. (Det er bare *ikke* som brukes av de unge i dag.) Denne utfasingen av riksmålsvarianter ser ut til å sammenfalle i tid med den generelle nedgangen i bruk av talt riksmål på det nasjonale nivået. Jeg vil altså argumentere for at disse endringene i saudamålet henger sammen med endringer i språkbruksnormer på nasjonalt nivå.

5.3 Drøfting av den overordnede problemstillingen

Den overordnede problemstillingen i avhandlingen er belyst gjennom fire artikler med ulike fokuspunkter og problemstillinger (som oppsummert ovenfor).

Problemstillingen er formulert slik: *Hvordan er relasjonen mellom de språkstrukturelle aspektene ved talemålene som kom i kontakt og endringer i de språksosiale forholdene i koinéformingsprosessene på norske industristeder?*

Jeg mener at de fire artiklene sett under ett viser at både språkstrukturelle og språksosiale faktorer er viktige bestanddeler i koinéformingsprosessene i norske industristedtalemål. Jeg støtter med andre ord ikke forskere som mener at én prosess

overstyrer de andre (for eksempel utjevning mellom talemålene som kom i kontakt (Trudgill 2004)), men mener at koinéformingsprosessen både styres av språkstrukturelle aspekter ved talemålene som kom i kontakt og språksosiale forhold. Hvordan språkstrukturelle og språksosiale forhold virker inn i prosessen er imidlertid kontekstavhengig, noe komparasjonen av endringer i sauda- og årdalsmålet demonstrerer.

Gjennomgangen av forskjellene mellom endringene i sauda- og årdalsmålet viser at saudamålet blir påvirket av det regionale prestisjehierarkiet og nasjonale språkbruksnormer, mens årdalsmålet ser ut til å ha utviklet seg mer uavhengig av slike ytre påvirkningsfaktorer. Sagt på en annen måte viser resultatene mine at prestisjetalemål og nasjonale språkbruksnormer er språksosiale forhold som virket direkte inn på bruk av språklige varianter i saudamålet, mens slike forhold ikke virket på en like systematisk måte i årdalsmålet.

Når det gjelder andre sosiale faktorer som endringer i sosial struktur (befolkningsøkning, endring i næringsgrunnlag, sosial sammensetning i bydeler o.l., se figur 8 ovenfor), er disse faktorene vesentlige som utløsende og styrende faktorer på endringene både i Sauda og Årdal. Ulikhetene i historiske og sosiale endringer i Sauda og Årdal gjenspeiles i ulikheter i talemålsendringene. Disse faktorene kan betegnes som språksosiale fordi de er avgjørende for den konkrete språkbruken på stedet, for eksempel hvilke varianter som finnes i bruk i språksamfunnet eller interaksjonsmønstre mellom ulike innbyggergrupper. De har imidlertid også indirekte innvirkning på utfallet av koinéformingsprosessen gjennom at de er bestemmende for de språkstrukturelle aspektene ved talemålene som kommer i kontakt på stedet.

De språkstrukturelle aspektene ved talemålene som kommer i kontakt er avgjørende for hvordan resultatene av forenkling- og utjevningsprosessene blir. Norske talemål er relativt forskjellige og har en del grammatisk kompleksitet som kan bli gjenstand for språkssystematisk forenkling. I språkmøtene i norske byer er det imidlertid ulik grad av kompleksitet mellom talemålene som er i kontakt fra region til region (jf. Artikkel II). Dette gir ulike språkstrukturelle vilkår for forenklingprosessene i de ulike regionene. Det er dessuten mange eksempler fra industristedtalemål på at forenklingprosessene ikke fører til en maksimal forenkling,

men at de gir en språklig variant som sammenfaller med andre talemål i regionen (for eksempel bymål) som har enklere språkssystem enn det pre-industrielle talemålet.

Dette mener jeg at må tolkes som at forenkling er en prosess som ofte virker sammen med andre faktorer, for eksempel regional utjevning.

Når det gjelder utjevning mellom talemålene som møtes i industristedet, viser avhandlingen at den språkstrukturelle faktoren 'innflytternes fødestedstalemål', ikke er så viktig som tidligere forskning har gitt uttrykk for: Jeg har bare funnet eksempler på at majoritetsvarianten i språkpoten vinner hvis den allerede var brukt i det pre-industrielle talemålet. (Majoritetsvarianter som bare finnes i innflytternes fødestedstalemål vinner altså aldri, jf. Artikkel III.) Jeg mener likevel at utjevning er en sentral prosess i industristedtalemålene. Jeg vil argumentere for at den språkstrukturelle faktoren som styrer utjevningsprosessen ikke er innflytternes fødestedstalemål, men bruksfrekvens, altså frekvensen av alle de ulike variantene som brukes i språksamfunnet. Denne bruksfrekvensen skaper en språkpoten som utjevningen skjer ut fra, gjennom at språkbrukerne velger den mest frekvente varianten (utenom i de tilfeller der språkbrukssituasjonen skaper sosiale forventninger om at en bruker bestemte varianter). En slik språkpoten som er basert på bruksfrekvens kan teoretisk sett være totalt annerledes enn en språkpoten som består av innflytternes fødestedstalemål. I norske industristeder bruker imidlertid innflytterne fødestedstalemålet sitt store del av tiden, slik at disse to språkpotene blir forholdsvis like (jf. Artikkel III: 172f.). Samtidig kan innbyggerne (både opprinnelige innbyggere og innflyttere) akkommodere i større eller mindre grad (det kommer an på språkstrukturell avstand til den de snakker med), og de kan snakke talt riksmål i situasjoner som krever det. Det er derfor ikke mulig å vite de nøyaktige proporsjonene av ulike varianter i språkpoten. Fra individets perspektiv består imidlertid språkpoten av de variantene han/hun blir eksponert for, ikke alle variantene som finnes på samfunnsnivå. Graden av interaksjon mellom ulike grupper i samfunnet er derfor også avgjørende for om det kan skje en utjevning på samfunnsnivå, eller om utjevningsprosessene først og fremst foregår innad i ulike grupper i samfunnet. Jeg vil derfor argumentere for at innflytternes fødestedstalemål

er en viktig språkstrukturell faktor, men den må sees i sammenheng med språksosiale faktorer, spesielt bruk av talt riksmål og sosiale interaksjonsmønstre.

Resultatene av talemålsstudien som presenteres i denne avhandlingen, viser at det er en rekke språkstrukturelle og språksosiale faktorer som virker inn i koinéformings situasjonene i norske industristedtalemål, og at forholdene mellom disse faktorene er komplekse. I del 1 av kappa påsto jeg at hvilke av disse forholdene (språkstrukturelle eller språksosiale) som får størst innvirkning på koinéformingsprosessene, er kontekstavhengig. Gjennom de ulike perspektivene i de fire artiklene, viser jeg at den historiske og sosiale konteksten talemålsendringene skjer i, er avgjørende for utfallet av koinéformingsprosessene på industristedene. Funnene fra de fire artiklene i denne avhandlingen leder meg til å konkludere med at koinéformingsprosessene i norske industristedtalemål er omtrent like avhengig av språksosiale faktorer som av språkstrukturelle aspekter ved talemålene som kom i kontakt. Industristedtalemålene står dermed i kontrast til prototypisk dialektendring på den ene siden (språksosiale forhold som prestisjetalemål eller interaksjonsmønstre er viktigst) og prototypisk kreolspråkdanning på den andre siden (språkstrukturelle aspekter ved talemålene som er i kontakt er viktigst). Jeg mener at det er nettopp disse komplekse relasjonene mellom språksosiale og språkstrukturelle faktorer som gjør norske industristedtalemål til interessante sociolingvistiske forskningsobjekter.

Litteratur

- Auer, Peter. 2000. "Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany." *Målbryting* 4: 9–26.
- Auer, Peter, og Frans Hinskens. 2005. "The role of interpersonal accommodation in a theory of language change." I: P. Auer, F. Hinskens og P. Kerswill (red.), *Dialect change: convergence and divergence in European languages*, 335–357. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bailey, Guy. 2002. "Real and Apparent Time." I: J. K. Chambers, P. Trudgill og N. Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 312–332. Oxford: Blackwell.
- Baxter, Gareth J., Richard A. Blythe, William Croft, og Alan McKane. 2009. "Modeling language change: An evaluation of Trudgill's theory of the emergence of New Zealand English." *Language variation and change* (21): 257–296.
- Berg, Paul Olav. 1965. *Ringvirkninger av ny storindustri: utvikling i næringsliv og bosetting i Årdal Og Mo i Rana med omliggende distrikter siden 1946*. Oslo: Distriktens utbyggingsfond.
- Berntsen, Mandius, og Amund B. Larsen. 1925. *Stavanger bymål*. Oslo: Bymallslaget, Aschehoug.
- Bjørkum, Andreas. 1968. *Årdalsmål hjå eldre og yngre: ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørkum, Andreas. 1974. *Generasjonsskilnad i indresognsmål: talemålet i industribygd i Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bukve, Oddbjørn. 1997. "I skuggen av Verket." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland (red.), *Årdal. Verket og bygda 1947–1997*, 164–183. Oslo: Det norske samlaget
- Butler, Christopher. 1985. *Statistics in linguistics*. Oxford: Blackwell.
- Bøe, Per Sigmund Sævik. 2013. *Språkendringer sør på Jæren - En sosiolingvistisk studie i virkelig tid fra Ognå*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Croft, William. 2000. *Explaining language change: an evolutionary approach*. Harlow: Longman.
- Doublet, Maria-Rosa Raphaëla. 2012. *Bare fra Bergen, eller fra Fana i Bergen? : en intern språkkrig mellom bergensvarietetene*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Dybdal, Ragnar. 1979. Gamalt tinnmål jamført med talemålet i dag. Upublisert hovedfagsoppgave, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Fløgstad, Kjartan. 1990. *Arbeidets lys: tungindustrien i Sauda gjennom 75 år*. Oslo: Det norske samlaget.
- Fossheim, Marie. 2010. *Språket på Midøya - ei sosiolingvistisk oppfølgingsstudie av talemålene på ei øy i Romsdalen*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Giles, Howard, Nikolas Coupland, og Justine Coupland. 1991. "Accommodation Theory: Communication, context, and consequence." I: H. Giles, N. Coupland og J. Coupland (red.), *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*, 1–68. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, Howard, og Peter Powesland. 1997. "Accommodation theory." I: N. Coupland og A. Jaworski (red.), *Sociolinguistics - A Reader and a Coursebook*, 232–239. London: Macmillan press.

- Hildremyr, Helene, Helge Sandøy, Gunnstein Akselberg, og Gjert Kristoffersen. 2010. Språkutvikling på industristader: Ei longitudinell sosiolingvistisk gransking av talemåla i Årdal, Odda, Tyssedal og Sauda dei siste hundre åra. [Prosjektbeskrivelse, NFR-søknad].
- Hompland, Andreas. 1997. "Gro i Årdal 1. mai 1995." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland (red.), *Årdal. Verket og bygda 1947–1997*, 254–269. Oslo: Det norske samlaget.
- Hymes, Dell. 1972. "On communicative competence." I: J. B. Pride og J. Holmes (red.), *Sociolinguistics: Selected Readings*, 269–293. Harmondsworth: Penguin.
- Industridepartementet. 1983. *NOU 1983:10. Problemer og muligheter på ensidige industristeder. Avgitt til Industridepartementet 9.mars 1983*. Redigert av M. Buvik. Bergen: Universitetsforlaget.
- Jahr, Ernst Håkon. 2007. "Bruk av omgrepa 'standardtalemål', 'normalisering' og 'knot' for å skildre språktilhøva i Noreg i dag." I: G. Akselberg og J. Myking (red.), *Å sjå samfunnet gjennom språket. Heidersskrift til Helge Sandøy på 60-årsdagen 14.06.2007*, 93–98. Oslo: Novus forlag.
- Jenstad, Tor Erik. 1982. Sunndalsmålet: bygde- og sentrumsmål : med hovedvekt på lyd- og formverk. Upublisert hovedfagsoppgave, Trondheim: NTNU.
- Johannessen, Finn Erhard. 1997. "Mykje skrik og lite gull." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland (red.), *Årdal : Verket og bygda 1947–1997*, 24–37. Oslo: Det norske samlaget.
- Keller, Rudi. 1989. "Invisible-hand theory and language evolution." *Lingua* 77 (2): 113–127.
- Keller, Rudi. 1994. *On Language Change : The invisible hand in language*. London og New York: Routledge.
- Kerswill, Paul. 1994. "Dialektkontakt og sosiolingvistiske strukturer i Norge og i England." I: U.-B. Kotsinas og J. Helgander (red.), *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*, 220–231. Stockholm: Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS 40.
- Kerswill, Paul. 1996. "Children, adolescents, and language change." *Language variation and change* 8: 177–202.
- Kerswill, Paul. 2002. "Koineization and Accomodation." I: J. K. Chambers, P. Trudgill og N. Schilling-Estes (red.), *The handbook of Language Variation and Change*, 669–702. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kerswill, Paul. 2010. "Contact and New Varieties." I: R. Hickey (red.), *The Handbook of Language Contact*, 230–251. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Kerswill, Paul, og Peter Trudgill. 2005. "The birth of new dialects." I: P. Kerswill, Peter Auer, og Frans Hinskens, *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*, 196–220. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kjeldstadli, Knut. 1994. *Et splittet samfunn. 1905–1935*. Oslo: Aschehoug. [Del av serien *Aschehougs norgeshistorie*. K. Helle, K. Kjeldstadli, E. Lange og S. Sogner (red.)].
- Kjeldstadli, Knut. 1997. "Lokal internasjonalisme." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland, *Årdal : verket og bygda 1947-1997*, 38–55. Oslo: Samlaget.
- Klungtveit, Even André. 2014. Segmentasjon og differensiasjon i saudadialekten: språktrekk på retreat? Upublisert fordypningsoppgave i nordisk, Universitetet i Stavanger.
- Labov, William. 1972a. "Some principles of linguistic methodology." *Language in Society* 1: 97–120.
- Labov, William. 1972b. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William. 1994. *Principles of Linguistic Change : Internal factors*. Oxford: Blackwell.

- Labov, William. 2006. *The social stratification of English in New York City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Landau, Sabine, og Brian S. Everitt. 2004. *A handbook of statistical analyses using SPSS*. Boca Raton, Fla.: Chapman & Hall/CRC.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål: vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Bymaalslaget, Cammermeyer.
- Larsen, Amund B. 1926. *Sognemålene*. Oslo: Det norske videnskapsakademi, i kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Larsen, Amund B., og Gerhard Stoltz. 1911–1912. *Bergens bymål*. Kristiania: Bymaalslaget, Aschehoug.
- Larson-Hall, Jenifer. 2010. *A guide to doing statistics in second language research using SPSS*. New York og London: Routledge.
- Lenneberg, Eric. 1967. *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley.
- Le Page, R. B., og Andrée Tabouret-Keller. 1985. *Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lillehammer, Arnvid. 2002. *Soga om Sauda 4: Bygdesoga 1880-1940*. Vol. 4, *Soga om Sauda*. Sauda: Sauda kommune.
- Lysgaard, Sverre (red.). 1976. *Årdalsprosjektet. Samlerapport : miljøundersøkelser i Årdal*. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Mellingen, Turid. 1994. "Kørva å jente, korsn snakk dåkk?" : en bymålsstudie fra Mo i Rana ; utviklinga av en bydialekt på et industristed med hovedvekt på substantiv- og verbbygginga. Upublisert hovedfagsoppgave, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Milroy, James. 1993. "On the social origins of language change." I: C. Jones, *Historical Linguistics : Problems and Perspectives*, 215–236. London og New York: Longman..
- Milroy, Lesley, og Matthew J. Gordon. 2003. *Sociolinguistics: method and interpretation*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Mufwene, Salikoko S. 2001. *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mufwene, Salikoko S. 2006. "The comparability of new-dialect formation and creole development." *World Englishes* 25 (1): 177–186.
- Myklebost, Hallstein. 1960. *Norges tettbygde steder 1875-1950*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Myklebust, Elinn Devold. 2012. *Årdalsdialekten - ein koiné? Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Årdal 65 år etter industriutbygginga*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Myrvang, Christine. 1997. "Falkeblikk og styringsteknikk." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland, *Årdal. Verket og bygda 1947–1997*, 84–109. Oslo: Det norske samlaget.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering: en studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, Brit. 2009. "Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 7–26.
- Nesse, Agnete. 2008. *Bydialekt, riksmål og identitet: sett fra Bodø*. Oslo: Novus forlag.
- Nesse, Agnete. 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Nesse, Agnete. 2014. "Lyden av Norge. Språklig destandardisering og nasjonsbygging i NRK radio." *Arr Idéhistorisk tidsskrift* 1: 83–95.
- Neteland, Randi. 2013. "Saudamålet i 1981." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 2: 247–282.
- Neteland, Randi. 2013b. "Industristedtalemål og dialektendring." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 76–97. [referert til som *Artikkel I* i denne avhandlingen]

- Neteland, Randi. [under publisering]. Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder. [antatt for trykking i *Maal og Minne* nr 1/2014. Referert til som *Artikkel III* i denne avhandlingen]
- Neteland, Randi. [upubl.]. Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle språklige variasjonsmønstre i industristedene Sauda og Årdal. [referert til som *Artikkel IV* i denne avhandlingen]
- Neteland, Randi, og Edit Bugge. [under publisering.]. Språkendringer de siste to hundre år i byer og på industristeder. I: H. Sandøy (red.), *Talemålsendring etter 1800*. [Bergen: Universitetet i Bergen]. [referert til som *Artikkel II* i denne avhandlingen]
- Nornes, Marianne Valeberg. 2011. *Bergensk i Bergenhus - ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Bergenhus bydel*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Omdal, Helge. 1979. "Høyangermålet – en ny dialekt." I: L. S. Vikør og G. Wiggen (red.), *Språklig samling på folkemåls grunn. Artikler frå bladet Språklig Samling*, 75–77. Oslo: Novus..
- Papazian, Eric. 2012. "Norge – riket uten rikstalemål?" *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 50–115.
- Rinde, Harald. 1997. "Den lange ventetida." I: R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland (red.), *Årdal : Verket og bygda 1947-1997*, 56–83. Oslo: Samlaget.
- Sandve, Bjørn Harald. 1976. Om talemålet i industristadene Odda og Tyssedal: generasjonsskilnad og tilnærming mellom dei to målføre. Upublisert hovedfagsoppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sandøy, Helge. 1985. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge. 1998. "The Diffusion of a New Morphology in Norwegian Dialects." *Folia Linguistica* 32 (1-2): 83–100.
- Sandøy, Helge. 2000. "Utviklingslinjer i moderne norske dialekter." *Folkmålsstudier: meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 39: 345–384.
- Sandøy, Helge. 2004. "Types of society and language change in the Nordic countries." I: B.-L. Gunnarsson (red.), *Language variation in Europe: Papers from the Second International Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE2, Uppsala University, Sweden, June 12-14 2003*, 53–76. Uppsala: Department of Scandinavian Languages, Uppsala University.
- Sandøy, Helge. 2009. "Standardtalemål? Ja, men...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 27–46.
- Sandøy, Helge. 2013. "Driving forces in language change – in the Norwegian perspective." I: T. Kristiansen og S. Grondelaers (red.), *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 125–151. Oslo: Novus.
- Sankoff, Gillian. 2005. "Cross-Sectional and Longitudinal Studies." I: U. Ammon, K. J. Mattheier & P. Trudgill (red.), *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society, vol 2*, 1003–1013. Berlin: Walter de Gruyter.
- Sankoff, Gillian, og Hélène Blondeau. 2007. "Language change accross the lifespan: /r/ in Montral French." *Language* 83 (3): 560–588.
- Schiefloe, Per Morten. 1975. *Engenerasjonssamfunnet - en sosiologisk studie i norsk distriktpolitikk*. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Schilling-Estes, Natalie. 2002. "Investigating Stylistic Variation." I: J. K. Chambers, P. Trudgill og N. Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 375–401. Oxford: Blackwell Publishing.
- Selby, Arne. 1976. "Årdal som bosted. Sammendrag av Årdalsrapport nr. 3 med vedlegg." I: S. Lysgaard, *Årdalsprosjektet. Samlerapport: miljøundersøkelser i Årdal*, 44–53. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.

- Siegel, Jeff. 1985. "Koines and koineization." *Language in Society* 14 (3): 357–378.
- Siegel, Jeff. 2001. "Koine formation and creole genesis." I: N. Smith og T. Veenstra (red.), *Creolization and Contact*, 175–197. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Siegel, Jeff. 2010. *Second Dialect Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skagen, Finn. 1977. Industriens innflytelse på utviklinga i Sauda i perioden 1915–1940. Upublisert hovedfagsoppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Slettebø, Kjersti Wold. 2014. "Men det er klart at av og til må eg jo leggja om" *Ei sosiolingvistisk gransking av situasjonsbetinga variasjon i Hå kommune*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Smith, Adam. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. [Elektronisk tilgjengelig fra Project Gutenberg <http://www.gutenberg.org/files/3300/3300-h/3300-h.htm>]
- Solheim, Randi. 2006. *Språket i smeltegryta: sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Doktorgradsavhandling, Trondheim: Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet.
- Solheim, Randi. 2009. "Språkleg standardisering i komplekse situasjonar – om lokal tilpassing, posisjonering og makt." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 145–157.
- Det Statistiske Sentralbyrå. 1912. *Folketellingen i Norge : 1 desember 1910. Første Hefte. Folkemengde i rikets forskjellige administrative inndelinger m.v.* Kristiania: Aschehoug & co.
- Statistisk sentralbyrå. 1960. *Folketellingen 1. november 1960. Årdal (S.F.) 1424*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Sundgren, Eva. 2002. *Återbesøk i Eskilstuna: en undersökning av morfologisk variation och förändring inutida talspråk*. Doktorgradsavhandling, Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Svendsen, Bente Ailin, og Unn Røyneland. 2008. "Multiethnolectal facts and functions in Oslo, Norway." *The International Journal of Bilingualism* 12 (1/2): 63–83.
- Sørli, Mikjel. 1959. "Om Odda-målet i dag." *Maal og Minne* 1959: 55–66.
- Thorson, Per. 1929. *Målet i Nordaust-Ryfylke: umrit av ljoðlæra*. Oslo: Aschehoug.
- Thorson, Per. 1930. *Ryfylke-målet: eit umrit av ljoð- og formlæra*. Oslo: Norli.
- Thue, Johs B., Aage Engesæter, Oddvar Natvik, og Steinar Læg Reid. 2010. *Årdal : kamp, krefter og kunnskap : Årdal kommune 150 år : 1860-2010* [Leikanger]: Skald.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- Trudgill, Peter. 2004. *New-dialect formation : the inevitability of colonial Englishes*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Trudgill, Peter. 2011. *Sociolinguistic typology: social determinants of linguistic complexity*. Oxford: Oxford University Press.
- Utter, Harald. 2010. *Å leve med fabrikkens puls - En studie av hagebyen Åbøbyen i Sauda og industriarbeiderne som bodde der i perioden 1960 til 1980*. Doktorgradsavhandling, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Villanger, Silje. 2010. "Da hadde vært litt kult visst vi hadde snakka strilsk om hondra år" *Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Øygarden*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Våga, Finn E. 1993. "De unge slekter" : rørsle som bygde Sauda. Oslo: Samlaget.
- Ødegård, Randi. 2013. *Dialektutvikling hos barn og ungdom på industristadane Odda og Tyssedal*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.

Aasen, Kristine Nymark. 2011. *Stavanger-dialekten 30 år etter - Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Stavanger*. Masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.

